

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Jasmin Mahmutović

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

**ČETNIŠTVO NA SLOVENSKEM 1941-1945
KOT VOJAŠKA FORMACIJA**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2003

KAZALO

SEZNAM KRATIC

<i>UVOD</i>	1
1. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL	3
1.1. Predmet in cilji naloge	3
1.2. Hipoteze	3
1.3. Uporabljene metode	4
1.4. Opredelitev temeljnih pojmov	4
1.4.1. Četništvo.....	4
1.4.2. Vojaška formacija.....	6
1.4.3. Kolaboracija	7
1.4.4. Bela garda - MVAC.....	7
1.4.5. Domobranstvo	8
1.4.6. Plava garda	8
2. DRUŽBENO - POLITIČNE OKOLIŠČINE NASTANKA ČETNIŠTVA 1941 .	10
2.1. Okupacija in razkosanje Slovenije	10
2.2. Meščanske stranke po okupaciji	14
2.2.1. Katoliški tabor	15
2.2.2. Liberalni tabor	19
2.3. Začetki kolaboracije – od Narodnega sveta do Slovenske zaveze	21
3. ČETNIŠKO GIBANJE DRAŽE MIHAILOVIČA 1941-1945	26
3.1. Draža Mihailović	26
3.2. Četniški cilji	28
3.3. Četniška vojaška organizacija	30
3.4. Odnosi med četniki in ostalimi vojaškimi formacijami	33
3.4.1. Četniki in partizani	33
3.4.2. Četniki in nemška okupacijska oblast	35
3.4.3. Četniki in italijanska okupacijska oblast	36
3.4.4. Četniki in ustaši	37
3.4.5. Četniki in zavezniki	38
4. NASTANEK, RAZVOJ IN KONČNA USODA ČETNIŠTVA NA SLOVENSKEM	41
4.1. Četništvo na Slovenskem do jeseni 1943	41
4.2. Četništvo na Slovenskem po kapitulaciji Italije	52
4.3. Zlom in končna usoda četništva	54
5. ČETNIŠKE ENOTE NA SLOVENSKEM	56
5.1. Prva nacionalna ilegala – Štajerski bataljon	56

5.2. Druga nacionalna ilegala	60
5.2.1. Dolenjski (Centralni) odred	60
5.2.2. Gorenjski odred	61
5.2.3. Primorski odred	61
5.2.4. Notranjski odred	62
5.2.5. Ljubljanski odred	62
5.2.6. Štajerski odred	62
5.3. Tretja nacionalna ilegala	62
5.3.1. Soški (Primorski) odred	64
5.3.2. Mirenski (Dolenjski) odred	64
5.3.3. Notranjski odred	65
5.3.4. Gorenjski odred	67
5.3.5. Štajerski odred - Zmagoslavovi četniki	69
5.4. Neslovenske četniške enote na Slovenskem	70
6. PROPAGANDNA IN OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST ČETNIKOV	73
6.1. Propagandna dejavnost	74
6.2. Obveščevalna dejavnost	79
7. ODNOS MED ČETNIKI IN OSTALIMI VOJAŠKIMI FORMACIJAMI NA SLOVENSKEM	83
7.1. Četniki in italijanska okupacijska oblast	83
7.2. Četniki in nemška okupacijska oblast	84
7.3. Četniki in MVAC	84
7.4. Četniki in domobranci	85
7.5. Četniki in partizani	85
8. VZROKI ZA NEUSPEH ČETNIŠTVA NA SLOVENSKEM	87
9. PREVERJANJE HIPOTEZ	91
10. ZAKLJUČEK	93
11. VIRI IN LITERATURA	96

SEZNAM KRATIC

- ARS – Arhiv Republike Slovenije
- AVNOJ – Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije)
- DOS – Državna obveščevalna služba
- JNS – Jugoslovanska nacionalna stranka
- JRZ – Jugoslovanska radikalna zajednica (skupnost)
- JV- Jugoslovanska vojska
- JVvD – Jugoslovanska vojska v domovini
- KA – Katoliška akcija
- KPS – Komunistična partija Slovenije
- MVAC - Milizia volontaria anticomunista - Prostovoljna protikomunistična milica
- NDH – Nezavisna država Hrvatska – Neodvisna država Hrvaška
- NDS – Napredna delovna skupnost
- NL – Narodna legija
- NO – Narodni odbor
- NOB – Narodnoosvobodilni boj
- NOV – Narodnoosvobodilna vojska
- NS – Narodni svet
- OF – Osvobodilna fronta
- OJNS – Omladinska - (Mladinska) JNS
- SL – Slovenska legija
- SLS – Slovenska ljudska stranka
- SNG – Slovensko narodno gibanje
- SNOO – Slovenski narodnoosvobodilni odbor
- SNV – Slovenska narodna vojska
- SNVZ – Slovenski narodni varnostni zbor
- SoL – Sokolska legija
- SZ – Slovenska zaveza
- VOS – Varnostno obveščevalna služba
- VS – Vaške straže

UVOD

Uničujoči vihar druge svetovne vojne je v vsej svoji tragičnosti in grozljivi razsežnosti zajel tudi Slovenijo. Po napadu na Jugoslavijo so si trije okupatorji razdelili slovenski teritorij. Čas je za Slovence bil usoden, saj so okupatorji na različne načine izvajali teror. Slovenci so, kot narod, bili pred izbrisom. Sleherni posameznik se je moral odločiti in opredeliti na kakšen način se bo nadaljevala njegova življenjska pot. Vprašanje, ki se je postavilo pred vsakega posameznika je bilo ali se upreti okupatorju ali sodelovati z okupatorjem in tako delovati proti lastnemu narodu. Velika večina je spoznala pomembnost zgodovinskega trenutka in se postavila na stran osvobodilnega boja, manjšina pa se je priklonila okupatorju in z njim sodelovala. Tako sta se oblikovala dva tabora: prvega je vodila Osvobodilna fronta (OF), ki je združila vse politične sile za odpor in boj proti okupatorju, drugega pa so oblikovale meščanske politične sile, ki so skozi svoj odpor komunistom šle na pot hlapčevstva in narodnega izdajstva.

V vsej tej zmedi in kaosu pa je obstajala tudi skupina, ki ni znala razlikovati med bojem za svobodo in kolaboracijo z okupatorjem. To so bili slovenski četniki, ki jih je bilo glede na ostale kolaborantske skupine razmeroma malo. Kljub temu so predstavljali določeno politično usmeritev in med ljudmi povzročali še večjo zmedo pri razumevanju odpora proti okupatorju. Sprva so tajno, nato pa tudi odkrito sodelovali z okupatorjem in njegovimi legaliziranimi sodelavci iz vrst domačih političnih sil. Nadeli so si ime "Jugoslovanska vojska v domovini" (JVvD) ali četniki. Poveljnik JVvD je za celo območje države bil polkovnik Draža Mihailović, ki je za poveljnika JVvD v Sloveniji imenoval majorja Karla Novaka. Čeprav so sprva manipulirali z idejo svetega in pravičnega boja proti okupatorju, so s svojo taktiko čakanja na zaveznike in izmikanja boju sčasoma spolzeli v naročje okupatorja. Narodnoosvobodilna vojska (NOV) Slovenije je za četnike bila večji sovražnik od okupatorja. Ideološke razlike med JVvD in NOV so bile prevelike, da bi lahko v boju proti okupatorju sodelovali.

Četniki so na Slovenskem, po končani vojni, dolgo bili neznanka. Marsikdo v Sloveniji sploh ni vedel za obstoj četništva v obdobju druge svetovne vojne. V zavesti človeka je četnik predstavljal zelo negativno in zastrašujočo osebo, predvsem zaradi zločinov v vzhodni Bosni in drugod po Jugoslaviji v času druge svetovne vojne ter zaradi polpreteklih dogodkov v vojnah na področju bivše skupne države. Po

osamosvojitvi Republike Slovenije pa so se tudi v javnosti začeli pojavljati spomini bivših pripadnikov četniških formacij v Sloveniji, ki predvsem želijo predstaviti tragične dogodke slovenske zgodovine s svojega vidika. Dosegljiva je postala tudi emigrantska literatura. Vendar pa obstoj četništva in dogodki povezani z njim tudi v literaturi niso zaokroženi v vsebinski celoti, ampak predstavljajo drobce v celotnem mozaiku. Zato menim, da je tema zelo zanimiva vsakomur, ki si želi razjasniti to praznino povezano s četniki na Slovenskem in si ustvariti svoje mnenje o dogodkih pred šestdesetimi leti, ki so pretresali slovenski narod in ga postavljali pred težke preizkušnje.

1. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL

1.1. Predmet in cilji naloge

Cilj diplomske naloge je raziskati nastanek, razvoj in propad četništva na Slovenskem v letu 1943, njegov ponovni nastanek v letu 1944 in dokončen zlom ob koncu vojne leta 1945. Moj namen je opraviti celovito analizo te politično-vojaške formacije, ki je delovala na področju Slovenije v času druge svetovne vojne. Zanimale me bodo politične razmere po okupaciji Slovenije, okupacijski sistemi in njihov vpliv na obnašanje četnikov in pa politične skupine, iz katerih je črpala svoje pripadnike četniška organizacija. Raziskal bom četniško organizacijo Draže Mihailovića in njegov vpliv na dogodke v Sloveniji, kakor tudi odnose slovenskih četnikov z drugimi vojaško-političnimi formacijami, ki so delovale na Slovenskem. Zanimale me bodo tudi težave s katerimi so se četniki srečevali pri organizaciji gibanja in kaj vse je vplivalo na njihovo maloštevilnost in odkrito sodelovanje z okupatorjem. Raziskal bom oblikovane četniške enote, njih nastanek, razvoj in moč ter končno usodo. Omenil bom tudi četniške enote iz drugih krajev Jugoslavije, ki so prišle v Slovenijo ob koncu vojne leta 1945. Zanimala me bo tudi četniška propagandna in obveščevalna dejavnost. Na koncu pa bom skušal analizirati vzroke za neuspeh četniškega gibanja in ideologije na slovenskih tleh. Moja želja je predstaviti četniško vojaško organizacijo na Slovenskem in prikazati njihovo vlogo v času NOB-a na Slovenskem.

1.2. Hipoteze

HIPOTEZA 1

Četništvo je srbski zgodovinski pojav. Med drugo svetovno vojno je četništvo predstavljal in vodil polkovnik, kasneje general, Draža Mihailović. Četništvo je bilo razvito predvsem v krajih naseljenih s srbskim prebivalstvom. Zaradi tega je bil slovenski prostor za četništvo obrobne pomena.

HIPOTEZA 2

Četništvo v Sloveniji ni dobilo močnega političnega zaledja. Ker se je napajalo iz nasprotujočih si meščanskih političnih sil, se ni razvilo v širšem obsegu in je ostalo šibko.

HIPOTEZA 3

Zaradi svojih oznanjenih ciljev boja za srbskega kralja in obnovo monarhije ter sodelovanja s kolaboranti je bilo četništvo na Slovenskem v odkritem boju s partizani, z ostalimi kolaborantskimi skupinami pa je živelo v prikritem rivalstvu in medsebojnem nezaupanju.

1.3. Uporabljene metode

V nalogi bom uporabil naslednje metode:

- **analize in interpretacije primarnih virov** (analize in interpretacije arhivskih in objavljenih virov, spominov udeležencev četniških in ostalih vojaških formacij na Slovenskem v času druge svetovne vojne),
- **analize in interpretacije sekundarnih virov** (analize in interpretacije monografij in člankov kjer avtorji interpretirajo dokumente in dogodke, povezane s četništvom),
- **zgodovinsko-razvojna metoda** (vzročno-posledična analiza četništva, njihovih oblikovanih enot in vpliv ostalih dogodkov na četništvo na Slovenskem),
- **opisna (deskriptivna) metoda** (opis četništva in dogodkov povezanih s četništvom na podlagi vseh dostopnih virov).

1.4. Opredelitev temeljnih pojmov

1.4.1. Četništvo

Sama beseda "četnik" izhaja iz besede "četa", kar pomeni družino vojakov ali skupino ljudi, ki sodelujejo v gverilskem vojskovanju in preprosto povedano pomeni "gverilec". Poveljnik čete ali področja se je imenoval "vojvoda" in je po nepisanem četniškem pravilu imel absolutno oblast nad svojim moštvom in svojim ozemljem (Tomasevich, 1979: 113).

Ker so prve oborožene vstaje proti turški nadoblasti v Srbiji začele izvajati nelegalne oborožene skupine (hajduške čete), so v ljudstvu pridobile pozitiven predznak in slavo v srbskem ljudskem pesništvu. "To so bili borci z zelo čvrsto disciplino, oblečeni v narodne noše, oboroženi predvsem za boj od blizu in organizirani v čete, kasneje pa v odrede. S svojim gverilskim načinom bojevanja so dosegali zelo dobre rezultate" (Vojna enciklopedija, 2, 1971: 259). Zaradi teh uspehov je poznejša srbska oblast takšne skupine legalizirala in jih uporabljala v vseh balkanskih vojnah in v prvi

svetovni vojni. Četniškim enotam so poveljevali častniki iz srbske vojske, popolnjevali pa so jih prostovoljci, najprej iz srbske vojske, po letu 1908 pa tudi Srbi iz krajev izven Srbije.

Četniki so v balkanskih vojnah izvajali različne naloge. Tako so jih pošiljali kot predhodnico napredujoče vojske, za napade na komunikacije v nasprotnikovem zaledju, za širjenje panike in zmede ter za vzpostavljanje osnovne oblasti na osvojenih ozemljih. Podrejeni so bili Vrhovni komandi.

Četniki so izvajali bojne naloge tudi v prvi svetovni vojni. V bitkah so se ponovno izkazali, čeprav so utrpeli velike izgube moštva. S srbsko vojsko so se umaknili na Krf leta 1915, nato pa so jih premestili na solunsko fronto.

Leta 1921 so v Beogradu ustanovili "Združenje četnikov za svobodo in čast domovine", ki je imelo nalogo negovati četniško zgodovino in tradicijo, širiti četniške ideje in skrbeti za družine padlih četnikov ter četniške invalide. Zaradi svoje popularnosti je organizacija postala žrtev političnih spletk in bojev za prevladujoč vpliv v organizaciji. Po nekajletnem obstoju več četniških organizacij, je po uvedbi kraljevske diktature leta 1929 preživela samo matična organizacija. Leta 1934 je vodenje prevzel Kosta Pećanac¹, ki je organizacijo zelo razširil z novimi člani. Na vrhuncu, leta 1938, naj bi imelo celo petsto tisoč članov. Ravno zaradi novih članov, ki jim ni bilo mar za četniške ideale in tradicijo, temveč so zagovarjali velikosrbske ideje, je četništvo sčasoma izgubilo svojo prepoznavnost in prvotni namen. Spremenilo se je v organizacijo, ki je bila povsem srbsko-nacionalistično orientirana in je zagovarjala nedemokratične, neliberalne in protikomunistične ideje. Kljub velikemu članstvu četništvo nikoli ni imelo posebnega vpliva na politična dogajanja, saj je vodstvo bilo skorumpirano, članstvo pa nezainteresirano.

Med obema svetovnima vojnama so na vojaških šolah v manjšem obsegu poučevali tudi o gverilskem vojskovanju. Poznali so dva koncepta gverilskega vojskovanja: gverilske operacije in gverila ali mala vojna. V prvem primeru je velikost enote bila odvisna od narave naloge, v drugem pa vnaprej predpisana. V obeh primerih je bil osnovni princip bojnega delovanja napad in presenečenja. Predvidevali so tudi prijateljsko razpoloženo lokalno prebivalstvo in podporo s strani istega (Tomasevich, 1979: 117).

---

¹ Kosta Pećanac Milovanović: Pećanca so junija 1944 ujeli Mihailovičevi četniki in ga ustrelili (Bajt, 1999: 26).

Zaradi sprememb v sodobnem načinu vojskovanja pa vojaško vodstvo kljub priznavanju zaslug četništva v prejšnjih vojnah ni pomembneje računalo na usluge četnikov. Prevladovalo je mnenje, da gverilsko bojevanje ne bi bil pravi odgovor v primeru napada na Jugoslavijo. Še manj pa so razmišljali o tem, da bi četniškemu združenju zaupalo kakšno pomembnejšo vlogo.

Nekaj dni pred napadom na Jugoslavijo je jugoslovansko ministrstvo vojske in mornarice zahtevalo, da Pećanac organizira gverilske enote v južni Srbiji, Makedoniji in na Kosovu. Za izvršitev te naloge je dobil orožje in denar. Uspelo mu je organizirati nekaj sto mož, kasneje pa so se mu pridružili še begunci iz Makedonije in Kosova. S pojavom prvih partizanov je očitno opustil vsako misel o uporabi proti okupatorju in do avgusta 1941 dosegel sporazum z nemškimi okupacijskimi oblastmi in srbsko kvislinško vlado in se obrnil proti partizanom. Ker se je s tem legaliziral pri okupatorju, je njegova četniška organizacija postala neposredno orodje v rokah okupacijskega režima (Tomasevich, 1979: 122-124).

Naslednik predvojne četniške organizacije je torej bil Kosta Pećanac, ki je takoj po okupaciji začel kolaborirati z okupatorjem in kvislingi. Draža Mihailović ni bil neposredno povezan s četniki. Še dolgo po začetku okupacije se je pojem četništva povezovalo s Pećancem, ki je bil med ljudmi dosti bolj znan od Mihailovića. Mihailović si je ime četnik nadel v prepričanju in upanju, da bo organiziral pravo gverilsko vojskovanje proti okupatorju in pri ljudeh pridobil zaupanje.²

1.4.2. Vojaška formacija

V širšem smislu predstavlja delitev oboroženih sil na zvrsti, rodove, službe, enote in ustanove, v ožjem – usklajevanje kvantitativnih in kvalitativnih razmerij človeškega in materialnega faktorja v določenih organizacijskih strukturah (enote, ustanove, institucije), zaradi doseganja želene bojne moči, bolj učinkovite uporabe v boju, lažjega poveljevanja in izvajanja usposabljanja. S formacijo se odreja število delovnih mest osebne sestave, kot tudi vrsta, količina in razpored osebnih in skupnih materialnih sredstev. V praksi se največ uporabljata dve vrsti formacij: po strukturi (osebna in materialna) in po namenu (vojna in mirnodobna). Formacija je odvisna od več faktorjev. Najpomembnejši so vojaška doktrina, stopnja razvitosti vojaške tehnike, ekonomske zmogljivosti, demografska struktura prebivalstva, geografske značilnosti, organizacija

---

² Zanimivo je, da so tudi partizani pri iskanju naziva za svoje enote razmišljali o uporabi imena četnik. Tudi četniki Draže Mihailovića so partizane najprej imenovali z imenom "rdeči četniki" (Zbornik XIV-1-3).

zaledja idr. Število podrejenih enot ne sme vplivati na učinkovitost poveljevanja in na možnost vplivanja na podrejene. Glede na število enot v neposredni sestavi ločimo: dvojne, trojne, četverne in peterne formacije (Vojna enciklopedija, 3, 1972: 8-9).

1.4.3. Kolaboracija

Prostovoljno aktivno sodelovanje z okupatorjem. Pojem nastane po okupaciji Francije. Označuje predvsem tiste vidike sodelovanja z okupatorsko oblastjo, ki ni nujno za preživetje prebivalstva v vojnih razmerah in ki je dolgoročno škodljivo za okupirano družbo, kratkoročno pa tudi z vidika narodne časti; škodljivo je lahko tudi izsiljeno sodelovanje. Kolaboracija je upravna, vojaška, ekonomska, politična, ideološka, kulturna itd. Nastopi lahko takoj po okupaciji ali pa kot rezultat razvoja dogodkov na okupiranem ozemlju šele kasneje.

V Sloveniji je treba razlikovati položaj na italijanskem okupiranem območju od položaja na nemškem. Nemški okupator ni priznaval slovenskega naroda in sprva ni čutil potrebe po kolaboraciji slovenskega prebivalstva. V Ljubljanski pokrajini pod italijansko zasedbo je bilo le nekaj posameznikov in skupin. Ob krepitvi partizanstva s Komunistično partijo Slovenije (KPS) na čelu, z razraščanjem vsestranskega nasilja in z vse verjetnejšo perspektivo zmage revolucije pa je prišlo tudi do aktivne vojaške kolaboracije; najprej v obliki MVAC³, kasneje v obliki domobranstva, deloma tudi četništva (Enciklopedija Slovenije, 5, 1991: 192,193).

1.4.4. Bela garda - MVAC

V 29. številki Slovenskega poročevalca z dne 9. decembra 1941 je bil prvič na Slovenskem zapisan in uporabljen izraz bela garda. V poročilu o Emmerjevi⁴ likvidaciji so jo označili kot "izdajalsko zaroto proti nepokornemu slovenskemu narodu" (Saje, 1952: 103). Ime se je kmalu prijelo, tako med partizani, ljudstvom, kakor tudi med belogardisti samimi. Ime samo pa je preneseno iz oktobrske revolucije kot naziv za protirevolucionarno gibanje med državljansko vojno.

Belo gardo so predstavljale kolaboracionistične formacije slovenske protirevolucije v obdobju pred kapitulacijo Italije. Italijani so izdali ukaz, da se te enote imenujejo MVAC (Enciklopedija Slovenije, 1, 1987: 213).

---

³ MVAC- Milizia volontaria anticomunista; Prostovoljna protikomunistična milica, ki bo pojasnjena v nadaljevanju.

⁴ O njem bomo govorili v nadaljevanju.

Svoj zlom je bela garda doživela na Turjaku 19. septembra 1943, ko je grad zavzela Prešernova brigada. Porazu sta se izognili dve skupini. Prva se je izognila porazu na Turjaku in se prebila v Ljubljano. Druga, novomeška posadka, pa se je prebila v Krško. Obe sta se zatekli k nemškemu okupatorju in kmalu stopili v njegovo službo.

Belogardisti torej niso bili pripadniki neke posebne enote pod imenom Bela garda, ampak je to bil splošen naziv za vse oborožene pripadnike enot iz protikomunističnega tabora.

1.4.5. Domobranstvo

Kolaboracionistično vojaško formacijo domobranstva je nemški okupator ustanovil po kapitulaciji Italije. Pobudo za ustanovitev je dalo vodstvo bivših meščanskih strank. Domobranci je imel okupator za pomožno policijo in jih kot take tudi oskrboval in financiral. V Ljubljanski pokrajini je tako nastalo Slovensko domobranstvo, ki je v začetku velik del moštva novačilo iz prejšnjih MVAC. Na Primorskem je nastal Slovenski narodni varnostni zbor (SNVZ), na Gorenjskem pa Gorenjsko domobranstvo. Enotam v Ljubljanski pokrajini je načeloval organizacijski štab, vendar sta pravo poveljstvo imela višja vodja SS⁵ in policije v Ljubljani in Trstu prek svojih štabov. Okupator je domobranci uporabljal za varovanje pomembnih prometnih poti ter za vdore na osvobojeno ozemlje. Ob koncu vojne je Narodni odbor, kot vrhovni slovenski protirevolucionarni organ, vse domobranci in četnike razglasil za Slovensko narodno vojsko (SNV), ki pa je takoj zbežala iz domovine (Enciklopedija Slovenije, 2, 1988: 308).

Na višku svojega razvoja je domobranstvo štelo okrog 15.000 mož. Za slovenske domobranci je bila usodna njihova prisega na rojstni dan Adolfa Hitlerja 20. aprila 1944 v Ljubljani. Prisegli so, da se bodo borili za nemško domovino in proti zaveznikom. Za tiste, ki so med domobranci prišli kasneje, je bila izvedena še ena svečana prisega. Izvedli so jo 30. januarja 1945, na obletnico prihoda nacistov na oblast v Nemčiji (Klanjšček in drugi, 1976: 573-576).

1.4.6. Plava garda

Del protirevolucionarnega tabora, ki je organiziral slovenske četniške odrede in podpiral ter priznaval D. Mihailovića za legitimnega zastopnika kraljevske vojske v

---

⁵ SS – Schutzstaffeln (nemški zaščitni oddelki)

domovini. Sestavljale so ga stranke in skupine pretežno liberalne usmeritve, vključeval je tudi del sokolstva, ki je ustanovil ilegalno Sokolsko legijo, ter organizaciji Pobratim in Narodna legija.

Sprva je partizansko vodstvo ta del nasprotnikov imenovala mihajlovičevce, od pomladi 1943 pa se je uveljavljal izraz plava ali tudi modra garda.

Izdajala je več ilegalnih listov. Njena obveščevalna služba, ki je posredno delala tudi za Britance, se je imenovala Državna obveščevalna služba. Nemške oblasti so leta 1944 več njenih pripadnikov zaprle. Tega leta so se obnovili nekateri četniški odredi, del t.i. mihajlovičevcev pa je deloval tudi znotraj slovenskega domobranstva ter v protipartizanskih formacijah v drugih slovenskih pokrajinah.

Ob usihajoči mednarodni podpori Mihailoviću je omenjeni tabor edino zagotovilo za svoje politično preživetje videl v možnosti, da zasedejo Slovenijo zahodni zavezniki (Enciklopedija Slovenije, 8, 1994: 392).

2. DRUŽBENO - POLITIČNE OKOLIŠČINE NASTANKA ČETNIŠTVA 1941

Hitler je po dogodkih 27. marca 1941, ko so jugoslovanski narodi z demonstracijami upočasnili njegove nadaljnje načrte v zvezi z Grčijo in Sovjetsko Zvezo, sklical posvetovanje Vrhovnega poveljstva nemških oboroženih sil, na katerem je ugotovil, da Jugoslavija ni zanesljiv faktor glede bližnjih akcij v Grčiji in Sovjetski Zvezi. "Srbi in Slovenci niso bili nikdar prijateljsko naklonjeni Nemcem..." (Hitler v Saje, 1952: 16). O pomenu in daljnosežnosti teh zloveščih besed priča tudi podatek, da "so po zlomu kraljeve vojske v ujetništvo odgnali 340.000 vojakov srbske in slovenske narodnosti, Makedonce in Hrvate pa so okupatorji spustili" (Jan, 1995: 121). Začele so se priprave za napad na Jugoslavijo, ki se je pričel 6. aprila. Fašistične formacije so z vseh strani udarile na Jugoslavijo in že 17. aprila je bila podpisana kapitulacija.

2.1. Okupacija in razkosanje Slovenije

Na podlagi "začasne direktive za razdelitev Jugoslavije", ki jo je 12. aprila izdal Wilhelm Keitel, šef Vrhovnega poveljstva nemških oboroženih sil, so si napadalci razdelili tudi Slovenijo. Nemčija si je prilastila večino Štajerske in Gorenjsko. Italijani so anektirali Notranjsko in Dolenjsko z Ljubljano. Madžari so bili nagrajani s Prekmurjem.

Postavlja pa se vprašanje, kako je jugoslovanska vojska bila tako hitro poražena. Temeljne vzroke zloma jugoslovanske vojske (JV) lahko najdemo v naslednjem: dejavnost ustašev, ki je popolnoma ohromila obrambo na svojem območju; vojaško in politično vodstvo⁶ je pokazalo nesposobnost in strahopetnost, s čemer so negativno vplivali na bojno moralo. Potrebno je seveda dodati faktor vojaške moči Nemčije, ki je tudi brez zaveznikov bila nepredstavljiva sila. To je bil boj ogromne industrijske sile, ki je načrtno izpopolnjevala svoj vojaški stroj za podreditev Evrope proti zaostali in revni državi. Jugoslavija je bila paralizirana od strahu pred nemško močjo, njeno strategijo in taktiko blitzkriega – uporaba množičnih zračnih udarov in hitrega preboja močnih

---

⁶ Vojska je dobila nalogo, da brani Jugoslavijo na njenih mejah. Vojaški načrt obrambe bi pa moral razporediti oborožene sile na tak način in tak položaj, ki bi zagotavljal obrambo države kot celote. Nekateri visoki častniki (med njimi Mihailović, za kar je bil kaznovan s 30 dnevi zapora) so predlagali umik vojske na Savo in Donavo ter na tej črti vzpostaviti organizirano obrambo. Temu so se odločno uprli slovenski in hrvaški politični vrhovi. Zaradi politične odločitve, da se branijo vsi deli države že na meji, je bil kršen osnovni strateški princip: princip ekonomične uporabe razpoložljive sile oz. biti v odločilnem trenutku in na odločilnem mestu močnejši od sovražnika (R.P., 1970: 281-282).

oklepnih in motoriziranih enot. Ta strah je prežehl vse plasti prebivalstva in se zavlekel globoko v ljudi ter ustvarjal občutek nemoči pri veliki večini.

Jugoslavija je bila notranje neurejena večnacionalna država. V njej so večino časa vladali velikosrbski politiki, ki so ignorirali pravice drugih narodov. Za takšno Jugoslavijo pa se ljudem ni zdelo vredno bojevati ali celo umreti. Če ne bi bilo toliko napak v prejšnjem obdobju, ki so zaznamovale Jugoslavijo, bi poraz bil samo na vojaškem polju. Tako pa je Jugoslavija doživela vojaški kakor tudi politični in moralni poraz. Za to so pa predvsem odgovorni srbski politiki in njihovi generali, ki so imeli nadzor nad vojsko. Nezačovaljstvo z nacionalno in socialno politiko je proizvedlo veliko število posameznikov in skupin, ki niso želeli ohraniti takšne Jugoslavije niti po vojni. Z upoštevanjem tega faktorja bomo lažje razumeli zlom Jugoslavije, kakor tudi predvsem nastanek in razvoj medvojne četništva, tako na jugoslovanskem območju kot v Sloveniji. Poznavanje medvojne Kraljevine Jugoslavije je zelo pomembno pri razumevanju odnosov, ki so prevladovali med četniki na eni in vsemi drugimi vojaško - političnimi formacijami na drugi strani.

V Sloveniji so okupatorji naleteli na slabo obrambo jugoslovanske vojske. Tako so Nemci že 8. aprila zasedli Maribor, Italijani pa Ljubljano 11. aprila. Jugoslovanske enote so naglo razpadale po celotni Sloveniji. Hrvaški in slovenski vojaki so hiteli domov, drugi pa so se preko že razglašene NDH želeli prebiti v Bosno. Fašistične sile so v šestih dneh razbile jugoslovansko vojsko in okupirale ozemlje. Z razdelitvijo so bili zadovoljni Madžari, Italijani pa so pričakovali več plena.

Za obe zasedeni slovenski pokrajini, Štajersko in Gorenjsko, je Hitler izbral okupacijski sistem začasne civilne uprave do priključitve nemškemu rajhu. V obeh pokrajinah je postavil šefa civilne uprave z velikimi pooblastili in le eno pomembno nalogo: pripraviti pokrajini za čimprejšnjo priključitev Nemčiji. Nemci so "delovali v smislu Hitlerjevega naročila, naj mu to deželo napravijo spet nemško. Hitler je to ponovil 26. aprila 1941, ko je obiskal Maribor" (Jan, 1995: 117).

Prvi ukrep na poti ponemčevanja je bil izgon zavednih Slovencev po spiskih, ki so jih nemčurji pripravili že pred okupacijo. "Že do konca maja so aretirali 1300 nevarnih oseb." (Jan, 1995: 125) To so bili advokati, zdravniki, učitelji, uradniki, študenti, direktorji, sodniki in duhovniki. Sklepamo lahko, da je nemški okupator smatral za sovražnike režima predvsem izobražence, ki bi lahko predstavljali nevarnost njihovim načrtom. Prav tako so že od začetka preganjali in zapirali komuniste.

Predviden je bil tudi izgon priseljencev po letu 1914, obmejno slovensko prebivalstvo in vse druge, ki iz različnih razlogov niso bili primerni za ponemčenje. Sprva je za izgon bilo predvidenih 220.000 do 260.000 Slovencev.⁷ Izgnali naj bi jih v Srbijo in Hrvaško. Nemci pa načrtov niso v popolnosti uresničili. Ovirale so jih slabe prometno-tehnične zmogljivosti, pojav potrebe vojne industrije po delovni sili, neorganiziranost izseljevanja Srbov s Hrvaške, začetek narodnoosvobodilnega boja (NOB) slovenskega in drugih jugoslovanskih narodov. Vendar so kljub vsem oviram izgnali okrog 10% Slovencev (80.000), ki so živeli pod nemško okupacijo. V primerjavi z vsemi drugimi okupiranimi deli Evrope je to največji odstotek (Klanjšček in drugi, 1976: 61-63).

Naslednji ukrep je bil priseljevanje Nemcev na izpraznjena območja. Naselitev čim večjega števila Nemcev, da bi tako okrepili že obstoječe postojanke nemštva in ustvarili nove, je bila prav tako pomembna naloga nemškega okupatorja. Na posestva izgnanih Slovencev jim je uspelo naseliti 15.000 Nemcev, največ s Kočevskega (Klanjšček in drugi, 1976: 63-64).

Maja 1941 so Nemci ustanovili "Štajersko domovinsko zvezo" in "Koroško ljudsko zvezo", edini dovoljeni politični organizaciji. Z veliko nacistično propagando, s prisilnim vpisom, ki je bil vezan na pridobitev nemškega državljanstva in pod grožnjo izгона ali aretacije se je v štajersko organizacijo vpisalo 95%, v gorenjsko pa 97% prebivalstva (Mikuž, 1, 1960: 68-71). Na ruševinah slovenskega življenja so Nemci začeli z izgradnjo nemškega.

Večji del Dolenjske in Notranjske ter Ljubljano, je italijanski okupator aprila 1941 združil v "Ljubljansko pokrajino" (Provincia di Lubiana), ki jo je 3. maja priključil k Italiji. Ukaz o priključitvi je poudarjal liberalnejši odnos okupatorja do slovenskega naroda, saj je pokrajini obljubljal avtonomen položaj. Oblast je izvrševal visoki komisar, kateremu je v pomoč bil sosvet (konzulta) štirinajstih zastopnikov iz produktivnih skupin slovenskega prebivalstva. Slovenci so bili odvezani vojaške službe in bila jim je zagotovljena dvojezičnost. Avtonomnost pa je bila le navidezna in je pravzaprav predstavljala past in istočasno rešilno desko za slovenske meščanske voditelje, ki so v sodelovanju z okupatorjem videli orodje za ohranitev svojega položaja. Takoj po zasedbi so Italijani odstranili jugoslovanske načelnike srezov in na

---

⁷ Po nacističnih podatkih se je pred izgonom umaknilo okrog 17.000 oseb, sami so jih izgnali več kot 54.000 tisoč, 8.000 pa so jih izgnali v Nemčijo kot povračilni ukrep razširjanju partizanstva (Klanjšček in drugi, 1976: 62).

njihova mesta postavili komisarje okrajnih glavarstev, same Italijane in fašiste. Na občinah so pustili dotedanje župane ali pa so imenovali občinske komisarje (Mikuž, 1, 1960: 60 in Klanjšček in drugi, 1976: 68-69).

Od samega začetka okupacije pa sta se razločno videla osnovna smotra italijanskih oblasti: fašizacija in raznarodovanje. Takoj so začeli uvajati fašistični korporativni sistem, ki bi naj odstranil razredni boj, delavci in delodajalci pa bi bili enakopravni partnerji. Drugo težišče fašizacije se je videlo v šolah, kjer niso izrinili slovenščine, so pa na široko začeli pospeševati italijanščino. Uvedli so obvezen rimski fašistični pozdrav, ustanovili so Ljubljansko univerzitetno organizacijo in Italijansko ljubljansko liktorsko mladino. Obe organizaciji sta v svojem bistvu bili fašistični in raznarodovalni (Klanjšček in drugi, 1976: 71).

Italijanska vojska je s pojavom odpora pričela tudi z izvajanjem vojaških operacij. V času italijanske okupacije je po italijanskih dokumentih prišlo do 159 oboroženih spopadov s partizani, v katerih je prišlo do smrtnih žrtev. Poleg vojaških akcij so Italijani izvajali tudi "pravosodne akcije" v smislu "pravice večnega Rima" in Mussolinijeve fašistične filozofije. Italijanski podatki kažejo, da je bilo na ozemlju Ljubljanske pokrajine v času od 16. oktobra 1941 do 20. avgusta 1943 skupno 7.036 sodnih procesov proti 8.146 obtožencem. Od teh jih je bilo 84 obsojenih na smrt, 434 pa na dosmrtno ječo. Fašistično sodstvo se je posluževalo tudi streljanja talcev. V tem pogledu se ne morejo primerjati z Nemci, so pa ustrelili najmanj 112 talcev. Ne smemo pozabiti niti internirancev, ki so pomrli po koncentracijskih taboriščih v Gonarsu, Reniciju in zlasti na Rabu (Tabor, št.8, 1972: 201-204).

Madžari so bili še najbolj zadovoljni s plenom, ki so ga dobili s sodelovanjem pri napadu na Jugoslavijo. Od vseh treh okupatorjev so najdlje zadržali vojaško zasedbeno upravo in so jo ukinili šele 15. avgusta 1941.

Ob uvedbi civilne uprave je madžarski okupator postavil v murskosoboškem in dolnjelendavskem okraju madžarska okrajna glavarja. 16. decembra 1941 pa so Prekmurje tudi uradno priključili Madžarski.

Tudi madžarski okupator si je prizadeval čimprej potujčiti slovenski narod. Znikali so obstoj slovenskega naroda in takoj pričeli z raznarodovalnimi ukrepi. Odstranili so slovenske napise, uvedli so madžarske meje, uvedli so madžarska krajevna in osebna imena, uničevali so slovenske knjige in knjižnice itd. V šole so pripeljali madžarske učitelje in uvedli madžarščino kot učni jezik. Organizirali so mladinsko organizacijo "Levente", ki je imela tudi vlogo predvojaške vzgoje. Takoj po zasedbi so

izgnali mnogo Slovencev na Madžarsko, zlasti izobražencev in duhovnikov. Leta 1942 so pričeli z rekrutiranjem prekmurskih mladeničev v madžarsko vojsko in jih pošiljati na fronto (Klanjšček in drugi, 1976: 72-73).

Sklepamo lahko, da so vsi trije okupatorji na Slovenskem imeli iste cilje. To je predvsem uničiti Slovence kot narod in jih kratkoročno ali dolgoročno potujčiti. Tiste, ki pa zato ne bi bili primerni izseliti ali pa pobiti. Najhujši teror je izvajala Nemčija, saj ni skrivala svojih namenov in načrtov, ki jih je imela s slovenskim narodom. Ljubljanska pokrajina pa je zaradi začetnega liberalnega pristopa izvajanju okupacije postala središče slovenskega naroda. Postala je tudi zatočišče za mnoge begunce z nemškega okupacijskega območja, skratka edino območje, kjer so "Slovenci še lahko nastopali kot Slovenci" (Mlakar v Zupanič, 2000: 7).

Dejstvo je, da je bil odnos ljudi do okupatorja povsod v glavnem odklonilen in da med Slovenci v Ljubljanski pokrajini "ni bilo skupin, ki bi se programsko identificirale s silami Osi in ki bi jim že takoj ob okupaciji ponujale pomoč" (Mlakar v Zupanič, 2000: 8).

Slovenijo in Slovence so čakali težki časi in hude preizkušnje. Kot se je izkazalo, je sledil čas največje tragedije in zla, ki ga je slovenski narod v svoji zgodovini kdajkoli doživel.

2.2. Meščanske stranke po okupaciji

Prva reakcija na dogodke velikega tedna 1941 v Sloveniji je bila žalost, obup in razočaranje. Hkrati pa se je že tudi porodilo upanje, da tako stanje ne bo večno, da bodo sile osi prej ali slej premagane in da bo spet obnovljeno narodno življenje. Ljudje, predvsem mladina, so pričakovali, da bo na tak ali drugačen način organiziran oborožen odpor. Jasno je bilo, da se bo treba upreti, toda vprašanje je bilo, kdo bo upor organiziral ter kdaj in kako. Meščanske stranke so čakale na navodila državne vlade, ki je zbežala v London. Ta se je kmalu res oglasila in sporočila, da za odpor še ni čas, da je treba čakati in da ni treba izzivati okupatorja. Političnim prvakom tega ni bilo treba ponavljati. Še naprej so sodelovali z okupatorjem, saj so se bali izgube položajev. Podtalno pa so razmišljali o vojaškem odporu, ki bi ga izvedli, ko bi za to prišel čas. Ljudem pa ni bilo do čakanja.

Po Borštniku (1998:37) so politični prvaki že na samem začetku zagrešili dve napaki: bolj so se ozirali na mnenja ljudi, ki so pobegnili v London, kot pa na

razpoloženje, ki je prevevalo narod in drugič, namesto vsenarodnega, skupnega načrta za odpor, so stranke omejile odpor le na svoje člane⁸.

Politiki slovenskih meščanskih skupin so predvidevali, da bo vojna dolga. Verjeli so, da bodo zavezniki premagali sile Osi, vendar se jim je to zdelo še zelo oddaljeno. Nikakor niso mogli verjeti, da bi Nemčija in Italija lahko kar tako izgubili vojno. Računali so na prihod zaveznikov, sami pa bi vzpostavili režim, ki je bil pred vojno. Oba glavna tabora, katoliški in liberalni, ki sta bila ob svojih dveh glavnih strankah (Slovenska ljudska stranka - SLS in Jugoslovanska nacionalna stranka - JNS) razdeljena na večje število bolj ali manj močnih strank in skupin, sta si bila v glavnem enotna v naslednjem: vse skupine znotraj taborov so enako gledale na pristop Jugoslavije k trojnemu paktu, enako so gledale na okupatorja, begunsko vlado in imele so skupna stališča do povojne Jugoslavije. Njihova stališča so se razlikovala v odnosu do OF. Nekatere stranke so vsaj na začetku iskale sporazum z OF, nekatere stranke pa so se že na začetku izjasnile proti OF. Skladno s svojimi programi so do jeseni 1941 razvijale svoje koncepte. Takrat pa je med katoliškim in liberalnim taborom prišlo do medsebojnega sporazuma.⁹ To je bil začetek njihovega sodelovanja (Škerl v Zupanič, 2000: 15-16).

2.2.1. Katoliški tabor

Čedalje močnejše združevanje slovenskega naroda iz obeh taborov predvojnega političnega življenja v Sloveniji v OF, je vrh SLS opazoval zelo zaskrbljeno. Sčasoma je strah pred naraščajočo OF premagal prejšnjo strankarsko razcepljenost. Ostanki katoliškega tabora, ki niso vstopili v OF, pa so razpadli na več skupin, ki so delovale včasih posamično, včasih pa skupaj.

Vrh SLS se je zavedal, da mora zaradi splošnega svetovnega in domačega javnega mnenja povezati svoje ljudi in jih pripraviti na upor proti okupatorju. To je velevalo več vzrokov: sramota, ki so jo doživeli ob prihodu okupatorja; ocenitev, da bodo zavezniki v tej dolgi vojni zmagali; da bi na znak zaveznikov lahko začeli z odporom in nenazadnje, da bi s svojim odporniškim gibanjem zajezili OF (Saje, 1952: 146). Tako je vodstvo SLS 29. maja 1941 osnovalo Slovensko legijo (SL), kot tajno ali podtalno

---

⁸ Dr. Darko Černej, član radikalne stranke, je meščanskim strankam takrat predlagal, naj bi se njihovih zasedanj udeleževal Boris Kidrič, kot predstavnik KPS. Predlog je bil zavržen, češ da je KPS ilegalna organizacija (Borštnik, 1998: 113).

⁹ Sporazum se imenuje Londonske točke, ker ga je oktobra 1941 objavil londonski radio. Sporazum je predvideval obnovljeno, razširjeno kraljevino Jugoslavijo, katere del bi bila samostojna Slovenija (Borštnik, 1998: 115). Točke bodo predstavljene v nadaljevanju.

organizacijo, kjer so sprejeli glavne programske točke: zbiranje orožja ter sistematične priprave na odpor proti okupatorju, zbiranje vojaških informacij za zaveznike in širjenje zavezniške propagande (Grum, 1994: 69).

Za vodjo SL je bil določen Rudolf Smersu¹⁰, ki je o njej povedal: "Spoznali smo že tedaj dve nevarnosti: nevarnost komunizma, ki si bo v teku okupacije ali ob njenem koncu poskušal pridobiti oblast nad množicami in nevarnost, ki je grozila od okupatorja. Komunistov se zaenkrat nismo bali. Bili so še slabi..." (Saje, 1952: 147).

SL so predstavljali mladinska organizacija SLS, Kmečka zveza, Zelena zveza združenih delavcev in Zveza fantovskih odsekov. Janez Grum pravi, "da so se ljudje v SL včlanili ravno iz zavesti pripadnosti tem bivšim organizacijam [...] in da je disciplina v tej organizaciji bila slaba" (Grum, 1994: 68-71).

Če upoštevamo Smersujevo ugotovitev, da so komunisti bili še "slabi" in da se jih SL ni bala, lahko sklepamo, da se je OF pokazala kot edina sila boja proti okupatorju, ki je sčasoma postala množična in močna, ker je zajela odporniško razpoloženje vseh ljudskih plasti. Ko se je izkazalo, da množice sledijo OF, je SL svojo politiko čakanja zamenjala s politiko aktivnega boja – toda ne proti okupatorju, temveč proti tistim, ki so se proti okupatorju borili. Zaradi vedno večjega strahu pred partizani je SL postala najmočnejša ilegalna vojaška formacija protirevolucionarnega tabora. Glavni sovražnik je postalo partizanstvo in ne okupator.

SL je v začetku delovala samostojno, ko pa je 26. aprila 1942 prišel iz Londona poziv, da se morajo vse sile podrediti generalu Mihailoviću, se je tudi sama podredila Vojaškemu poveljstvu za Slovenijo. Tedaj so se tudi pripadniki SL pričeli imenovati "četniki JV" (Mikuž, 1, 1960: 325-326).

Ena izmed katoliških frakcij, ki je najodločneje zavračala OF, je bila skupina "Straža v viharju". Vodil jo je dr. Lambert Ehrlich¹¹, zagovornik totalitarnega katolicizma. Že pred vojno so se člani navduševali za italijansko politiko in njen režim. Pri tej skupini je bila pomembna in odločilna samo avtoriteta cerkve. Politični program so izoblikovali po razpadu Jugoslavije. Zagovarjali so združitev vseh slovenskih pokrajin v "Slovensko državno edinico". Izdelali so načrt o povezavi med Slovenci in

---

¹⁰ Rudolf Smersu (1905-1998), politik, deloval v SLS in v njej zasedal številne pomembne položaje. Vodja SL je bil do jeseni 1943 ter njen delegat pri vodstvu slovenskega dela jug. Kraljevske vojske. Bil je med organizatorji vaških straž, vodilni član za obveščevalno dejavnost pri SLS. Po vojni se je izselil v Argentino (Zupanič, 2000: 16-17).

¹¹ Dr. Lambert Ehrlich (1878-1942), profesor teologije, od leta 1931 duhovni vodnik akademikov, generalni tajnik Družbe za širjenje vere za vso Jugoslavijo. Stražarji so se imenovali po svojem glasilu "Straža v viharju". Ehrlicha je Varnostno-obveščevalna služba (VOS-organ OF) zaradi sodelovanja z okupatorjem ustrelila 26. marca 1942 (Saje, 1952: 129).

severnimi Slovani, kjer ne bi bilo prostora za nemško državo. Postavili so tudi vprašanje Trsta, ki bi naj po svojem zgodovinskem razvoju in zemljepisni legi pripadal slovenski državi (Škerl v Zupanič, 2000: 20 in Saje, 1952: 129).

"Stražarji so bili sicer majhna, toda v trdi disciplini in slepem fanatizmu vzgojena udarna četa mladih intelektualcev" (Saje, 1952: 130). Njihov program Saje (1952: 130-131) razume kot željo, da bi v avtonomni ali svobodni Sloveniji bili povezani z ostalimi srednjeevropskimi katoliškimi narodi, uvedli pa bi naj totalitaren režim s korporativno gospodarsko ureditvijo.

Stražarji so v svojem programu bili dosledni tudi do četnikov Draže Mihailovića. Ker je Mihailović predstavljal simbol obnove stare jugoslovanske države, Stražarji pa so zagovarjali samostojno Slovenijo, zanje sploh ni obstajal in ga niso priznavali.

Glede OF so bili prepričani, da so njihove akcije nepotrebne, nesmiselne in škodljive, zato so se takoj usmerili proti njej. Proti OF so vršili tako ustno kot pisno propagando. Škerl navaja dr. Cirila Žebota, ki je kot urednik "Straže v viharju" pisal, "da bi bilo v tem času vsako osvobodilno gibanje, pa čeprav celo brez komunistov, bedastoča, ker bi slabilo nemške sile pri uničenju Sovjetske Zveze" (Škerl v Zupanič, 2000: 21).

Spomladi 1942 so že skupaj z Italijani postavljali zasede po ljubljanskih ulicah in kazali Italijanom mimoidoče pristaše OF. Tudi sami so začeli z aretacijami in po zaslišanju so aretirance izročali Italijanom (Mikuž, 1, 1960: 322-324).

Najradikalnejša skupina je bila že konec spomladi 1941 ustanovljeno Slovensko narodno gibanje (SNG). Organiziral in vodil ga je kaplan Franc Glavač¹². Glavaču se je kmalu pridružil ing. Franc Emmer Fanouš¹³.

Borštnik je mnenja, da so v skupino vstopali večinoma dijaki "ne glede na ideološko orientacijo njihovih staršev". Glavač se je navduševal nad samostojno in združeno Slovenijo s stanovsko ureditvijo, Emmer pa si je po Borštnikovih besedah "kot nekdanji oficir JV prizadeval za organizacijo oboroženega odreda, s katerim bi vodil upor proti okupatorju" (Borštnik, 1998:37).

---

¹² Franc Glavač (1913-1976), doma iz Beltincev v Prekmurju, kaplan, ideolog Katoliške akcije, urednik Slovenca in član prekmurskega odbora SLS. Nastopal proti OF in tudi proti ostalim skupinam, ki so bile premalo radikalne. V ta namen je vzdrževal stike tudi z okupatorjem. Po vojni emigriral v Italijo, nato v Argentino (Vodušek-Starič, 1994: 51 in Saje, 1952: 97).

¹³ Ing. Franc Emmer, Fanouš (?-1941), doma iz Kranja, zaradi svojih poznanstev z oficirji se je že pred vojno priključil četnikom. Ob nemškem napadu je skušal organizirati četo kranjskih prostovoljcev. V SNG je prevzel finančne in vojaške posle. VOS ga je 4. decembra 1941 ubila (Zupanič, 2000: 22).

Vojaška politika skupine se je nekoliko razlikovala od ostalih skupin. Po Emmrovih načrtih naj bi se akcija proti okupatorju začela še preden bi zavezniki stopili na naša tla. SNG je imelo namen povezati mladino, jo vzgojiti za borbo in jo držati pripravljeno, da bi mogla po navodilih zaveznikov pomagati v boju proti silam Osi v sovražnikovem zaledju, še preden bi se zavezniki izkrcali na jugoslovanskem ozemlju (Škerl v Zupanič, 2000: 23).

SNG je uspelo v svoje vrste pridobiti precejšen del oficirskega kadra. Emmer je iskal stikov tudi z Mihailovičem. Zaradi poznanstev z oficirji se je že pred vojno priključil četniški organizaciji (Zupanič, 2000: 23).

Za odstranitev Emmerja s strani VOS, Borštnik (1998: 38) kot dodaten vzrok podaja zaseg ilegalne tiskarne, ki jo je Emmer s sodelavci zaplenil. OF pa je smrt upravičila z naštevanjem protinarodnih in kriminalnih Emmerjevih zločinov, ki naj bi bile metode Gestapa¹⁴ in sredstva protinarodne "bele garde".

Skupina je po Emmerjevi smrti razpadla, saj je večina oficirjev pristopila četnikom. Glavač pa je s svojimi zvestimi somišljeniki nadaljeval borbo proti OF in partizanom. Glavač je Emmerja označil kot prvega izrazitega protikomunističnega borca, ki je prvi začel s sistematično borbo proti komunizmu (Saje, 1952: 104).

Še najmanj odklonilno stališče do OF (vsaj na začetku) je pokazala Prebujena Slovenija, ki jo je junija 1941 ustanovil Ivo Peršuh.¹⁵ Tudi njegov program se je razlikoval od programa SL. Novo Jugoslavijo si je predstavljal organizirano kot svobodno zvezo samostojnih in suverenih jugoslovanskih narodov. Imeli so tudi odklonilno stališče do kolaborantov, predvsem iz vrst SLS. Zanimivo je, da je po ustanovitvi Slovenske zaveze, pri njej zastopal SL. Peršuh je iskal stike pri Glavaču, septembra 1941 pa se je povezal tudi s skupino rezervnih oficirjev. Na skupnih sestankih so razpravljali o odnosu do OF in morebitni vključitvi vanjo. Glavač in Emmer sta ostro nasprotovala temu. Početje in politiko OF so ljudje in skupine, ki se z njo niso strinjali, smatrali kot napad in jo kot tako tudi zavračali. Peršuh je decembra 1941 prenehal z dogovarjanjem in opustil svoj prvotni program ter se priključil SL.

V katoliškem taboru pa je obstajala še ena skupina, ki se ni strinjala z uradnim vodstvom SLS. To je bila skupina Združeni Slovenci, znana tudi pod imenom Gosar-Šolarjeva skupina. Veljali so za sredino, saj se niso opredelili niti za OF, niti za njene

---

¹⁴ GESTAPO – Geheime Staats Polizei – nemška tajna državna policija

¹⁵ Ivo Peršuh (1898-1942) sodeloval z Emmerjem pri organizaciji četnikov, ter nato postal poveljnik JVvD za Ljubljano. VOS je nanj izvršila atentat 26. maja 1942 (Zupanič, 2000: 19).

nasprotnike. Skupina se je izoblikovala v prvi polovici maja 1941 pod vodstvom dr. Andreja Gosarja¹⁶. Kljub temu, da je Gosar bil eden od podpisnikov prošnje Mussoliniju za priključitev Ljubljanske pokrajine Italiji, je iz časa ustanovitve skupine razvidno, da je Gosar dokaj zgodaj postal nezadovoljen s politiko SLS. Ob zlomu Jugoslavije je njegov zaupni prijatelj postal profesor Jakob Šolar¹⁷, ki je bil med katoliškimi krogi zelo cenjen. Nasprotovanje politiki SLS je Gosarja potiskalo na sredinske pozicije. Zaradi tega skupina ni vidneje posegala v tedanje politično življenje, na površje pa naj bi jo spravilo sodelovanje z OF. Stike z OF so iskali že poleti 1941, saj jih je OF želela pridobiti v svoje vrste. Tako so se predstavniki krščanskih socialistov v OF sestali z vodstvom skupine. Skupina pa je zavračala takojšen boj proti okupatorju in zagovarjala stališče, da slovenska zemlja in Slovenci niso primerni za partizanstvo. Pozneje so ponovno začeli s pogovori, kjer je Gosar izrazil željo za sodelovanjem z OF pod pogojem, da bi njegova skupina bila enakopraven dejavnik. OF tega ni mogla sprejeti, saj bi po Škerlovih besedah zdrknila na nivo nekakšne parlamentarne skupine, če bi pristala na Gosarjeve pogoje (Saje, 1952: 92).

Sklepamo lahko, da je bistvo neenotnosti in nezmožnost sodelovanja med OF in Gosarjem bilo v oboroženi akciji, kateri je "katoliška sredina" nasprotovala in pa seveda v nezaupanju do komunistov. Pozneje se je skupina močno približala četnikom in z njimi sodelovala.

2.2.2. Liberalni tabor

Za tabor liberalnih skupin je bila značilna razcepljenost, kar je za delovanje skupin bilo odločilnega pomena, zagotovo pa lahko trdimo, da so vse skupine ob okupaciji Slovenije do okupatorja zavzemale odklonilno stališče. Notranja trenja in nasprotosti so jim onemogočala, da bi se povezali v skupni boj za osvoboditev. Liberalci so se že takoj na začetku izrekli za obnovo Jugoslavije, spoštovali pa so tudi legitimnost jugoslovanske begunske vlade v Londonu. Tudi odnos do OF je v liberalnem taboru bil drugačen od klerikalnega tabora. Vsaka skupina je samostojno iskala stike in opravljala razgovore o možni povezavi z OF.

---

¹⁶ Dr. Andrej Gosar (1887-1970), eden od voditeljev krščansko socialistične smeri v SLS. Leta 1941 se razšel s politiko vodstva SLS. Nastopal je proti oboroženemu boju in se pri pogajanjih z OF zavzemal za enakopravnost med skupinami. Sredi leta 1944 so Gosarja Nemci internirali v Dachau. Po vojni ni hotel obnoviti politične dejavnosti, do upokojitve leta 1958 predaval na univerzi (Vodušek-Starič v Zupanič, 2000: 24).

¹⁷ Dr. Jakob Šolar (1896-1968), študiral bogoslovje, nato pa še slovenščino in francoščino. Leta 1944 so ga internirali v Dachau. Od decembra 1952 do aprila 1957 je bil zaprt na Igu, potem pa postal kanonik ljubljanskega kapitlja in prelat (Vodušek-Starič v Zupanič, 2000: 24).

Jedro liberalnega tabora je predstavljala JNS, ki je bila notranje razcepljena od leta 1936. Tega leta so mladi liberalci ustanovili svojo stranko Omladinsko JNS (OJNS), ki je bila rezultat odpora politiki starejših. Tik pred vojno si je dr. Albert Kramer¹⁸ prizadeval za združitev "starih" in "mladih", ki so jo dosegli na sestanku 30. marca 1941. Istočasno naj bi skupaj s Samostojno demokratsko stranko in Narodnimi radikali formirali Napredni blok. Po okupaciji pa je zaradi sodelovanja vrha stranke v konzultih ponovno prišlo do zaostritev. OJNS se je odločila za lastno pot in se avgusta 1941 preimenovala v Novo Jugoslavijo. Nova Jugoslavija je vodila obširne pogovore z OF, ki so potekali celo jesen 1941. Ko je že kazalo, da bo prišlo do pristopa, se je zalomilo pri vprašanju Jugoslavije. Skupina Nova Jugoslavija je ves čas zagovarjala Jugoslavijo kot optimalno državno povezavo za Slovence. OF so očitali pomanjkanje jugoslovanskosti, ker je razglasila pravico slovenskega naroda do samoodločbe. Skupno točko pa so našli glede boja proti okupatorju. Vendar do združitve ni prišlo. OF je ravno takrat¹⁹ objavila dopis Vrhovnega štaba, ki je Mihailovića označil za izdajalca in kolaboranta z okupatorji. Tako se je Nova Jugoslavija oddaljila od OF in približala nasprotnikom OF, predvsem četnikom.

Ker se je OJNS oz. Nova Jugoslavija odkrito dogovarjala z OF, je JNS 4. avgusta 1941 ustanovila lastno polvojaško organizacijo, Sokolsko legijo (SoL). Namen ustanovitve legije je bil predvsem preprečitev odhoda svojih ljudi bodisi v SL bodisi v OF. SoL je bila v marsičem podobna SL. Tudi v odnosu do pristašev JNS naj bi odigrala podobno vlogo kot SL do SLS. Tudi do OF naj bi imela enake naloge. Bila naj bi udarna pest in instrument starih politikov JNS. SoL je bila samo vojaška terenska organizacija, politično vodstvo pa je predstavljal Sokolski vojni svet. Članstvo se je rekrutiralo predvsem iz Nove Jugoslavije in JNS, v primerjavi s SL pa je bilo številčno precej slabo (Saje, 1952: 215-216).

Sokolska legija je po vseh svojih močeh podpirala četništvo na Slovenskem. Njeni člani so izvajali večino propagandnih in obveščevalnih nalog za četnike. Legija je poslala tudi člane za prvi četniški odred na Slovenskem. Legija je že od začetka imela en sam cilj, to je vključitev v redno JV.

---

¹⁸ Dr. Albert Kramer (1882-1943), pravnik, filozof, ustanovitelj Jutra, minister in voditelj JNS v Sloveniji, leta 1941 zavrne poziv vlade, da odide v emigracijo

¹⁹ V Glasilu OF "Slovenski poročevalec" 9. decembra 1941.

Narodna legija (NL) se je razvila iz Pobratima²⁰ in je bila vojaška organizacija nekaterih liberalcev iz Napredne delovne skupnosti (NDS) in Gosar-Šolarjeve skupine, ki se je po razhodu z OF približala četnikom. Šolar se je na vso moč vrgel na delo in najprej spremenil ime Pobratimu v NL. Vključili so se v organiziranje četniških odredov in v njih aktivno sodelovali. Skupina je cel čas Pobratima in pozneje NL delovala v propagandne in obveščevalne namene četnikov.

NDS je nastala januarja 1942 kot rezultat obnovljenih pogovorov znotraj liberalnega tabora. NDS je povezovala liberalne skupine. Njihov program je zagovarjal kontinuiteto Jugoslavije, priznavali so Mihailovičeve četnike, se zavzemali za federativno ureditev Jugoslavije, za socialne svoboščine, agrarno reformo, nacionalizacijo in pravičnejše meje. 25. januarja 1942 so njihovo tiskarno Zarja svobode, v kateri so tudi objavili svoj program, zaplenili in požgali pripadniki VOS. NDS je vstopila v Slovensko zavezo in od tam bila politično zaledje četništvu v Sloveniji.

Na podlagi zapisanega lahko sklepamo, da so časi za slovenski narod bili nemirni, megleni in predvsem tragični.

2.3. Začetki kolaboracije – od Narodnega sveta do Slovenske zaveze

Vrhovi slovenskih meščanskih strank so se prvič združili v Narodnem svetu, sodelovali so v konzultih, nato pa so preko Narodnega odbora dokončno strnili svoje vrste v Slovenski zavezi, kot koalicijskem združenju.

Narodni svet so ustanovile meščanske stranke takoj ob napadu na Jugoslavijo in sicer 6. aprila 1941. Za predsednika so izvolili dr. Marka Natlačena²¹, kot vodjo SLS²².

Ob ustanovitvi NS so pojasnili, "da je v težkih časih potrebno nastopanje vseh strank", nikjer pa niso omenjali obrambe države (Saje, 1952: 26). Potrebno je ponoviti, da so željo po sodelovanju v NS izrazili tudi komunisti, z utemeljitvijo, da bi organizirali skupno obrambno akcijo. Vendar so bili zavrjeni iz razloga, da NS zastopajo samo pripadniki organiziranih in priznanih strank.

---

²⁰ Pobratim: organizacija, ki je nastala 1. junija 1941 s ciljem bdenja nad koristmi slovenskega naroda in na ohranitvi Velike Jugoslavije. Pobratim je bil izredno sovražno razpoložen do OF (Saje, 1952: 219).

²¹ Dr. Marko Natlačen (1886-1942), pravo je končal na Dunaju, od 1919 je bil odvetnik v Ljubljani. Kot študent je vodil Slovensko dijaško zvezo, kasneje sodeloval pri Slovenski krščansko-socialistični zvezi. Leta 1935 je bil imenovan za bana Dravske banovine. Ob okupaciji je kot dejanski vodja SLS, skupaj z zastopniki drugih strank, voditi pogajanja z okupatorjem in taktizirati. 13. oktobra 1942 ga je likvidirala VOS.

²² Iz tega časa izvirajo že omenjena nesoglasja med Gosarjem in Natlačenom, saj sta bila medsebojno bitko za prevzem stranke. Zmagal je Natlačen.

Ker je bil NS odrezan od Beograda, se je razmišljalo tudi o samostojni državi. Natlačen je to tudi predlagal jugoslovanskima generaloma v Sloveniji. Od njiju je zahteval, da proglasita SNV, ki bo zaprosila za premirje (Mikuž, 1, 1960: 50).

Pogajanja niso bila uspešna, NS pa je še vedno vztrajal pri svoji suverenosti, kljub temu, da ni imel podpore begunske vlade. Saje navaja brzojavko, ki bi jo naj 8. ali 9. aprila poslala begunska vlada vojaškemu poveljniku v Zagreb, kjer je bilo rečeno, "da so prepovedani kakršnikoli narodni sveti in da je treba njihove člane postaviti ob steno in jih postreliti" (Saje, 1952: 27).

En dan po razglasitvi Neodvisne države Hrvaške (NDH)²³, ki jo je NS razumel kot razpad Jugoslavije, se je NS razglasil za vrhovno oblast. Tega dne, točneje 11. aprila, je od ljudstva zahteval mirno vdajo in prepoved uporabe orožja. Pred tem so celo prepovedali rušenje komunikacij, električnih central ter drugih vojaških in gospodarskih objektov. Klanjšček in drugi (1976: 42) to označujejo kot željo, da bi se objekti ohranili za okupatorja.

NS se je zadnjikrat sestel 17. aprila, na dan, ko je bila podpisana kapitulacija JV. Naslednjega dne, 18. aprila, je bil NS razpuščen. Tega dne je Natlačen zagotovil Grazioliju lojalnost in mu v banski palači predal civilno oblast. Istega dne so predstavniki strank na Mussolinija naslovili pismo, v katerem so pisali o mirni okupaciji in izrazili željo, da bi vso Slovenijo priključili Italiji (Mikuž, 1960: 52).

Tretjega maja je Grazioli razglasil dekret o aneksiji Ljubljanske pokrajine, Natlačen pa je navzočim spregovoril, da v tem odloku "vidijo zagotovilo možnosti za etični obstanek in razvoj slovenskega prebivalstva" (Saje, 1952: 40).

Dejansko lahko sklepamo, da je Natlačen želel zagotoviti kar največjo avtonomijo sicer že okupiranega slovenskega ozemlja. Verjamemo tudi lahko, da je s pogajanjem in taktiziranjem želel iztržiti čim bolj ugodne pogoje za preživetje slovenskega naroda. Vendar pa se je to vse prevečkrat izkazalo kot popuščanje okupatorjevim pogojem in zahtevam. Natlačen nikakor ni imel podpore pri strankarskih kolegih v tujini. Sicer takšna kolaboracija neposredno ni škodovala slovenskemu narodu, je pa vzbujala

---

²³10. aprila 1941 so ustaši (ekstremni Hrvati in ekstremni antisrbi) v Zagrebu razglasili NDH. Nekaj dni kasneje se je dr. Ante Pavelić, šef stranke, vrnil iz emigracije in prevzel vodenje novonastale države (Tomasevich, 1979: 104-107).

moralne pomisleke pri zaveznikih, kakor seveda pri ljudeh doma, ki so si želeli odpora proti okupatorju.²⁴

Natlačen in ostali predstavniki bivšega NS so vstopili tudi v 14 članski pokrajinski sosvet ali konzulto italijanskega visokega komisarja. S tem je ta organ za italijanske okupatorske oblasti postal simbolni predstavnik slovenskega naroda v Ljubljanski pokrajini. Natlačen je s tem postal najvidnejši član konzulte in nadaljeval svojo politiko lojalnosti do okupatorja. Konzulta je bila ustanovljena 26. maja 1941, na isti dan, ko je bila prva seja SLS po okupaciji. Na tej seji je Natlačen dobil vsa pooblastila stranke za sodelovanje z Italijani. V tem Škerl vidi "oddaljitev od širokih ljudskih množic, ki svojih interesov niso videli v povezavi z okupatorskimi oblastniki in njihovim režimom" (Zupanič, 2000: 12), Mlakar pa takšno politiko opredeljuje kot "zmerno obliko upravne in politične kolaboracije" (Zupanič, 2000: 12).

Dejansko konzulta ni imela nobene prave vloge. Z njo je upravljala Grazioli, ki je skliceval zasedanja, kadar se je to njemu zdelo potrebno. Pa še na teh sejah je samo obveščal o ukrepih, ki jih bodo izvajale italijanske oblasti za doseganje miru v pokrajini. Vzroke za upadanje njenega pomena gre iskati ravno v tem, da je vse politične odločitve sprejemala okupacijska oblast. Odločitve pa so postajale vse hujše in ostrejšje (Saje, 1952: 45-46).

Na podlagi Slovenskega narodnega odbora, ki je deloval v Londonu, so tudi v Ljubljani organizirali ilegalni Narodni odbor. Obstajala je velika želja po združevanju katoliškega in liberalnega tabora. SLS je tako morala opustiti program o samostojni povojni Sloveniji. Slovenski narodni odbor je poslal iz Londona program šestih točk, ki bi naj bile podlaga za združitev vseh meščanskih strank. Te točke smo kot Londonske točke omenili že prej, dopolnjene januarja 1942 pa so izgledale takole:

1/ Obnovljena in razširjena Jugoslavija, priznanje njenega kralja in zakonite vlade; 2/ Svobodna Slovenija kot samostojen in enakopraven del Jugoslavije; 3/ Notranja ureditev obnovljene Jugoslavije se mora izvršiti po načelu enakosti in na federalistični podlagi; 4/ Kralj in jugoslovanska vlada sta edina zakonita oblast. Edina jugoslovanska vojaška sila je JV, v katero naj se vključijo vse slovenske osvobodilne organizacije; 5/ Jugoslavija tvori enotno gospodarsko področje; 6/ Vsa druga osvobodilna gibanja, ki se ne podredijo vojnemu ministru, so izdajalska. Žrtve za osvoboditev se

---

²⁴Dr. Alojzij Kuhar (član informativnega urada emigrantske vlade) v pismu škofu dr. Rožmanu dve leti kasneje piše: "Prva težava je bil Natlačen....in smo mislili, da bomo že takrat ostali v kakšnem internacijskem taborišču zaradi tega. Dobro smo vedeli, da je bilo vse prav v duši. Ali taktično, kakšna naivnost in neumnost!...Pri Angležih se je to ime izgovarjalo kakor kuga..." (Saje, 1952: 45). Angleži so torej Natlačena in njegov NS (kakor tudi vsa poznejša združenja) videli kot kvislinga.

doprinašajo le takrat, ko to zahteva kralj, zakonita jugoslovanska vlada ali vojni minister (Mikuž, 1, 1960: 305-306).

Na podlagi tega programa so se domače meščanske politične sile začele združevati. Skupaj s slovenskimi emigranti v Londonu so se zelo trudili, da bi slovenski narod odvrnili od OF in ga naravnali na pot čakanja na zaveznike. Govorili so, da za borbo še ni čas in da je vsaka žrtev nepotrebna ter da je usoda Slovencev odvisna samo od Anglije in Amerike. Sklepamo lahko tudi, da je ta program bil zapozneli odgovor na uspešen razvoj OF.

Položaj pa se je v domovini zaostрил tudi zaradi likvidacij, ki jih je izvajala VOS. Vse to je pri vodstvih meščanskih strank povzročalo strah in ogorčenje ter tudi obudilo močan protikomunizem, ki je bil prisoten že pred vojno. Na prvih osvobojenih ozemljih pa so se tragični dogodki kar vrstili. Mlakar navaja likvidacije družin, pritiske na izpostavljene ugledne ljudi, sumničenja do katoliškega prebivalstva ipd (Zupanič, 2000: 34).

Katoliški in liberalni tabor naj bi dosegla dogovor o pravilih delovanja Slovenske zaveze že januarja 1942. 14. aprila pa je bila sprejeta ustanovitvena listina, takoj za tem pa še načrt pravil. Slovenska zaveza je bila zamišljena kot neke vrste politični forum med obema taboroma meščanskih strank. Bila je organizirana na osnovi boja proti komunizmu, kot protiutež OF.

Naloge Slovenske zaveze so med drugim bile: "moralna in fizična rešitev slovenskega naroda in sedanje katastrofe, osvoboditev vseh Slovencev izpod oblasti Nemcev, Italijanov in Madžarov, združitve vsega slovenskega ozemlja v enotno celino, združitve Slovencev z ostalimi jugoslovanskimi narodi v skupno državo na federativni podlagi" (Vodušek-Starič, 1994:141-142). Zelo pomembno je vedeti, da so želeli obnovo Jugoslavije, vendar ne kot kraljevine, temveč na modernih, političnih, ekonomskih in socialnih načelih. Ta njihova želja je zelo vplivala na razvoj četništva.

Slovenska zaveza je imela plenum sedmerice in tričlansko eksekutivo. Občasno se je sej plenuma udeleževal tudi major Karel Novak, ki ga je Mihailović imenoval za poveljnika v Sloveniji (Saje, 1952: 207). Na pritisk Mihailovića in vlade v Londonu, ki je zahtevala lojalnost vseh vojaških obveznikov do Mihailovića in s tem Novaka v Sloveniji, je Slovenska zaveza postala glavni medstrankarski organ protirevolucionarnega tabora.

Ravno Novak je bil glavni pobudnik za ustanovitev Slovenske zaveze, saj bi le tako lahko pridobil vojake za svoje oborožene odrede. Med Novakom in Slovensko

zavezo, posebej pa SLS je "vladalo neke vrste 'brutalno' prijateljstvo" (Mlakar,1991:11). Sklepamo lahko, da to izhaja iz politike in ciljev SLS ter tega, da je Novak bil predstavnik starega režima oz. kraljeve Jugoslavije.

Mlakar (1991: 9) pravi, da "so Slovensko zavezo tedanje izredne razmere in z njimi povezan burni razvoj dogodkov praviloma postavljale pred izvršena dejstva, ko je bila pobuda pri drugih subjektih ter je Slovenska zaveza lahko zgolj poskušala nadomestiti zamujeno."

Slovenska zaveza se nikoli ni poenotila, saj so se skupine, ki so jo tvorile, ločevale po stopnji protikomunizma, po odnosu do kolaboracije, ideologije in socialnih vprašanj ter notranje ureditve države. Že v prvih oboroženih formacijah si je vsaka stran prizadevala dobiti prevladujoč vpliv, zato je med njimi večkrat prišlo do medsebojnih nasprotovanj in obtožb. Skupen jim je bil samo en cilj, uničenje OF. Slovenska zaveza je formalno razpadla ob kapitulaciji Italije jeseni 1943.

Zaključimo lahko, da je preteklo dosti časa preden so meščanske stranke v svojih združbah od podcenjevanja OF prišle do spoznanja, da OF misli resno. Od začetne kolaboracije do aktivnega boja proti OF je moralo preteči toliko časa, da so se meščanski politiki prestrašili razvoja dogodkov, če komunisti po vojni resnično prevzamejo oblast in da jih je postalo strah za lastna življenja, saj jih okupator ni zaščitil dovolj dobro.

3. ČETNIŠKO GIBANJE DRAŽE MIHAILOVIČA 1941-1945

Četniško gibanje Draže Mihailovića je, po eni strani, svoje načrte o obnovi Kraljevine Jugoslavije zasnovalo na zmagi protifašistične koalicije, po drugi strani pa je skupaj z okupatorjem izvajalo napade na enote narodnoosvobodilne vojske (NOV). Ker je Mihailović neposredno vodil četniško organizacijo in njene oborožene formacije, je s svojo osebnostjo neposredno vplival na vse dogodke in obnašanje četniških enot in s tem tudi na četništvo v Sloveniji.

3.1. Draža Mihailović

Dražo Mihailović²⁵ je bil človek, v katerega je veliko število Srbov polagalo svoje upe v osvoboditev skozi večji del vojne.

Ob napadu na Jugoslavijo je Mihailović bil namestnik načelnika štaba jugoslovanske Druge armade. Za kapitulacijo je izvedel 20. aprila 1941 pri Doboju. Ker kapitulacije ni priznal, se je izognil ujetništvu in s šestindvajsetimi vojaki krenil na pot proti Srbiji. Po nekaj praskah z Nemci se je Mihailović s skupino 80 ljudi, ki so se mu na poti priključili, prebil do Ravne gore²⁶, kjer je 13. maja razvil zastavo 41. pehotnega polka.

Na Ravni gori se je Mihailović odločil nadaljevati vojno proti Nemcem, čeprav je bil močno razočaran, ker v Srbiji ni našel fronte in organiziranega odpora proti

---

²⁵Dragoljub Draža Mihailović (27.marec 1893, Ivanjica pri Čačku- julij 1946) (Zbornik XIV-1-2). Tomasevich (1976:125) pa navaja kot mesec rojstva april in ne marec. Že kot gojenec Srbske vojaške akademije je sodeloval v balkanskih vojnah, leta 1913 pa je šolanje končal kot najboljši v generaciji. V prvi svetovni vojni je s srbsko vojsko šel preko Albanije, pozneje pa na Solunski fronti prejel več odlikovanj. Do druge svetovne vojne je služboval v enotah, Kraljevi gardi, bil vojaški odposlanec v Sofiji in Pragi. Prav tako je kot načelnik štaba Dravske divizijske oblasti služboval v Ljubljani in kot poveljnik 39. pehotnega polka v Celju. Njegov profesionalni interes je ves čas bila pehotna taktika, proti koncu tridesetih let pa se je začel zanimati tudi za gverilo (Tomasevich, 1976: 125). Ko je služboval v Sloveniji se je do podrobnosti seznanil s prebivalci in pokrajino. Glušič (1966: 274) zatrjuje, da je Slovenijo in Slovence "vzljubil in med njimi našel mnogo prijateljev". Ker se je z nemškimi cilji in petokolonaši seznanil že na Češkem, je ustanovil Društvo za obrambo severne meje s ciljem, da zavre petokolonaško aktivnost. V to društvo je pritegnil Sokole in slovenske fante (bivše Orle). "Strankarskim fanatikom v Ljubljani sodelovanje fantov s Sokoli ni bilo po godu, čeprav so bili časi tako resni in Štajerska na vso moč izpostavljena nemškemu vplivu. Strankarska zaslepljenost je bila prevelika!" (Glušič, 1966: 274). V Celju je izdelal tudi Načrt za reorganizacijo jugoslovanskih oboroženih sil na principu nacionalnega porekla. Zaradi tega načrta je bil kaznovan s tridesetimi dnevi zopora. V novembru 1940 je bil ponovno kaznovan s tridesetimi dnevi zopora, ker je brez dovoljenja sodeloval na nekem političnem srečanju. Kljub vsemu, pa je v njegovem osebnem vojaškem dosjeju navedeno, da "je vztrajen delavec in odličen častnik" (Tomasevich, 1976: 126).

²⁶Ravna gora - področje pašnikov na zahodnih pobočjih planine Suvobor, na pol poti med Valjevom in Čačkom. Po Ravni gori se četništvo še danes imenuje tudi ravnogorsko gibanje.

okupatorju.²⁷ Začeli so se mu pridruževati tudi drugi vojaki, ki so slišali za njega in so se izognili ujetništvu (Tomasevich, 1976: 120-121).

Po prihodu na Ravno goro je formiral štab pod nazivom Komanda četniških odredov JV in začel z organiziranjem enot, kar bo predstavljeno v nadaljevanju.

Z begunsko vlado se je povezal konec septembra in vlada ga je sprejela kot svojega legitimnega predstavnika v domovini ter ga 11. januarja 1942 imenovala za ministra vojske, mornarice in zrakoplovstva. Na tem položaju je ostal do 28. avgusta 1944. 10. junija 1942 se je njegov štab preimenoval v Komando JVvD. Napredoval je do armadnega generala. Po koncu vojne se je skrival v vzhodni Bosni, dokler ga niso marca 1946 ujeli organi varnosti nove države.

Kot lahko vidimo, Draža Mihailović do aprila 1941 ni imel predvidene blesteče vojaške kariere. Bil je sicer nadpovprečen častnik, vzgojen v tradicionalnem vojaškem razmišljanju, čeprav je pogosto kazal neodvisnost razmišljanja in nasprotoval nadrejenim. Usoda pa mu je namenila vlogo vodje gibanja v državi, ki je bila notranje že prej skregana na nacionalni in verski osnovi, zdaj pa jo je prizadela še okupacija in beg kralja skupaj z vlado. Imel pa je globoko zasidrano vdanost dinastiji in političnemu sistemu srbske dominacije v Jugoslaviji in prav tako globoko zasidrano sovraštvo do vseh nasprotnikov monarhije, predvsem do komunistov. To vdanost kralju in srbstvu ter sovraštvo do komunistov je kazal ves čas vojne, pri tem bil trmasto odločen in usmerjen k cilju obnove srbske monarhije in iztrebitve komunizma.

Draža Mihailović je končal svojo pot julija 1946, ko je po koncu vojne želel nadaljevati gverilski boj proti novi oblasti. Ta oblast ga je ujela in obsodila na smrt.

V kakšni nepričakovani in nehvaležni vlogi se je Draža Mihailović znašel leta 1941 najbolje ilustrirajo njegove besede na sojenju v Beogradu:

"Znašel sem se v vrtincu dogodkov in motenj. Znašel sem se v vrtincu dogodkov in smernic.

Našel sem se pred smernicami in težnjami svoje lastne vlade. Bil sem okrožen z vsemi mogočimi

---

²⁷Omenili smo že njegovo nestrinjanje z načrti obrambe države. V tem načrtu pa je predlagal tudi način popolnjenja oboroženih sil. Ker smo v Sloveniji o tem dosti govorili pred razpadom SFRJ, se mi zdi zanimivo ta predlog predstaviti podrobneje. V delu, ki govori o teritorialni organizaciji vojske. Mihailović pravi da mešano popolnjenje kadrovskih (vojaki na služenju) enot izhaja iz nezaupanja do Hrvatov, Slovencev in Makedoncev in zavoljo pospeševanja integracije jugoslovanskih narodov (kot vemo se je ta princip v SFRJ upravičeval pod parolo širjenja bratstva in enotnosti. - op. JM). Dalje navaja kako so Slovenci godrnjali, ko so morali v Makedonijo in tam obolevati za malarijo. Na ta način se je ob mobilizacijo rušila homogenost enot. Teritorialno služenje je najboljšo, saj se med seboj vsi poznajo in da drug drugemu pomagajo, saj vsak brani svoj dom, svoj kamen. To podkrepi z izkušnjami srbske vojske iz prejšnjih vojn. Zato tudi predlaga služenje v domačih krajih (Glušič, 1966: 275). Problemi popolnjenja oboroženih sil so bili ponovno izpostavljeni pred razpadom SFRJ in to s podobnimi argumenti. Sedaj lahko rečemo, da je v obeh primerih imel prav. Prav je imel glede kritiziranja obrambnih načrtov in prav je imel glede zagotavljanja homogenosti in višje bojne morale v enotah.

obveščevalnimi službami...Ostal sem vojak. Prepričan sem, da sem bil na pravi poti. Usoda je bila neprizanesljiva do mene, ko me je vrgla v največje viharje. Dosti tega sem želel, dosti tega sem začel, ampak vihar, svetovni vihar, je odnesel mene in moje delo. Ne počutim se krivega" (Žitnik, 2001: 19).

3.2 Četniški cilji

Osnovna skrb četnikov je bila, da po vojni, z dovolj močno oboroženo silo vrnejo kralja na prestol. Prepričani so bili, da bodo v svetovnih spopadih zavezniki zmagali. Prišli so do zaključka, da lahko svoj cilj dosežejo tudi, če se ne podajo v velike bitke z okupatorjem, ampak ravno nasprotno, da svoje vojake ohranijo pri življenju. Da bi lahko to dosegli, so vse svoje sile vpregli v boj proti partizanom in komunistom "kot največjim sovražnikom srbskega naroda" (Živković, 2000: 10). Proti silam Osi pa bi nastopili proti koncu vojne, ko bi bilo potrebno zagotoviti red in oblast v državi. Ustvariti bi morali privid boja proti okupatorju, da bi zadržali naziv "junaške skupine, ki se upira" (Tomasevich, 1976: 155).

Najbolj temeljit prikaz četniških ciljev najdemo v memorandumu, ki ga je dr. Stevan Moljević²⁸ pripravil junija 1941. Prvi cilj je bil organizirati "homogeno Srbijo, ki bo obsegala celotno etnično področje na katerem živijo Srbi" (Zbornik XIV-1-1).²⁹ Za to bi bilo potrebno tudi preseljevanje Srbov s hrvaškega območja in preseljevanje Hrvatov s srbskega območja.

Moljević nadaljuje z opisom novih meja, ki bi jih morali vzpostaviti že leta 1918 in očita Srbom, da zase niso poskrbeli že ob ustanovitvi Jugoslavije. Velika Srbija bi morala obsegati vso Srbijo, Črno Goro, Bosno in Hercegovino, severno Albanijo, dele Romunije, Bolgarije in Madžarske, celotno Dalmacijo in otoke, več kot polovico Slavonije in celo Kninsko krajino. Hrvatom bi ostal ozek pas od Medžimurja do morja in manjši del Slavonije.

Zanimiv je odnos do Slovenije. Slovenija bi postala Velika Slovenija, ki so ji četniki namenili celotno Istro, Slovensko primorje (takrat je bilo italijansko), Tržaški zaliv z zaledjem in veliki del Avstrijske Koroške in Štajerske in manjši del Madžarske. Slovenski in srbski narod bi morala mejiti (Zbornik XIV-1-1). To pa bi dosegli z iztrebljanjem Hrvatov in Muslimanov (Tomasevich, 1976: 159).

---

²⁸ Dr. Stevan Moljević (1883-?), odvetnik v Banja Luki, član Samostalne demokratske stranke. Ob ustanovitvi NDH je pobegnil v Črno Goro. Bil je član četniškega Centralnega nacionalnega komiteja. Imel je vlogo četniškega političnega vodje. Nova oblast ga je 3. septembra 1945 obsodila na 20 let zapora in pozneje pomilostila.

²⁹ Ti cilji četnikov so pred razpadom SFRJ postali aktualni in se še danes občasno pojavijo v javnosti.

Seveda je treba razumeti, da je določen vpliv na takšno risanje zemljevidov imelo predvsem ustaško divjanje nad Srbi po ustanovitvi NDH.

V programu je izpostavljen tudi nacionalni interes Srbov. Srbi bi morali biti združeni na vseh področjih nacionalnega življenja. Zaradi tega so se četniki sami večkrat imenovali tudi "nacionalisti". Podobno je bilo v Sloveniji.

Moljević je definiral tudi socialno-ekonomsko sfero nove države. "Nosilec kapitala in kapitalizma mora biti najprej država" (Zbornik XIV-1-1). Vsi bi imeli pravico do dela, zdravstvene zaščite in starostne pokojnine. Mediji bi morali biti v vlogi javne morale in služiti ljudstvu in državi. Stranke zasnovane na verskih načelih bi bile prepovedane, cerkev bi morala biti ločena od države in bi podporo dobivala le, če bi cerkveni poglavar imel sedež v državi³⁰ (Zbornik XIV-1-1).

20. decembra 1941 je Mihailović izdal navodila četnikom v Črni Gori o organizaciji, ciljih in uporabi četniških odredov. Mihailović začelja dokument z ugotovitvijo, da se država "še zmeraj nahaja v vojni z zgodovinskimi sovražniki Nemci in Italijani" (Zbornik XIV-1-34), v nadaljevanju pa opredeli cilje četniških odredov:

1. Boj za svobodo celotnega našega naroda pod Njegovim Veličanstvom Kraljem Petrom II.
2. Ustvariti veliko Jugoslavijo in v njej veliko Srbijo, etnično čisto v mejah Srbije – Črne Gore – Bosne in Hercegovine – Srema – Banata in Bačke.³¹
3. Boj za vključitev v naše državno življenje tudi vseh še neosvobojenih, slovenskih ozemelj pod Italijani in Nemci (Trst – Gorica – Istra in Koroška) kot tudi Bolgarije, severne Albanije s Skadrom.
4. Čiščenje državnega ozemlja od vseh narodnih manjšin in ne-nacionalnih elementov.
5. Ustvariti neposredne skupne meje med Srbijo in Črno Goro, kot tudi med Srbijo in Slovenijo s čiščenjem Sandžaka od muslimanskega prebivalstva in Bosne od muslimanskega in hrvaškega prebivalstva.
6. Kaznovati vse Ustaše in Muslimane, ki so v tragičnih dneh z nemilostjo uničevali naš narod.
7. Kaznovati vse, ki so krivi za našo aprilsko katastrofo.
8. V krajih, ki so očiščeni od narodnih manjšin in ne-nacionalnih elementov izvršiti naseljevanje s Črnogorci (v pošteve pridejo samo revne, nacionalno čiste in poštene družine).
9. Zagotoviti takšno politično telo, ki bo vodilo državno ladjo v smeri splošnih narodnih teženj in interesov.
10. Cilji so veliki, zato je boj toliko bolj hvaležen tistim, ki se borijo za njegovo uresničitev.

S komunisti – partizani ne more biti nobenega sodelovanja, ker se oni borijo proti dinastiji in za uresničitev socialne revolucije, kar pa nikoli ne sme postati naš cilj, ker smo mi edino in izključno samo vojaki in borci za Kralja, Domovino in svoboden narod (Zbornik XIV-1-34).

---

³⁰ Očitno je, da samo pravoslavna cerkev ima poglavarja v domovini, medtem ko ga imajo katoliki v Vatikanu, muslimani pa ga sploh nimajo.

³¹ Makedonija je že bila v mejah takratne Srbije in se je smatrala za zgodovinski srbski teritorij.

Opozoriti je potrebno na četniški kongres v vasi Ba, blizu Ravne gore, od 25. do 28. januarja 1944. Ta kongres je bil odgovor na 2. zasedanje AVNOJ-a³². Na tem kongresu so najprej ožigosali AVNOJ kot delo ustaško-komunistične manjšine. Kot zavračanje Avnojskega sklepa, da je AVNOJ edini predstavnik jugoslovanske suverenosti, je kongres v Ba izrazil popolno vdanost in podporo begunski vladi in kralju. Ponovno so, kot že tolikokrat prej samo na papirju, potrdili sovraštvo do nemških okupacijskih oblasti. Opozorili so tudi na "združitev" ustašev in partizanov, da bi iztrebili srbski narod. Na tem kongresu so prvič omenili povojno Jugoslavijo kot federativno državo v obliki parlamentarne monarhije s kraljem na čelu. Vendar se je že kmalu za tem, 28. avgusta 1944, kralj odpovedal četnikom Draže Mihailovića in vojaško oblast v domovini predal Titovim partizanom (Tomasevich, 1976:355-358).

Čeprav so četniki skozi čas spreminjali program od velikosrbstva do jugoslovanstva lahko sklepamo, da četniki nikoli niso želeli postati resnično vsejugoslovansko gibanje. Ta ideja jim je postala potrebna zaradi iskanja podpore pri drugih narodih in zaveznikih. Vsejugoslovanstvo je samo po sebi v nasprotju z idejo Velike Srbije v Veliki Jugoslaviji. Očitno je, da cilji četniškega gibanja niso bili toliko privlačni za druge, nesrbske narode. Četniki nikoli niso zmogli razumeti sestavljenosti nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji. Izhodišče jim je zmeraj bila Velika Srbija in srbski interesi in se niso ozirali na interese drugih narodov. Izjema je bil slovenski narod, ki ni mejil na srbskega in naroda tudi nista živela na istem ozemlju. Četniki so rešili vprašanje Črnogorcev in Makedoncev tako, da so jih imeli za Srbe. Ozemlja kjer je živel srbski narod, čeprav v občutni manjšini pa so proglasili za srbska. Vse skupaj pa je bila tradicionalna velikosrbska politika, razen novega elementa, ki govori o "čiščenju" teh krajev od nesrbskega prebivalstva.

3.3. Četniška vojaška organizacija

Mihailović je svojo majhno skupino na Ravni gori najprej poimenoval kot "Četniški odredi jugoslovanske vojske". Najprej je spremenil ta naziv v "Vojni četniški odredi". Ta naziv pa je spremenil januarja 1942, ko je postal minister, v Jugoslovansko vojsko v domovini (JVvD).

---

³² AVNOJ – protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije. Zasedanje je bilo 29./30. novembra 1943 v Jajcu, Bosna.

Prvi četniški odredi so nosili ime po kakšni planini, urili pa so jih profesionalni častniki, ki jih je imenoval Mihailović. Četniški odredi so šteli od 50 do 200 mož, včasih tudi več.

Poleti 1942 so, po Mihailovićem ukazu, začeli s formiranjem čet (Mihailović je že 9. septembra 1941 izdal navodilo o formiranju takšnih čet, ki pa se ni spoštovalo). Poznali so tri vrste čet:

1. lokalne enote in enote za oskrbo, starost vojakov od 41 do 50 let, z nalogo vzdrževanja reda in miru ter zaščite svojih vasi;
2. enote za sabotaže na komunikacijah, starost vojakov od 31 do 40 let;
3. mobilne, operativne enote, starost vojakov od 21 do 30 let (Tomasevich, 1976: 166 in Zbornik XIV-1-4).

Do konca leta je ta način organiziranja bil dopolnjen. To se je verjetno zgodilo zaradi razmaha partizanskega gibanja in večje potrebe po mobilnosti in elastičnosti enot. Tako je s 1. januarjem 1943 osnovna enota postala trojka, sestavljena iz vodje, namestnika in člana za zvezo med trojko in nadrejenimi. 15 do 30 trojk je tvorilo četo, tri čete so bile združene v bataljonu, trije bataljoni pa v brigadi. Obstajali so še korpusi, ki so imeli v sestavi 3-5 brigad. Elitne brigade so bile sestavljene iz najmlajših in najboljših borcev in so se imenovalе "leteče brigade".³³

Spomladi 1944, ko so bili četniki pod velikim pritiskom dveh partizanskih divizij, so četniki formirali nekaj jurišnih korpusov in skupino jurišnih korpusov, ki so jih tvorile najboljše leteče brigade.

Četniki so izvedli organizacijo vojske na naslednji način (glej organigram 3.1.)

Sklepamo lahko, da so četniki skušali obnoviti organizacijo vojske, kot je že bila pred aprilskim zlomom. Vidimo, da je konjenica še zmeraj važen rod, da so motomehanizirane enote pomožen rod in da ni posebnih enot za zagotavljanje obrambe pred kemičnimi in biološkimi strupi.³⁴ Čeprav je bila organizacija dokaj primerna za bojevanje na Balkanu, pa ni bila primerna kot odgovor na novo taktiko nemških enot, ki so uporabljale močne letalske in artilerijske podpore hitrim prodorom tankov, ki jih je spremljala pehota (Blitzkrieg).

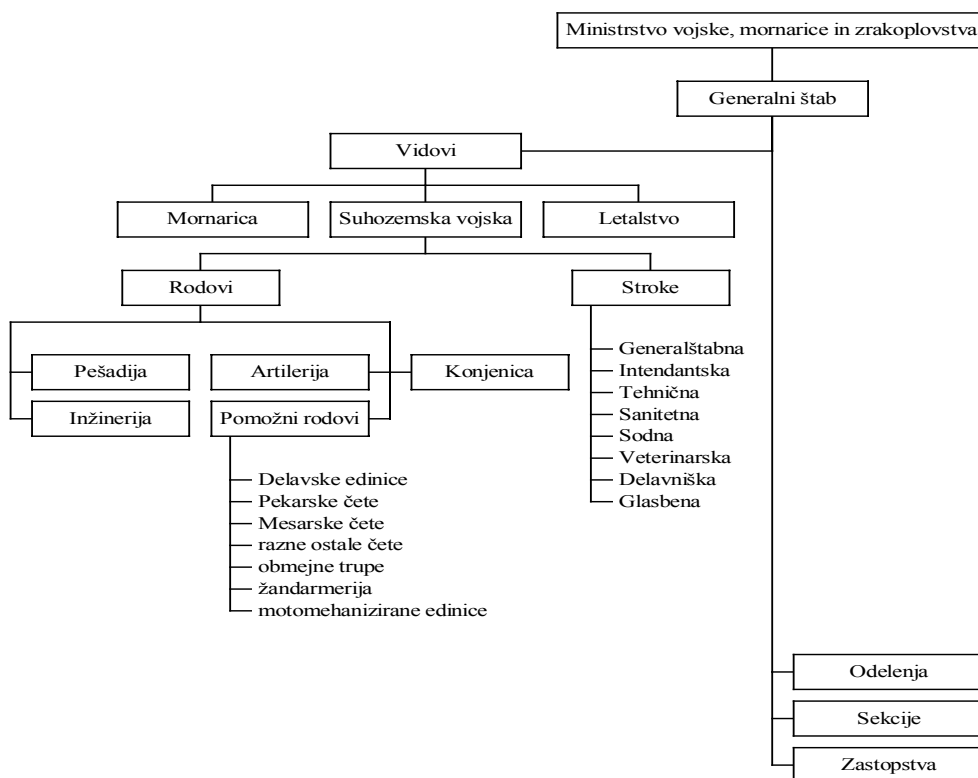
---

³³ Eni od takšnih "letečih brigad" je v sestavi Resavskega korpusa poveljeval poročnik Bojan Šušterič. Šušterič je bil Slovenec, ki so ga Nemci z družino izgnali iz Slovenije leta 1941. V Srbiji se je priključil četnikom in padel v boju s partizani (Šušterič, 2000: 65).

³⁴ Nazive sem pustil kot so v originalnem dokumentu in jih nisem spreminjal v celi nalogi, če so se takrat uporabljali v slovenskem vojaškem izrazoslovju.

Moštvo so sestavljali prostovoljci, ki so v enote vstopali z željo po boju proti okupatorju. Po razmahu partizanskega gibanja pa so morali izvajati prisilno mobilizacijo. Število četnikov je Mihailović decembra 1941 ocenjeval na 300.000 mož, nato pa v marcu 1943 govoril o številu 180.000. Potrebno je dodati, da so tukaj všteti tudi tisti, ki so bili doma in so čakali na poziv ob ugodnem trenutku. Nemci pa so število četnikov konec leta 1943 cenili na 31.000. Mihailović pa je število svojih četnikov novembru 1944 ocenjeval na okrog 55.000 mož (Tomasevich, 1976: 167-168 in 385-386).

Organigram 3.1. Organizacija vojske

Vir:ARS II, fasc. 120A

Z izjemo letelih brigad, so ostale enote bile nepripravljene za bojevanje, nemobilne in z nizko bojno moralo. Primanjkovalo jim je politične avtoritete in ideologije, ki bi jih motivirala v kritičnih obdobjih. Disciplina ni bila čvrsta, posamični poveljniki so bili med seboj nezaupljivi in ljubosumni. Lokalni poveljniki so delovali samostojno in skladno s svojimi osebnimi interesi. Vsi pa so Mihailoviću pošiljali poročila o uspehih in poudarjali svojo vlogo v gibanju. Velik problem je bila oskrba s hrano in orožjem (Tomasevich, 1976: 169-170).

Proti koncu vojne Mihailović še zmeraj ni razumel položaja v katerem se je znašel. Kljub temu, da je bil poražen na političnem in da ga je čakal dokončen poraz

tudi na vojaškem polju, je še januarja 1945 sanjal o obnovi JVvD. Po tem njegovem, lahko rečemo že utopičnem načrtu, naj bi obstajale nacionalne armade, ki bi bile pod njegovim poveljstvom združene v JV. Tako bi se zraven srbskih enot formirale še hrvaški, slovenski in muslimanski korpus.³⁵

Sklepamo lahko, da četniki niso predstavljali pomembne oborožene sile. Moči niso pokazali niti v samostojnih gverilskih akcijah, niti velikih operacijah, ki so jih vodili okupatorji. Imeli so svoje baze podpore, vendar jim je manjkalo pravo vojaško in politično vodstvo ter čvrsta lojalnost poveljnikov in enot ciljem gibanja. Zaradi tega niso mogli postati sila, ki bi resneje mobilizirala ljudstvo v odporu proti okupatorju.

3.4. Odnosi med četniki in ostalimi vojaškimi formacijami

"Od aprila do julija 1941 se je Draža Mihailović s svojimi četniki, poleg Angležev, edini upiral silam Osi v Evropi in bil takoj proglašen za prvega upornika Evrope" (Mihajlov, 1975: 100). Mihajlov (1975: 100) pravi, da je Hitler ves čas smatral četnike za bolj nevarne od partizanov, saj je četnike podpirala večina Srbov, ti pa so predstavljali polovico prebivalstva.

Roberts (1974:69) trdi, da so 21. junija 1943 Nemci razpisali nagrado v znesku 100.000 zlatih mark na glavo uporniških voditeljev "generala Mihailovića in banditskega poveljnika Tita". Kljub vsemu pa ne najdemo podlage, da bi lahko trdili, da so se četniki borili proti okupatorjem, temveč so z njimi tajno ali pa odkrito sodelovali in se borili samo proti svojemu največjemu sovražniku – komunizmu.

Po prvotnih pogovorih s partizani in skupnih napadih na Nemce je prišlo do odkritega boja med četniki in partizani. Ker so Nemci za vsakega svojega ubitega vojaka streljali 100, za ranjenega pa 50 Srbov, četniki niso hoteli izzivati Nemcev. Četniki so v svojem boju proti partizanom šli na pot narodnega izdajstva in kolaboracije.

3.4.1. Četniki in partizani

Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, so nemške sile v Jugoslaviji postale oslABLJENE, saj so veliko število enot premaknili na vzhodno fronto. Tudi dejstvo, da je v vojni proti Nemčiji tudi velika Rdeča armada, je v ljudstvu psihološko pozitivno

---

³⁵ Tako bi naj hrvaške enote vodil polkovnik Matija Parac –"General Gubec", slovenskim bi poveljeval polkovnik Ivan Prezelj –"general Andrej" in muslimanske bi vodil "General Djerdjelez". O Prezljju bo še govora, Parac je bil hrvaški polkovnik, ki se je po okupaciji nekaj časa zadrževal pri četnikih, za Djerdjeleza pa se sploh ne ve, če je res obstajal. Muslimani so januarja 1945 sicer imeli en četniški korpus v severovzhodni Bosni (Tomasevich, 1976: 386).

učinkovalo. Ta dva pogoja sta za Komunistično partijo bila dovolj odločilna, da organizira vstajo in takojšen oborožen boj. Boj se je poleti 1941 hitro širil v druge kraje Srbije in kmalu zajel veliko ozemlje in veliko število ljudi. Četniki so do septembra 1941 spoznali, da bodo pri ljudeh izgubili zaupanje in podporo, če se komunistom ne pridružijo v boju. Tako so nekateri četniki samostojno ali pa v sodelovanju s partizani izvedli nekaj napadov na Nemce.

Vendar je potrebno opozoriti, da je to bil čas, ko so se ljudje javljali v partizanske ali četniške enote, ker jim je bilo vseeno v kateri enoti se bodo borili proti okupatorju. To je bil čas polarizacije, ki je v Srbiji trajal nekaj tednov in je imel za rezultat menjavo strani oziroma prestopa iz četnikov v partizane in obratno. Počasi se je kristalizirala situacija in cilji obeh strani so postajali bolj jasni. Znan je primer prestopa popa Vlada Zečevića in poročnika Ratka Martinovića, ki sta s svojima odredoma prestopila na partizansko stran.³⁶

Po več mesecih medsebojnega nerazumevanja in poskusov, da se proti okupatorju borijo skupaj, je prišlo do odkritih bojov med četniki in partizani. 1. novembra 1941 so četniki izvedli odkrit napad na partizane v Užicu, ki pa ni uspel. Nasprotovanja med četniki in partizani so se stopnjevala, dokler niso oboji prešli v odločno medsebojno borbo po celi Jugoslaviji (Tomasevich, 1976: 134).

Četniki in partizani so se o medsebojnih odnosih pogovarjali na šestih sestankih. Prvi sestanek je bil v začetku septembra 1941 na Ravni gori, kjer je Mihailović izjavil, da še ni čas za boj, ker bi to izzvalo maščevanje okupatorja nad prebivalstvom. Drugi sestanek je bil 11. in 12. septembra na istem mestu. Vzrok je bil napad četnikov na partizane. Četniki so se opravičili češ, da so partizani pač prišli na njihovo ozemlje. Tretji sestanek je bil 19. septembra v vasi Struganik, kjer sta se prvič srečala Tito in Mihailović. Soglašala sta o potrebi za usklajenostjo, delitvi plena in še nekaterih vprašanjih. Vendar Mihailović ni soglašal z ustanavljanjem nove oblasti, ker je to proti interesom dinastije. Četrty sestanek je bil ponovno na Ravni gori. Razlog pa je bilo pismo, ki so ga partizani našli pri nekem četniškem polkovniku. Pismo je govorilo o sodelovanju Mihailovića s kvislinško oblastjo in preko nje z Nemci s ciljem boja proti partizanom. Mihailović je trdil, da je pismo ponarejeno. Peti sestanek je bil v vasi Brajići, 27. oktobra, ko sta se znova srečala Tito in Mihailović. Tudi takrat se nista mogla dogovoriti o skupnem boju, saj je temu nasprotoval Mihailović. Šesti sestanek se

---

³⁶ Teh primerov je bilo tudi v Sloveniji kar nekaj. V nadaljevanju pa bo govora tudi o prestopu partizanskega poveljnika v Sloveniji v četniške formacije.

je odvijal v Čačku od 18. do 20. novembra, na zahtevo Mihailovića. Po porazu v boju proti partizanom in neuspelem dogovarjanju z Nemci³⁷, se je želel izogniti popolnemu porazu. Dogovorili so se o prenehanju sovražnosti in skupnem boju proti okupatorju (Živković, 2000: 22-25).

Vendar je tudi po teh dogodkih Mihailović nadaljeval s politiko nenapadanja Nemcev in napadanja partizanov. Nemcev še zmeraj ni hotel napadati, ker se je zavedal posledic, ki bi jih trpelo prebivalstvo. Čakal je na zaveznike. Partizane pa je napadal, ker je iz Londona dobil informacije, da ga bodo podprli zavezniki. Osnovni razlog pa je bil ideološki. Temu je še potrebno dodati "nagrado", ki bi jo prejelo odporniško gibanje, ki bi konec vojne dočakalo kot zmagovalec. Nagrada pa je bila oblast. In partizani so pomenili komunistično oblast. Tega pa si Mihailović ni mogel predstavljati niti v najhujših morah.

Partizani so četnikom prizadejali dosti izgub. Najbolj so jih potolkli v bitki na Neretvi v začetku leta 1943, po kateri si četniki v smislu vojaške moči nikoli več niso opomogli. Partizani so četnike napadali do konca vojne. Ob koncu vojne se je večina četniških enot umikala na zahod, vendar so jim partizani prizadejali močne izgube. Likvidacije četnikov pa so se nadaljevale tudi po koncu vojne.

3.4.2. Četniki in nemška okupacijska oblast

Kot smo ugotovili, so četnikom bili največji sovražnik partizani. Ker je za boj proti partizanom bilo potrebno orožje, ki ga četniki niso imeli v potrebnih količinah, Angleži pa niso pošiljali obljubljenе pomoči, se je Mihailović obrnil na Nemce.³⁸

Tako se je po nekajdnevni pripravi, 12. novembra 1941, v vasi Divci pri Valjevu, sestal s pooblaščenecem nemškega poveljnika korpusa v Srbiji, podpolkovnikom Kogardom. Pred tem je že 30. oktobra svoje sile dal na razpolago Nemcem kot pomoč v boju proti partizanom (Zbornik XIV-1-II/1). Na tem sestanku se je Mihailović jasno opredelil do vseh oboroženih sil v Jugoslaviji. Na tem sestanku Mihailović zatrjuje, da so vstajo pričeli komunisti; zahteva, da se mu omogoči boj proti komunistom, ki ga je pričel 30. oktobra; s Pećancem se ni mogel strinjati, ker je začel odkrito sodelovati z Nemci; zatrjuje, da je ukazal, da se na Nemce ne strelja; zatrjuje, da se ne bodo borili proti Nemcem, četudi jih bodo ti napadali. Na sestanku je bil tudi polkovnik Pantić, ki je povedal, da so komunisti prvi pričeli z bojem, četniki pa so želeli

---

³⁷ O tem bo govora v nadaljevanju.

³⁸ Kot bomo videli v nadaljevanju se je isto dogajalo v Sloveniji. S tem, da so Nemce tukaj zamenjali Italijani.

le oditi v Bosno, kjer bi se maščevali ustašem zaradi njihovih zločinov nad srbskim narodom (Zbornik XIV-1-II/7).

Nemci niso verjeli v uspeh partizanskega gibanja, ker naj ne bi imel opore med ljudmi. Prepričani so bili, da bodo sami opravili s komunisti, zato so večjo nevarnost videli v Mihailoviću, ki naj bi združil narod na nacionalni podlagi. Zato so Nemci od njega zahtevali, da se preda. Mihailović tega ni želel storiti. Tako je imel uradno dva nasprotnika. Ker pa so Nemci imeli čedalje več težav na terenu ravno s partizani, so se lokalni nemški poveljniki povezovali s četniki in skupaj izvajali boj proti partizanom.

Nemci so 6. in 7. decembra 1941 sprožili ofenzivo "Mihailović", ki pa jim ni uspela. Mihailović se je rešil in legaliziral svoje odrede pri srbski kvislinški vladi. To je bil tudi edini način, da se borci ohranijo in uporabijo v primernem trenutku. Sam pa je še dalje ostal v ilegali. Tako so ti četniški odredi postali legalno orožje okupatorja. Jeseni 1942 je ilegalno četništvo spet oživel in pridobilo na moči, ker so Nemci začeli razoroževati legalizirane četnike. Vendar so četniki vse svoje moči usmerjali samo proti partizanom.

Po kapitulaciji Italije so Nemci začutili potrebo po sodelovanju s četniki tudi na višjih nivojih. Tako je 21. novembra 1943 poveljnik jugovzhodne Evrope, feldmaršal von Weichs, izdal ukaz v katerem je dovoljeno poveljnikom nemških enot sodelovanje s četniki v boju proti komunistom. Istočasno pa je nadaljeval gonjo proti Mihailoviću, saj se ta "nikoli" ni odpovedal odporu. Tako so eni in drugi želeli ohraniti čast in herojsko osebnost Draža Mihailovića. Srbski narod mu tako ne bi mogel očitati kolaboracije.

Tako so Nemci in četniki v praksi sodelovali, čeprav bi si uradno morali biti nasprotniki. Ostali so skupaj do konca vojne, čeprav so Nemci imeli v načrtu, da bi po obračunu s partizani tudi četnike nevtralizirali. Ob koncu vojne so Nemci četnike uporabili za zaščito svojih bokov, ko so se umikali z Balkana.

3.4.3. Četniki in italijanska okupacijska oblast

Za razliko od Nemcev, so Italijani veselo sprejeli četniško ponudbo, da se s skupnimi močmi borijo proti partizanom. Italijanom je bilo v interesu, da izgube svojih enot v bojih proti partizanom čim bolj zmanjšajo. S tem pa se ne bi rabili boriti niti proti četnikom. Četnike so takoj legalizirali in jih vključevali v MVAC. Italijani so Nemcem dajali orožje in oskrbovali njihove vojaške formacije.

Mihailović je to tiho odobral, ker je računal na moč teh enot, ko bo prišel pravi čas. Na področju NDH so četniki iskali stike z Italijani že poleti 1941 s ciljem, da jim

pomagajo pri odporu proti brutalnim ustaškim pohodom na srbsko prebivalstvo. Italijani pa so nase bili celo ponosni, ker so tako uspešno kolaborirali s četniki, Nemcem in ustašem pa na začetku to ni uspelo. Uradna Berlin in Zagreb sta večkrat protestirala zaradi takšne politike Italijanov. Italijani so na te očitke odgovarjali, da je ta kolaboracija nepomembna in da bo trajala samo do uničenja partizanov. Potem bi tudi četnike likvidirali (Tomasevich, 1976: 201).

Da so Italijani bili dosti bolj daljnovidni in politično bolj modri, priča tudi navodilo grofa Ciana iz leta 1942, italijanskega zunanjega ministra v tem času, poveljnikom italijanske vojske na Balkanu. Ciano v tem pismu o četnikih pravi, da so "zakleti sovražniki Nemcev in bodo postali naši naravni zavezniki v trenutku, ko se bodo v teku vojne spremenili naši odnosi do Nemčije. Zato svoje postopanje priredite temu primerno" (R.P, 1970: 284).

3.4.4. Četniki in ustaši

Četniki se nikakor niso strinjali s temelji politike NDH. Ker so četniški odredi na področju NDH nastali ravno zaradi ustaških divljanj, je skoraj neverjetno, da bi lahko sodelovali tudi z ustaši, pa vendar so, ker so oboji videli največjega sovražnika v partizanih (Živković, 2000: 316).

Seveda so ob tem morali pozabiti na pretekle zamere (ustaši so množično pobijali Srbe, četniki pa Hrvate in Muslimane). V tej kolaboraciji je bilo veliko rezerve in vsaka stran je plačala določeno ceno. Prvi takšen sporazum je bil podpisan že 28. maja 1942 v vasi Lipac, v vzhodni Bosni. V tem sporazumu so, na lokalni ravni, četniki priznali suverenost NDH. Četniki bi naj samostojno ali skupaj z ustaši izvajali boj proti partizanom. V zameno pa bi jih NDH opremila z orožjem, zdravila ranjence v svojih bolnišnicah, vdove po četnikih pa bi dobile denarno pomoč. Takšnih sporazumov je bilo med vojno več na vseh področjih (Tomasevich, 1976: 206-207).

Nemški lokalni poveljniki so, za razliko od vrhovnih oblasti, sprejeli in odobrvali takšne sporazume. S tem so lahko svoje sile usmerili v boj proti partizanom, lahko so zmanjšali sile na tem področju in lažje so se posvetili izkoriščanju zemeljskih bogastev.

Kljub temu pa so se med seboj občasno spopadale enote četnikov in ustašev. Vendar so to bili posamični primeri na lokalni ravni.

3.4.5. Četniki in zavezniki

Ko je v svet prišla vest o obstoju četnikov v Srbiji, je ves protifašističen svet sprejel to gibanje kot herojsko trdnjavo svobodne Evrope. Največjo propagandno podporo četnikom v prid so izvajali Britanci, v Hollywoodu pa so o četnikih celo posneli film (*Chetniks – The Fighting Guerillas*, 1943, režija Louis King).

Britanci so se glede Jugoslavije držali dveh načel: eno je bilo političnega, drugo pa vojaškega značaja. Britanci so priznali begunsko vlado kot legitimnega predstavnika Jugoslavije. Politični problem je nastal, ko sta se v Jugoslaviji pojavili dve skupini odpora. Sovjeti so bili namreč angleški zavezniki in spopad med četniki in komunisti ni koristil Britancem. Vojaški problem pa je nastal, ko so partizani začeli dosegati večje uspehe v boju proti okupatorju in so Sovjeti začeli to razglašati. Britanci so začeli pritiskati na Mihailovića, naj začnejo z akcijami proti okupatorju tudi četniki.³⁹ Ti so zahtevali orožje, ki pa ga zaradi tehničnih razlogov niso mogli dobiti. Barkerjeva pravi, da takrat v Sredozemlju ni bilo primerne letala, pa tudi zveze so bile pretrgane več mesecev (Barker, 1979: 252-260).

Pri četnikih je bilo kar nekaj britanskih vojaških misij, ki bi naj pripravile četnike k večjemu odporu. Vse so (več ali manj) v London pošiljale neugodna poročila za četnike.⁴⁰ Zadnja takšna misija je Mihailovićevo štab zapustila 30. maja 1944 (Roberts, 1974: 99). Leto 1942 je tako minilo v znamenju prerivanja med britanskimi zahtevami po večjih četniških akcijah in četniškim stališčem, da je njihov glavni sovražnik komunizem in da bodo obračunali najprej z njim. Barkerjeva tako prihaja do zaključka, da "Britanci niso zapustili Mihailovića zaradi njegove kolaboracije z okupatorji temveč, ker se ni hotel boriti in vsaj ščititi britanske sabotažne akcije" (Barker, 1979: 261-262).

Kolaboracija tako ni bila sporna, se pa je izkazala za koristno, ko so morali opravičevati izobčenje četnikov. Po maju 1944 je sodelovanje med Britanci in četniki zamrlo. Mihailović je še pošiljal v svet svoja poročila, vendar mu ni nihče odgovarjal.

---

³⁹ Glušič je mnenja, da so misije načrtno izzivale Mihailovića z nemogočimi nalogami, da bi se ga lahko očrnilo. Akcije bi samo izzvale represalije nad prebivalstvom, nekega vojaškega pomena pa ne bi imele. Mihailović naj bi ob neki priložnosti celo dejal: "Jaz nisem nikakršen indijski maharadža in Jugoslavija ni britanska kolonija. Kot vojni minister suverene Jugoslavije sem predvsem dolžan varovati interese njenih narodov..." (Glušič, 1966: 279).

⁴⁰ Mihailović naj bi 28. februarja 1943 svojim vojakom dejal, da Britanci želijo nakupiti srbsko kri in ohraniti svojo. Kralj Peter naj bi v Londonu bil v ujetništvu in da vlada nima prostih rok. Ponovno je poudaril, da so največji sovražniki partizani in ustaši (Roberts, 1974: 98). Od tu je šlo v odnosih med Britanci in Mihailovićem samo navzdol.

12. septembra 1944⁴¹ se ga je odpovedal tudi kralj in pozval vse oborožene skupine, da se priključijo partizanskim enotam.

Američani so zelo pozno poslali svoje misije v Jugoslavijo. To so storili šele jeseni 1943, ko so poslali misije, tako partizanom kot četnikom. Zadnja takšna misija je bila pri Mihailoviću od 26. avgusta do 1. novembra 1944, pod vodstvom podpolkovnika McDowella. Misija je bila odpoklicana zaradi Titovega ostrega protesta pri zaveznikih, saj naj bi to bilo vmešavanje v notranje zadeve države in zaradi Churchillovega prigovarjanja Rooseveltu. McDowell je v sklepnem poročilu med ostalim zapisal, da nacionalisti ne sodelujejo z okupatorjem, partizani pa napadajo nacionaliste in da se Mihailović boji predvsem prihoda Sovjetov v Srbijo (Biber, 1989: 1065-1091).

Koliko so Američani vplivali na usodo četnikov lahko sklepamo iz podatka, da so ravno oni nasprotovali skupni zavezniški akciji na Balkanu. Področje naj bi bilo preveč oddaljeno in oskrbovanje enot ne bi bilo možno (Roberts, 1974: 69). Če bi izkrcanje pripeljalo do četniškega boja proti okupatorju, lahko za to, da se to ni zgodilo, posredno krivimo Roosevelta.

Ko so Mihailoviću po vojni sodili, so protestirali samo ameriški piloti. Četniki so rešili veliko ameriških pilotov, ki so bili sestreljeni nad Srbijo, ko so se vračali z bombardiranj naftnih polj v Romuniji. Rešili naj bi jih več sto. Protestirali so tudi pri predsedniku Trumanu, ki pa ni želel nobenih zamer pri takratnih zaveznikih (Mihajlov, 1975: 103).⁴²

Sklepamo lahko, da je Američane začela Jugoslavija zanimati v trenutku, ko so interes pokazali tudi Sovjeti in ko so se začela reševanja sestreljenih zavezniških pilotov, vendar je takrat usoda povojne Jugoslavije že bila več ali manj prepoznavna.

Sovjeti se sprva niso zanimali za Jugoslavijo. Jugoslovanske komuniste so celo opozarjali, da je njihova "prva dolžnost osvoboditev in ne socialistična revolucija" (Roberts, 1974: 46). Do konca leta 1943 je Sovjetska Zveza uradno priznavala begunsko vlado in skupaj z ostalimi zavezniki pritiskala na Tita in Mihailovića naj

---

⁴¹ 28. avgusta 1944 je kralj že podpisal dekret, s katerim je ukinal Vrhovno poveljstvo v Jugoslaviji, vendar Mihailović tega ni upošteval.

⁴² Truman je Mihailovića posmrtno odlikoval za zasluge (legion of Merit) v boju proti okupatorju v času od decembra 1941 do decembra 1944 in ker je rešil veliko število ameriških pilotov in s tem veliko pripomogel skupni zmagi zaveznikov. Vseh rešenih naj bi bilo okoli 500 ameriških in 250 drugih. (Lalich sicer navaja skupno 417, tudi slovenski nacionalisti naj bi rešili 15 pilotov- Biber, 1989:1071) oseb. Vendar je to priznanje ostalo tajno. Prvega aprila 1966 je predsednik Nixon na vztrajno zahtevanje preživelih pilotov to dal v javnost in se ob tem zahvalil Mihailoviću rekoč, da "ameriški narod ne bo nikoli pozabil svojega dolga do Draža". Priznanje je, 2. februarja 1943, Mihailoviću podelil tudi Charles de Gaulle za prispevek proti skupnemu sovražniku (Žitnik, 2001: 20-23).

skleneta sporazum (čeprav moramo vedeti, da je s Titom imela vzpostavljeno zvezo in je bila o dogodkih v Jugoslaviji sproti obveščana). Sovjeti so želeli jeseni 1943 poslati misijo k Mihailoviću, vendar so Britanci protestirali. Zato so prvo misijo poslali pozneje in je ta 23. februarja 1944 prispela v Titov štab. Med drugim je imela nalogo obiskati Mihailovičev štab, vendar ji tega partizansko vodstvo ni omogočilo. Čim bolj so se Sovjeti približevali Jugoslaviji, tem bolj je naraščalo njihovo zanimanje za to področje (Roberts, 1974: 45-47).

Mihailović Sovjetov ni maral, saj so mu predstavljali najbolj osovraženo oblast. Zaradi teh razlogov je tudi opozarjal zahodne zaveznike na nevarnost, ki preti s strani partizanov in popuščanja sovjetski politiki do Jugoslavije proti koncu vojne. Vendar pa je tudi njih smatral za zaveznike v boju proti silam Osi. Ko so Sovjeti prišli v Srbijo, je hotel z njimi navezati stike s ciljem, da ga priznajo kot regularno vojaško oblast. Vendar so njegove odposlance Sovjeti aretirali in jih poslali v Moskvo na zaslišanje. Očitno je, da ni zmožal razumeti, da so se Sovjeti že odločili za sodelovanje s partizani. Nekaj sodelovanja pa je na lokalni ravni vseeno bilo. Dva odreda četnikov sta sodelovala s Sovjeti v bojih za Kruševac (Tomasevich, 1976: 346-352).

4. NASTANEK, RAZVOJ IN KONČNA USODA ČETNIŠTVA NA SLOVENSKEM

4.1. Četništvo na Slovenskem do jeseni 1943

V Ljubljanski provinci so se Italijani, kot smo že omenili, pokazali kot dosti bolj strpen okupator kot pa Nemci na Gorenjskem in Štajerskem. Nakazali smo tudi začetne korake kolaboracije slovenskih političnih voditeljev, predvsem SLS. Obstajale pa so tudi skupine, ki so želele ustvariti vojaško silo, ki bi šla v boj proti okupatorju. Ena od teh je bila skupina bivših častnikov in podčastnikov JV, ki so se izognili ujetništvu. V tej skupini je tudi OF videla določeno uporabno moč, predvsem zaradi njihovih znanj in veščin bojevanja. Potem pa so po Škerlovih besedah v njih videli "možnost rezerve za eventualne Mihailovićeve oddelke v Sloveniji" (Zupanič, 2000: 38).

Mihailović je želel, da bi se tudi v Sloveniji formirali četniški odredi, saj bi s tem zmanjšal priliv Slovencev v partizanske odrede. Zato je že v septembru 1941 poslal v Slovenijo kurirja, Tugomirja Prekorška, z direktivo in navodili, na podlagi katerih je bilo treba formirati četniške odrede. Pismo je bilo poslano majorju Karlu Novaku⁴³, ki je bil osebni prijatelj majorja Žarka Todorovića, ki je bil pri Mihailoviću zadolžen za organiziranje četniških odredov v severnih pokrajinah (Latas, 1983: 164).

Novak sam pa o začetkih četništva pravi, da ga je Todorović obvestil, da ga je Mihailović septembra 1941 imenoval za predstavnika JV v Sloveniji. "S tem je tudi v Sloveniji pričelo delovati ravnogorsko gibanje" (Novak, 1982: 153).

Novice o obstoju Mihailovićeve skupine v Srbiji so do jeseni 1941 prišle tudi v Slovenijo in med bivšimi častniki in podčastniki JV je nastalo veliko zanimanje za četniški odpor. O konkretnih odnosih med četniki in partizani v Srbiji še ni bilo veliko znanega. Kmalu se je ta skupina častnikov razdelila na tri dele: tiste, ki so podpirali OF in so se hoteli vključiti v partizanske enote, na tiste, ki so bili proti OF in tiste, ki so ostali nevtralni (Kranjc, 1989: 39).

Novak je vstopil v iniciativni odbor aktivnih in rezervnih častnikov, ki so razmišljali o organiziranem odporu. Odbor je stopil v stik z OF in pričela so se

---

⁴³ Karel Novak (Maribor 1905-Atene 1975), generalštabni major kraljeve vojske in v zadnjih mesecih Jugoslavije poveljnik Triglavskega planinskega odreda v Sloveniji. Decembra 1941 ga je Mihailović postavil za svojega predstavnika v Sloveniji. Na tem položaju je Novak ostal do pomladi 1944, ko se je umaknil v Italijo in ostal v stalnem stiku z Mihailovićem. Leta 1944 so ga aretirali Nemci. Po izpustitvi je deloval bolj v ozadju, predvsem v Trstu in Rimu. Pozneje je služboval kot častnik ameriške Osrednje obveščevalne službe – CIA. Umrli je v Atenah leta 1975 (Zupanič, 2000: 38-39 in Borštnik, 1998: 117).

pogajanja o možnostih skupnega nastopa proti okupatorju.⁴⁴ Seznanil se je tudi s polkovnikom Jakom Avšičem⁴⁵, s katerim sta skupaj zahtevala vključitev v OF. Novak je že na začetku postal sumljiv, saj je izjavil, da "nima prav nobenega smisla organizirati narodnoosvobodilne vojske, temveč, da je treba v Sloveniji kratko in malo organizirati *rdečo vojsko*" (Kidrič v Saje, 1952: 202).

Ker OF še ni veliko vedela o dogodkih v Srbiji in so se v Sloveniji pojavile govorice, da Mihailović bije težak boj z Nemci, se je strinjala z Novakovo željo, da obiše Mihailovića in se z njim posvetuje (spomnimo, da je Novak že od septembra bil pripadnik ravnogorskega gibanja), vendar mu OF ni dovolila, da govori v njenem imenu. Skupaj z Novakom je odpotoval tudi Avšič, ki se je hotel prepričati o stanju na terenu. Ob obisku, novembra 1941, sta dobila navodila za organiziranje vojaškega odpora v Sloveniji. Za poveljnika JV v Sloveniji je Mihailović imenoval polkovnika Avšiča, major Novak pa je postal načelnik štaba. Avšič se ni strinjal z Mihailovićevo politiko in taktiko čakanja, prepričal pa se je tudi, da se četniki spopadajo s partizani in ne z Nemci. V tem času je OF izvedela za Mihailovićevo početje v Srbiji, o tem v "Slovenskem poročevalcu" z dne 9. decembra informirala javnost in Mihailovića obsodila izdajstva. Po vrnitvi se je Avšič dokončno opredelil za OF, Novak pa je z nekaj častniki izstopil iz OF (Latas, 1983: 167 in Saje, 1952: 202).

OF je začela s široko propagandno akcijo proti "mihajlovičevcem". Častnike je zelo begal razkol med Novakom in Avšičem. Jovanka Krištof – Mira⁴⁶ je ob tem poslala Mihailoviću sporočilo v katerem pravi, da je bila Avšičevo imenovanje za poveljnika velika napaka in v škodo četniškemu gibanju v Sloveniji. Zaradi tega se častniki ukvarjajo s spletkami. Poročilo o stanju zaključuje z ugotovitvijo, da "dokler so se naši ukvarjali s spletkami, so komunisti zbirali ljudi. Glavni trenutek je zamujen z neaktivnostjo častnikov" (Krištof v Latas, 1983: 167). Avšič je z veliko vneto pridobival častnike na stran OF, ki jim je pripravila kratke politične tečaje. Teh častnikov je bilo okoli 80 in so postopoma, predvsem po kapitulaciji Italije, odšli k partizanom (Saje, 1952: 202).

---

⁴⁴ Na teh sestankih je kot del OF sodelovala tudi ti. "ministrska skupina", ki so jo sestavljali dr. Drago Marušič, nekdanji ban Dravske banovine, inž. Dušan Serbec, nekdanji podban in dr. Novak

⁴⁵ Jaka Avšič (1896-1976), generalpolkovnik. Leta 1928 končal vojaško akademijo in do vojne postal polkovnik. Maja 1942 je odšel v partizane, septembra isto leto postal namestnik komandanta glavnega štaba NOV in POS, v začetku 1945 je postal komandant zaledja Jugoslovanske armade. Po vojni je bil šef jugoslovanske vojaške misije v Berlinu, ambasador na Dunaju, 1952-1953 župan Ljubljane.

⁴⁶ Jovanka Krištof (četniško ilegalno ime Mira), Srbkinja, mož Slovenec, zdravnik, umrl leta 1941. V njenem stanovanju so se zbirali četniško orientirani častniki in drugi. Vzdrževala je zvezo med Novakom in Mihailovićem.

Novak o teh dogodkih pravi, da je Avšič izkoristil Mihailovićevo pooblastilo za poveljevanje in zavajal častnike. Zase pa pravi, da je "bila pot dokončno označena: delovati za kralja in Jugoslavijo, organizirati zakonito vojaško silo in se boriti proti sovražniku, do partizanov pa zavzeti defenzivno stališče" (Novak, 1982: 154).

Po Avšičevem dokončnem prestopu v OF, je Novak februarja 1942 ponovno obiskal Mihailovića. Ta je takrat za vrhovnega poveljnika JV v Sloveniji določil Novaka. Za sodelovanje se je takoj izjasnila SoL z okrog 1000 člani, sposobnih za boj. Vendar Novak ugotavlja, da "njeni voditelji niso bili dovolj borbeni in so se dolgo upirali zahtevam Slovenske komande za formiranje vojaških edinic na terenu, s čemer smo izgubili dragocen čas v začetku 1942" (Novak, 1982: 154).

Sklepamo lahko, da so četniki izgubili bitko z OF za pravočasno formiranje oboroženih enot na terenu.

Novak poroča, da je gibanje 19. marca 1942 doletel nov udarec. Italijani so namreč internirali vse jugoslovanske častnike. Rešilo se jih je le nekaj, ki so se umaknili v ilegalo (Novak, 1982: 155). Avtorji iz protikomunističnega tabora za internacijo krivijo OF. OF naj bi jim po pošti razposlala mobilizacijske pozive, Italijani pa so jih po tem spisku tako rekoč polovili (Borštnik, 1998: 65 in Korošec, 1993: 39). Nasprotni tabor pa za ta dogodek pravi, da se je zgodil v "nerazjasnjenih okoliščinah" (Latas, 1983: 169).

Novak je začel iskati podporo v meščanskih strankah in že formiranih legijah. Tako je ob ustanovitvi Slovenske zaveze, z Mihailovičevim dovoljenjem, prevzel tudi njen vojaški del.⁴⁷ Vojaški del programa Slovenske zaveze, ki ga je vodil in izvajal Novak, je bil:

"Edina zakonita oborožena sila je JVvD pod vodstvom generala Mihailovića in od njega imenovanih pokrajinskih komandantov; nobena stranka ne sme vzdrževati svoje posebne formacije, v kolikor so jih do sedaj, se morajo podrediti kraljevski jugoslovanski vojski v Sloveniji; odgovornost za organizacijo, vodstvo in uporabo vojnih edinic zakonito pripada postavljenemu komandantu; Slovenska zaveza bo z vsemi močmi moralno in materialno podpirala JV v Sloveniji" (Novak, 1982: 154-155).

Novak je pričakoval, da bo sedaj lahko začel z uspešnim organiziranjem nacionalne ilegale. Slovenski zavezi je, takoj ob ustanovitvi, predlagal začetek mobilizacije in ustanovitev manjše enote prostovoljcev. Vendar ga je ta zavrnila zaradi

---

⁴⁷ Krištofova je pozneje poročala, da je ustanovitev Slovenske zaveze četniškemu gibanju bolj škodila, kot koristila (Latas, 1983: 170).

"strahu pred okupatorjem in partizanskimi represalijami. Zaradi sabotaže je konec poletja 1942 vse skrito orožje in oprema padlo v roke partizanom, naše antikomuniste so mobilizirali partizani, kar pa jih je ušlo, so jih internirali Italijani [...] Naša organizacija je utrpela ogromno škodo, podeželsko prebivalstvo pa je bilo zaradi tega iz samoobrambe pred partizani, prisiljeno vzeti orožje od okupatorja, ker so se njihovi politični voditelju bali uporabiti svojega" (Novak, 1982: 155).

17. maja 1942 pa je pod Novakovim neposrednim vodenjem in organizacijo na teren odšla "prva nacionalna ilegala" – "Štajerski bataljon". Štela je 17 moških, vodil jo je Milan Kranjc. O tej enoti je Novak (1982: 155) zapisal, da "so v dneh groze in negotovosti zapustili varno Ljubljano in nesli glave na prodaj za slovenski narod v boju proti brezbožnemu komunizmu,[...]. V te junake so bile v tistih strašnih dneh uprte oči Slovencev. Sledili so jim deset tisoči!"⁴⁸

Ko je Mihailović postal minister, je s tem pridobil tudi politično moč. Novak je bil prepričan, da bo z ministrovo avtoriteto prepričal Slovensko zavezo, da naj bolje sodeluje v organizaciji ilegale. Konec maja 1942 se je, še tretjič, odpravil k Mihailoviću. Novak (1982: 155) pravi, da mu je "dal pooblastilo, da lahko v vojnem času imenujem za vojsko potrebne vojaške in civilne osebnosti."

Ko je v avgustu Novak želel začeti z organiziranjem drugih ilegalnih skupin, so partizani že razbili "Štajerski bataljon", ki se je zatekel po pomoč k Italijanom in se preimenoval v "Legijo smrti". Z legalizacijo pri Italijanih je prva četniška enota na naših tleh postala del MVAC. S tem se je končalo obdobje prve nacionalne ilegale.

Sklepamo lahko, da je Novak doživel poraz tudi na političnem polju. SLS je preko Slovenske zaveze onemogočala širitev četništva. Novak je sicer od septembra do decembra 1942 iz vaških straž (VS)⁴⁹ uspel privabiti 50 dobro oboroženih borcev. Vendar jih je razpustil, ker jih ni mogel prezimiti, sam pa se je vrnil v Ljubljano.

Novak sam pravi, da je proti njemu delovala SLS, ki je onemogočila vsak nadaljnji razvoj, čeprav je bil ponovno pravi čas za zbiranje ilegale, saj so partizani bili

---

⁴⁸ Kot bomo videli v nadaljevanju se četniki na Slovenskem nikoli niso približali niti številu tisoč. Razna pretiravanja sem zasledil tako v partizanski literaturi kot pri avtorjih iz protikomunističnega tabora.

⁴⁹ Na Slovenskem je bila MVAC v glavnem organizirana pod imenom VS. Do njihove organizacije je prišlo med veliko poletno ofenzivo leta 1942 in po njej. Italijani so med ofenzivo na veliko požigali in pobijali. Razlagali so, da se to ne bi zgodilo, če ne bi bilo partizanov. Vaščani naj bi torej sami ustanovili straže, ki bi odganjale partizane. Ta razlaga, ki je prezrla, da so Italijani okupatorji, je ob pomoči političnih veljakov in ekstremnih duhovnikov naletela na ugoden odziv. Italijani so VS oborožili s starimi francoskimi puškami na tri naboje, stražarji sami pa so mislili, da ne počnejo nič slabega. V boje s partizani se niso spuščali, ubijali pa so posamezne terenske aktiviste in kurirje. Partizani so proti VS nastopili zelo odločno. Izdali so ukaz o likvidaciji vseh posameznikov in skupin. Februarja 1943 so VS bile v 64 krajih in šteje 3462 moških (Švajncer, 1991: 113-114). Julija 1943 je bilo 6161 pripadnikov VS, organiziranih v dveh bataljonih z osmimi četami. Imeli so 107 postojank (Ferenc, 2002: 217). Mihailović je soglašal z ustanavljanjem VS, saj naj bi predstavljale rezervo ob izkrcanju zaveznikov. Novak bi moral v VS podtakniti čimveč svojih pristašev, ki bi propagirali četništvo (Latas, 1983: 172-173).

demoralizirani in razpršeni in so imeli vsega skupaj 2 do 3 tisoč borcev. Vendar so politiki v Sloveniji ovirali vsakršno akcijo. SLS naj bi pripravljala celo atentat na njega, tako kot so ubili njegovega pomočnika Lesjaka⁵⁰ (Novak: 1982: 157).

Leto 1942 se je za četništvo izteklo zelo slabo. Izgubljen je bil dragocen čas, potreben za razvoj organizacije. SLS se je bala velikosrbskih idej četniške organizacije in v vrhu stranke so vedeli, da oni sami v takšni organizaciji ne bi predstavljali pomembne sile. Zaradi tega so Novaka ovirali na vsakem koraku. Krištofova pa pravi, da je Novak deloval v posebno težkih pogojih, saj tudi ljudi za boj ni mogel najti, ker so vsi, ki so bili za boj, že odšli v partizane (Latas, 1983: 173).

Slovenska zaveza je Novaku na Mihailovićevo zahtevo dovolila ustanavljanje odredov z omejitvijo, da ne štejejo več kot 30 mož. In še to pod pogojem, da se takoj umaknejo na Primorsko, kjer jih bodo pričakali pristaši katoliškega tabora.⁵¹

Novaku je konec januarja 1943 uspelo zbrati skupino 25 četnikov, s katerimi je odšel na Primorsko, skupini pa je poveljeval orožniški kapetan Marjan Sterniša. Italijani jih na tej poti niso ovirali, hranili so se pa pri belogardističnih posadkah (Ferenc, 2002: 13-14). Sam pohod je imel informativni in propagandni značaj. Katoliške skupine na Primorskem jim niso smele ali pa niso upale dati nobene pomoči. Slovenska zaveza ga je ponovno pustila na cedilu (Novak, 1982: 157).

Tako se je začela druga nacionalna ilegala, ki so jo nasprotniki poimenovali "plava garda", ponovno po vzoru oktobrske revolucije. Od takrat so slovenske četnike imenovali "plavogardisti".

Novak je v tem času prosil Mihailovića za radiotelegrafiste, saj je skozi Slovenijo šlo zmeraj več nemških konvojev in četniki so imeli vedno več obveščevalnih podatkov za zaveznike. Ker je pravočasnost predaje podatkov zelo pomembna, bi naj bilo bolje, če bi podatki šli neposredno od Novaka do zaveznikov, ne pa kakor doslej, ko so ti šli preko Mihailovića. Tako je 17. marca 1943 britansko letalo iz Kaira odvrгло tri telegrafiste in potrebni material. Eden od telegrafistov⁵² je bil Vencelj Ferjančič – Adam, ki je o samem pristanku povedal:

---

⁵⁰ Za uboj Lesjaka naj bi bili odgovorni glavačevci (Borštnik, 1998: 67). S tem ubojem so se začeli tudi obračunavanja v protikomunističnem taboru.

⁵¹ Borštnik pravi, da se mu komunisti takrat niso mogli upirati, ker so bili maloštevilni (to je bil čas po veliki italijanski poletni ofenzivi). So pa po radiu razširili vest, da je italijanska oblast ukazala Mihailoviću, naj uniči partizansko gibanje na Primorskem. Zaradi tega naj bi usahnil dotok novih borcev v četniške odrede (Borštnik, 1998: 68).

⁵² To so bili Koler, Božnar in Ferjančič. Koler in Ferjančič sta bila italijanska vojaka, ujeta v Afriki. Tam sta postala britanska obveščevalca, Koler pa je bil na jugoslovanski ladji, ki jo je že leta 1940 potopila nemška podmornica ob irski obali. Potem je stopil v angleško obveščevalno službo. Kolerja so četniki

"Ko smo okrog polnoči 17. marca 1943 skočili s padalom v Smrečju pri Rovtah nad Vrhniko, nas je sprejela skupina kakih 20 oboroženih četnikov, kateri so se nato predstavili kot jugoslovanski četniki v Sloveniji. Pritikline, ki so padle kakih 20 m od nas, so imeli oni v rokah. Komandant nas je najprvo nahrulil, ker v teh smo imeli samo eno brzostrelko, katere so se z materialom vred polastili. Obupen položaj, v katerega smo zašli nepričakovano, in strah pred grozečo nam smrtjo, ki smo jo videli v teh sanjavih razbojnikih, nas je pripravil do tega, da smo hiteli majorju Boru zagotavljati, da bodo pošiljke njim šele sledile ter da imamo v kovčkih, ki so se jih zaman trudili odpreti, radiostanice. Četniški odred je štel tedaj 24 mož in je bil nastanjen v župnišču Sv. Treh Kraljev, v posadki bele garde ali MVAC" (Ferenc, 2002: 23).

Iz tega lahko sklepamo, da četniki niso bili vojaško disciplinirani in niso dajali vtisa, da gre za zavezniško enoto, saj so se jih celo "padalci" bali.

Ker so na Primorskem bili četniki neuspešni, so se vrnili v Ljubljansko provinco in začeli organizirati podoben pohod na Dolenjsko med 18. marcem in 6. aprilom 1943. Novak pravi, da je upal, da bo to pot bolj uspešen, saj je imel za pokazati zavezniške vojake. "Upal sem, da bom zdaj lažje pridobil pristojne kroge za prehod v četnike. Vendar so klerikalni vodje medtem že imunizirali svoje ljudi pred vsako 'četniško boleznijo' in glede tega nismo imeli zares nobenega uspeha" (Ferenc, 2002: 29).

Na tem pohodu je skupina štela okrog 30 plavogardistov. Med potjo so vzdrževali stike z župnišči in belogardisti. Pot jih je vodila preko Čateža, Trebelnega in Šmarjete preko Krke. Namen pohoda je bil prepričati poveljnike Legije smrti, naj dajo nekaj mož za četniške odrede. Iz že navedenih razlogov tudi ta pohod ni prinesel uspeha (Saje, 1952: 350-351).

So pa na tem pohodu četniki pobijali pristaše OF, čeprav naj bi Novakova taktika bila, da četniki ne napadajo ne Italijanov in ne partizanov, da pa se branijo, če so napadeni (Ferenc, 2002: 31).

Po teh dogodkih je Novak odšel v poveljstvo II. bataljona MVAC k poročniku Kranjcu, ki smo ga omenili kot poveljnika prve nacionalne ilegale. Sestanka se je udeležilo tudi nekaj drugih poveljnikov MVAC. Novak je zahteval, da naj enote dajo nekaj mož za ilegalne odrede. Čeprav so ga zavrnilo glede oddaje moštva, ker so mu trenutno lahko odstopili po tri borce, je bil zadovoljen s poročilom o stanju v enotah. Dogovorili so se tudi o materialni pomoči, odred pa se je medtem vrnil v Polhograjske Dolomite (Ferenc, 2002: 32-33).

---

ubili 28. junija 1943, ko je hotel zbežati partizanom; Ferjančič je četnikom zbežal in se skrival v neki vasi pri Idriji in se po vojni prijavil partizanom, Božnar pa je ostal s četniki in po vojni emigriral v Argentino (Ferenc, 2002: 20-28).

23. aprila 1943 so italijanske oblasti iz internacije izpustile 178 častnikov bivše JV. To se je menda zgodilo na Novakovo prošnjo ali zahtevo (Ferenc, 2002: 37). Novak (1982: 157) sam pa pravi, da se je to zgodilo kot "rezultat dobronamerne akcije škofa Rožmana". Novak jih je takoj pozval, naj se pridružijo četnikom češ, da je takšen Mihailovičev ukaz. V odred je odšel tudi orožniški major Danilo Koprivica – Borut, ki je prevzel poveljstvo. Maja se je zbralo že okrog 80 mož in odred je narasel. Novak se je odločil, da bo odred razdelil na več odredov in sicer Primorskega, Gorenjskega in Dolenjskega. Sterniša naj bi se prebil na Štajersko in ustanovil Štajerski odred, vendar mu to ni uspelo zaradi sporov med Novakom in belo gardo (Ferenc, 2002: 40). Gorenjski odred naj bi šel na Gorenjsko navezati stike s partizani, vendar mu to ni uspelo zaradi nezaupanja partizanov.⁵³

Novak s temi častniki ni bil zadovoljen, saj naj bi bili popolnoma nepripravljeni na težko življenje v ilegali in naj bi mislili samo na plačilo in napredovanje v činu (Ferenc, 2002: 40). Krištofova pa je Mihailoviču poročala, da je častnike zagrabil strah in da je zaradi tega prišlo do dezerterstva (Latas: 1983: 175) Šmajd pa v svojem poročilu Slovenski zavezi z dne 20. julija 1943 o stanju v četniških odredih pravi, da so častniki nezadovoljni, saj se počutijo kot "navadna Novakova banda, ki jo vodi ona baba Mira". Nezadovoljstvo izražajo, ker se ne spoštujejo čini in ker bi morali ponovno priseči, kar pa so oni že (ARS II, fasc. 120A).

Po Mihailovičevem ukazu je Novak organiziral tudi svoj štab iz častnikov, ki so prišli iz internacije. Tako je njegov namestnik in istočasno odgovoren za zvezo s Slovensko zavezo postal polkovnik Ivan Prezelj⁵⁴, za poveljnika Ljubljane je Novak odredil podpolkovnika Franca Krennerja, za organizacijsko službo podpolkovnika Janka Sirnika, za intendanta Albina Držana, za propagando majorja Andreja Glušiča, za informativno službo pa majorja Ladislava Križa (Novak, 1982: 157-158).

Pri Novakovih ponovnih prizadevanjih, da pridobi vaše straže, so mu člani štaba iz SL Šmajd, Malovrh in Duhovnik delo zelo ovirali. Po svojih kurirjih naj bi

---

⁵³ Četniki so verjeli, da se na Gorenjskem da sodelovati s partizani, saj tam ni bilo bratomornega boja, zaradi stališča Nemcev, da ne kolaborirajo s prebivalstvom in da partizani tam niso tako krvoločni.

⁵⁴ Ivan Prezelj (1895-?) Od 1936-39 je bil vojaški ataše v Atenah. Po okupaciji se je naselil v Ljubljani, spomladi 1942 je bil aretiran in odveden v internacijo. Po kapitulaciji Italije ga je aretiral in za nekaj časa zaprl GESTAPO. Spomladi 1944 je odšel v ilegalo in se priključil ponovni akciji organiziranja ilegalnega četništva. Kot general Andrej je postal poveljnik JV v Sloveniji. Večinoma se je zadrževal pri Notranjskem in Primorskem četniškem odredu, spomladi pa ga je SNO postavil za poveljnika Slovenske narodne vojske. Z večino četnikov se je ob koncu vojne pridružil srbskim četnikom, se maja 1945 z njimi umaknil v Furlanijo in se predal britanskim zaveznikom. Leta 1949 je emigriral v ZDA in se v Clevelandu preživljal kot tovarniški delavec (Enciklopedija Slovenije, 9, 1995: 147).

prepovedali pripadnikom VS odhod v ilegalo. Zaradi tega zahrbtnega držanja je Novak omenjeno trojico že junija 1943 izključil iz štaba in prosil za nove delegate. Vendar je SL prekinila vse stike z Novakom in od takrat javno in tajno delovala proti četnikom (Novak, 1982: 158).

Konec junija 1943 je Novak sklenil, da pošlje večino četnikov na Dolenjsko. Krištofova v poročilu Mihailoviću kot vzrok navaja spodkopavanje gibanja s strani klerikalcev in nedelavnosti častnikov, Novak pa kot poglaviten vzrok navaja, da so Nemci iskali četniške radijske postaje. Italijani⁵⁵ pa so ukazali vaškim stražam, naj ostanejo pasivni pri premiku četnikov in jih ne ovirajo (Ferenc, 2002: 100-101). Na pohodu jih je vodil belogardistični kapetan Vošner, ki je četnike pred Italijani predstavil kot enoto "bele garde s posebno nalogo. Četniki so pri prehodu skrili čepice. Bilo jih je okrog 170, oboroženih" (Ferenc, 2002: 101-102). Četniški bilten z dne 6. julija 1943 pa predstavi namen in naloge pohoda kot propagando v korist JVvD in pobijanja komunistov v pričakovanju novih dogodkov (Ferenc, 2002: 104).

Tako so četniki iz Polhograjskih Dolomitov prispeli do Iške vasi pod Krimom, kjer so se za nekaj časa ustavili. Zbirali so prostovoljce, ki pa jih ni bilo dosti. V glavnem so lenarili, malo vadili, predvsem pa dobro jedli. Hrano so jim dovažali Italijani, česar velika večina četnikov ni odobraval. Nadrejene so spraševali, zakaj imajo stike z Italijani in zakaj se tudi ta ilegala postopno legalizira. Nadrejeni so odgovarjali, da so stiki z Italijani potrebni zaradi partizanov, sicer pa se bodo četniki in Italijani skupaj borili proti Nemcem. Zaradi tega je nekaj častnikov in vojakov dezertiralo. Tabor so dobro zavarovali, saj so se bali napada partizanov. Vendar so ti bili daleč na Dolenjskem in v Beli Krajini.

V že omenjenem Šmajdovem poročilu zasledimo izjavi dveh kapetanov, ki sta razočarana nad tem, da se četniki s šajkačo in kraljevim emblemom družijo z okupatorjem, ki je kriv za toliko mrtvih Slovencev in požganih slovenskih vasi (ARS II, fasc. 120A).

Sklepamo lahko, da je Novak izgubil bitko tudi v lastnih vrstah, saj so mu ljudje začeli obračati hrbet in obsojati njegovo politiko kolaboriranja z Italijani, pod pretvezo boja proti komunizmu.

Ko je Novak zvedel za razmere v odredu in dezerterstvo častnikov, se je hotel ustreliti. Častniki pa so šli tako daleč, da so Novaka proglasili za nesposobnega in

---

⁵⁵ O odnosih med četniki in Italijani bomo govorili v nadaljevanju.

krivega za vse nesporazume s SL in Slovensko zavezo ter, da bi se tudi z OF lahko dogovorili, če ne bi bilo njega. SL je celo napisala poročilo komandi JV za Slovenijo, kjer se med ostalim zgraža nad Novakom in njegovo "zvezo z neko gospo, ki je resnični komandant Slovenije"⁵⁶ (Ferenc, 2002: 110-119). Novak je nato uspel prepričal preostale četnike o pravilnosti poti, ki so jo izbrali.

Po padcu fašizma⁵⁷ je Novak na seji Slovenske zaveze zahteval prehod VS v ilegalo. Predvideval je, da bodo Italijani stopili na stran partizanov in skupno uničili belo gardo. Sklenili so, da bo polovica vaških straž (5000 borcev) pretrgala zvezo z Italijani in se priključila k četnikom. V primeru nemške ali italijanske reakcije pa bi tudi druga polovica odšla v ilegalo. Vendar so v Slovenski zavezi že do noči istega dne spremenili mnenje in Novaku postavili pogoj, da se formira vojni svet, v katerem bi on predstavljal samo trenutne četniške odrede. Pristal je na ta pogoj in odšel zbirat prostovoljce pri Novem Mestu. Nameraval jih je zbrati vsaj 1000, vendar mu je uspelo pridobiti samo 50 mož. Pri delu sta mu pomagala Milan Kranjc in Janko Debeljak, znana še iz prve ilegale. Ostali poveljniki VS so rekli, da so dobili ukaz, da so postali SNV in ne jugoslovanska, poveljnik SNV pa je postal polkovnik Ernest Peterlin.

Novak se je odločil, da premakne Dolenjski odred na področje vzhodne Dolenjske. S tem je želel k četnikom privabiti čimveč pripadnikov VS, Primorski in Gorenjski odred pa je poslal nazaj v Polhograjske Dolomite. Na tem pohodu so srečali partizane Zapadnodolenjskega odreda, vendar do streljanja ni prišlo, ker so oboji bili presenečeni. Četniki so povedali, da si želijo skupnega boja s partizani proti Italijanom in beli gardi. Rekli so tudi, da so dobili navodila od Mihailovića in Londona, da ne smejo streljati na partizane. Nato so se razšli, četniki pa so poslali izvidnico, ki se je nastanila v Družinski vasi. Te pa so partizani 1. avgusta zajeli. Tri četnike so po sojenju ustrelili, nekaj pa jih je prestopilo k partizanom, Ivan Greif pa je odšel nazaj v odred prepričevati četnike, da zapustijo odred in prestopijo k partizanom⁵⁸ (Ferenc, 2002: 126-146).

Zajetje izvidnice je zelo prizadelo Novaka in poveljnika odreda majorja Koprivico. Ta je napisal letak z naslovom "Prenehajte z bratomorno vojno", kjer se predstavi kot Borut iz četniškega odreda redne JV. Letak je napisal 1. avgusta, torej še

---

⁵⁶ Mišljena je Jovanka Krištof.

⁵⁷ 25. julija 1943 v Italiji zaprejo Mussolinija, naslednji dan pa sestavijo vlado brez fašistov

⁵⁸ To mu ni uspelo, saj mu četniki niso zaupali in je pod njihovim budnim nadzorom ostal v odredu kot bolničar.

isti dan, ko so partizani zajeli četnike. V letaku poziva partizane naj izpustijo 17 vojakov redne JV, ki so jih zajeli v Družinski vasi (ARS II, fasc. 120A).

Odred je nadaljeval pot in se 5. avgusta zatekel na grad Otočec na Krki. Tam so četniki nadaljevali z zbiranjem novega moštva. Tako je iz SoL prišlo nad 80 novih borcev medtem, ko je iz vaških straž prišlo le okrog 50 prostovoljcev. Odred je tukaj štel okrog 200 borcev (Novak, 1982: 158). Sredi avgusta so, zaradi občutka ogroženosti od partizanov, zapustili Otočec in se premaknili proti zahodu. 20. avgusta so prispeli v Stari grad pri Ortneku, ki je bil vojaško gledano zelo dobra točka za obrambo, saj so ga obkrožale postojanke MVAC, možen pa je bil tudi hiter dostop novih prostovoljcev iz Ljubljane.

Tomšičeva brigada je dobila nalogo uničiti odred plave garde na Starem gradu. Z napadom so pričeli v jutranjih urah 31. avgusta, vendar so četniki napad odbili (Ferenc, 2002: 182-186).

Novak je po neuspešnem pridobivanju novih borcev ugotovil, da mora nehati računati na slovenske politične stranke. Zaprošil je Mihailovića naj mu pošlje nekaj odredov iz sestava Dinarske divizije iz Like, ki bi prispevali k dvigu morale in pridobivanju novih slovenskih četnikov (Novak, 1982: 159). Kljub temu, da je Mihailović zastopal načelo, da mora vsaka regija iz lastnih moči organizirati enote za svoje območje, je prošnji ustregel. Novakov načrt je bil, da bi južno od Kočevja zbral 200-300 slovenskih in 2000-3000 liških četnikov. Tu bi se ustanovila baza za boj proti Nemcem in čakanje na prihod zaveznikov (Ferenc, 2002: 187). Formirala bi se nova skupna brigada v sestavi 503. korpusa.

Novak je šel na obisk poveljstvu liških četnikov v Srbske Moravice, kjer se je dogovoril za okrepitev svojega odreda s srbskimi četniki. Odred pa se je v tem času premaknil v Grčarice⁵⁹, kjer se je 4. septembra utaboril. Borci so začeli z utrjevanjem in se pripravljali na prihod srbskih četnikov. Odred je tukaj izoblikoval tudi svojo vojaško policijo, ki je preverjala ljudi in blago na poti proti Kočevski Reki in nazaj. Novak pa je v tem času obiskal Primorski in Gorenjski odred v Polhograjskih Dolomitih, kjer jima je ukazal, da v primeru nemškega napada preidejo na italijansko okupacijsko območje. Okrog 270 srbskih četnikov je medtem odšlo na pomoč plavogardistom. Vendar srbski četniki niso mogli najti zveze s slovenskimi in so se 8. septembra obrnili nazaj.

---

⁵⁹ Grčarice so gručasta, dolinska vas ob cesti Dolenja vas-Jelendol-Grčarice, iz katere so se Nemci odselili v Spodnjo Štajersko tako, da je bila večinoma prazna. Sladič pravi, da imajo Grčarice vojaško nemogočo lego in da so "za napadalce odlična pozicija, za branilce grob" (Sladič, 1974:12).

Zapadnodolenjski odred je odkril četnike že 5. septembra in začel z zbiranjem obveščevalnih podatkov in postavljanjem opazovalnic in zased okrog Grčaric. Za napad je bila določena Šercerjeva brigada in IV. bataljon Tomšičeve brigade. Operacijo so varovale enote Gradnikove in Tomšičeve brigade. Boj za Grčarice se je pričel 8. septembra. Ker so partizani napadali le s pehotnim orožjem, so četniki napad uspešno odbijali. 10. septembra pa so se partizanom pridružili italijanski topničarji, saj je Italija medtem že kapitulirala.⁶⁰ Dolenjski odred se je tega dne predal .

Na pomoč jim je sicer hitel Ljubljanski beli četniški odred, ki so ga ustanovili pripadniki katoliškega tabora pri Dobrniču. Odred je vodil Albin Cerkvenik. Štel je okrog 50 ljudi, ki pa so bili prepozni in ko so slišali, da so Grčarice padle, so se obrnili in predali Nemcem, ki so prihajali v Ljubljansko provinco.

Četniki so imeli 11 mrtvih in 17 ranjenih. Med mrtvimi je bil Kranjc, Koprivica pa je bil težko ranjen in je storil samomor. Partizani so ujeli 171 četnikov (Klanjšček in drugi, 1976: 518-520). Poročilo propagandnega odseka pri Glavnem štabu NOV in partizanskih odredov Slovenije z dne 23. septembra 1943 o uspehih operativnih enot pa poroča: "Prosluli zločinci, komandant Koprivica, poročnik Kranjc in nekateri drugi, ki so si umazali roke z bratovsko krvjo, so izvršili samomor. Ujetih je bilo 126 četnikov, med njimi mnogo Mihailovičevih oficirjev" (Zbornik VI-VII-109).

Na sodnem procesu od 8. do 10. oktobra v Kočevju so partizani na smrt obsodili 12 vodilnih četnikov. Večino preostalih ujetih četnikov so partizani brez sojenja, zaradi bližajoče se nemške ofenzive, postrelili v gozdovih pri Mozlju.

Novak (1982: 160) o teh dogodkih pravi, da so ga izdali Peterlin in vaške straže, liški četniki pa niso mogli priti. Zato se je odločil razpustiti Primorski in Gorenjski odred, da "ne bi prišlo do novih nesmiselnih žrtev." Ljubljanski odred pa so razorožili Nemci, ko so okupirali Ljubljansko provinco.

O teh dogodkih govori tudi Slavko Bjelajac (1984: 137-139), poveljnik 503. korpusa JV. Pravi, da ga je Novak res obiskal in prosil za pomoč z Mihailovičevim soglasjem. Vendar Bjelajac pravi, da ni nihče od njegovih nadrejenih vedel za ta dogovor med Novakom in Mihailovičem, čeprav so imeli radijsko zvezo z Mihailovičem. Novak je tudi obsojal ostale slovenske častnike kot nesposobne in

---

⁶⁰ Grum (1993: 58) o udeležbi Italijanov pravi, da so Grčarice padle pod granatami iz italijanskih topov, ki so jih "morali uporabljati italijanski oficirji ob grožnji nanje namerjenih revolverjev in pušk. Partizani so tedaj prvič uporabili topove v napadanju nasprotnikovih postojank, kar je bil važen mejnik v načinu bojevanja.

saboterje. Bjelajac pa naj bi mu odgovoril, da je sam kriv za nastalo situacijo, saj je preveč razpolagal z Mihailovičevim imenom, sam pa ni poslušal višjih častnikov.

Novak je po Grčaricah zaprosil Mihailoviča, naj ga razreši in na njegovo mesto postavi človeka, ki bo imel več uspeha na pogajanjih s SLS, nato pa je odpotoval v Rim. Mihailović pa mu je dal obveščevalne naloge. Novak je začel zbirati potrebne podatke za zaveznike do konca vojne (Novak, 1982: 160).

Začela so se notranja obračunavanja v Slovenski zavezi. Liberalci so se postavili na Novakovo stran in obtožili katoliški tabor za smrt plave garde. Slovenska zaveza je tako razpadla (Borštnik, 1998:78).

Tako je v septembru 1943 slovensko četništvo že drugič bilo poraženo. Vsega skupaj je bilo okrog 300 četnikov, ki so v veliki meri bili odvisni od italijanskega okupatorja in so se morali predvsem ukvarjati s predsodki v protikomunističnem taboru. Tudi druga nacionala ni uspela in je neslavno propadla.

4.2. Četništvo na Slovenskem po kapitulaciji Italije

Po neuspehu druge nacionalne ilegale, tragičnem koncu v Grčaricah in Novakovem odhodu se je nacionalna ilegala našla v nezavidljivem položaju. V Ljubljani so ostali starejši sodelavci iz Sol, SL pa ni kazala pretiranega navdušenja za nadaljnjim, že tako slabim sodelovanjem. Tako je vodenje in ponovno oživljanje nacionalne ilegale v spremenjenih pogojih padlo na NL, ki se je medtem že popolnoma zlila s Pobratimom.. Ko se je Prezelj vrnil iz zapora, je takoj prešel v ilegalo in si nadel ime Andrej. Tako je bilo omogočeno reformiranje celotnega vojaškega aparata, štaba in novih odredov. Ustanovljen je bil tudi propagandni in obveščevalni odsek, znan kot Državna obveščevalna služba (DOS).

Slovensko politično vodstvo se je ob zavedanju dejstva, da bodo kmalu zmagali zavezniki, odločilo, da bi bilo neprimerno zaveznike pričakati z domobranci. Za to bi bili neprimerno boljša izbira četniki. Tako je oživela Slovenska zaveza, ki je 16. maja 1944 pozdravila obnovljeno komando slovenskih čet JV in poveljnika Andreja ter ji zaželela kar največ uspeha, čeprav so člani Slovenske zaveze istočasno kritizirali dejstvo, da komanda obstaja že tri mesece, pa še niso vzpostavili kontakta. SLS je predlagala oživitev Slovenske zaveze in da bi sama prevzela vodenje. Liberalci so odgovorili, da ne bi bilo modro, da ena stranka ponovno prevzame vse pomembne odločitve v svoje roke. Manj kot leto dni po katastrofi Grčaric in ostalih porazov se je na novo razplamtel strankarski spopad (Borštnik, 1998 :89-90).

Spomladi 1944 so se tako pojavili obnovljeni četniški odredi. Ideja je zaživela spričo porazov nemške vojske na svetovnih bojiščih, ko se je Mihailović odločil, da bi bilo potrebno organizirati četnike v Slovenskem Primorju in Istri, če bi se zavezniki odločili izkrcati v Istri. Ukazal je vojvodi Dobrosavu Jevdjeviću, naj vse četnike, ki se nahajajo v Italiji, vrne v Istro, Novaku pa naročil naj se vrne v Slovenijo in tam ponovno organizira četniško gibanje. Novak je pridobil nekaj somišljenikov, ki jih je zbral v Goriških Brdih. Jevdjević je Novaku poslal še 13 četnikov in tako je bil marca 1944 ustanovljen Soški odred, ki pa je imel pri svojem nastanku velike težave. Ljudje so četnike odklanjali in že drugi dan je odred zapustilo 17 vojakov. Tudi SNVZ ni hotel pomagati plavogardistom. Srbski četniki so se zato vrnili v Opatijo, Soški odred pa se je moral umakniti v Dolomite (Kranjc, 1989: 83-84). Začelo se je obdobje "tretje nacionalne ilegale".

Po vrnitvi četnikov iz Italije v Istro je Jevdjević, za katerega se sumi, da je bil agent vseh vojskujočih se oboroženih sil, izdal Novaka Nemcem, ki so za aretirali v Beogradu, ko je bil na poti k Mihailoviću. Zaprli so ga na Bledu in potem, ko se je odpovedal delovanju v ilegali, izpustili 3. avgusta. Nato se je preselil v Benetke (Kranjc, 1989: 83-85). Tako je poveljnik JV v Sloveniji postal Prezelj, ki ga je Mihailović 1. decembra povišal v generala, skladno z novo vojaško organizacijo JVvD, o kateri smo že govorili.

Velik korak za četništvo je storil nekdanji partizanski poveljnik 1. bataljona Dolenjskega odreda Janez Marn-Črtomir Mrak⁶¹, ko je februarja 1944 z nekaj možmi prestopil k četnikom. Nekaj mesecev pozneje se je od njegovega odreda odcepil Notranjski odred. Že na dan zbiranja na Orlah so jih napadli Nemci in domobranci. Križnar (2002: 385) sumi, da so bili dogovorjeni, da bi ustvarili videz, da gre za ilegalo, saj se je plava garda spet zbrala naslednji dan na istem mestu. Slovensko domobranstvo in Leon Rupnik sta ilegalo strogo prepovedala. Odred se je 8. marca spopadel z enoto VOS-a in brez težjih posledic nadaljeval z bojem in se preimenoval v Mirenski odred.

---

⁶¹ Janez Marn-Črtomir Mrak (1913-) Po okupaciji se je približal krščanskim socialistom v OF. Od avgusta je sodeloval v ustanovnih sestankih vodstva OF za Trebno in okolico. Spomladi 1942 je odšel v partizane. Ker so Italijani ubili njegovega brata je ukazal ubiti človeka, ki naj bi ga izdal in vso njegovo družino. V njegovem odredu je prihajalo do nediscipline, pijančevanja in medsebojnih sporov. Marn je ostal brez mesta poveljnika in pod nadzorom. Pozneje je deloval kot politični delavec OF. Po kapitulaciji Italije naj bi ponovno postal poveljnik bataljona. 27. februarja 1944 pa je prestopil četnikom in ustanovil Mirenski odred. 20. aprila je izdal proglas v katerem je razložil vzroke svojega prestopa v plavo gardo. Pridobil si je slab sloves med ljudmi, saj naj bi ropal in pobijal po trebenjskem, mirenskem in mokronoškem območju. Po vojni se je za njim izgubila vsaka sled (Mrvič, 1989: 113-123).

Poleg Mirenskega in Notranjskega sta ločeno nastala še Primorski in Gorenjski odred. Vzpostavljeni so bili tudi stiki s Štajerskim odredom, ki ga je vodil Jože Melaher-Zmagoslav. Ta odred, ki je bil poleg Marnovega najmočnejši, je deloval popolnoma samostojno in ločeno, saj zaradi partizanstva ni bilo možno niti pomisliti na povezavo z odredi v nekdanji Ljubljanski provinci (Borštnik, 1998: 94-95).

28. junija 1944 je četniško ilegalno zadel nov hud udarec. Nemci so aretirali skoraj vse člane propagandnega odseka, ki so se zbrali v stanovanju v Batovi palači v Ljubljani na proslavi Vidovega dne.⁶² Skupaj je bilo aretiranih 28 oseb, zelo pomembnih za četniško ilegalno. Po zaslišanjih in mučenjih so jih odpeljali v Nemčijo v koncentracijska taborišča. Organizacija je ostala šibka tudi na vojaškem področju, saj se je večina bivših četnikov Ljubljanskega odreda vključila v domobranstvo (Borštnik, 1998: 95). Sklepamo lahko, da se je to zgodilo zaradi propagiranja zaveznikov, saj Nemci niso dopuščali nobenega povezovanja z Angleži, čeprav zahodni zavezniki v tem času niso več resno računali na četniško ilegalno.

Koncentracijo četniških odredov na Primorskem in Polhograjskih Dolomitih, ki se jim je 10. septembra 1944 priključilo poveljstvo JV s Prezljem na čelu, so hotele uničiti partizanske enote 9. korpusa in tako je prišlo do nekaj bojov in preganjanja četnikov. Po pomoč so se zatekali k domobrancem, pa tudi k Nemcem. Nekateri četniki so zimo 1944/45 preživeli v zavetju Gorenjske samozaščite. Štajerski odred je izvedel nekaj napadov na okupatorske postojanke, vendar se je 1. februarja 1945 dogovoril z Nemci o nenapadanju (Križnar, 2002:386).

Jeseni 1944 je NO v Sloveniji objavil Mihailovićevo odredbo o organizaciji SNV, v katero naj bi vstopile vse domobranske in ilegalne enote. NO je pozval Slovence k obči spravi, partizane pa k prenehanju sovražnosti. Znova so si zamišljali vojaško dejavnost kot upor proti okupatorju ob pravem času. Za poveljnika so postavili Prezlja, čeprav ga je odredil že Mihailović. Vendar SNV ni zaživela, saj se Prezelj ni preveč zanimal zanjo.

4.3. Zlom in končna usoda četništva

Ob koncu vojne so četniki doživeli končni zlom in poraz, tako svoje politike kot svojih vojaških formacij. Čakala jih je kruta in tragična usoda, za katero so v veliki meri tudi sami krivi. Med končno ofenzivo Jugoslovanske armade so se v prostorski in

---

⁶²Dornikova pravi, da je četnike izdal Marjan Dolinšek, ki se je na zahtevo OF vključil v Gestapo (Žitnik: 2001: 89).

časovni stiski skušali prikazati zaveznikom kot žrtve komunističnega vdora in tiranije. Ponujali so se kot protikomunistična sila in branik proti prodiranju komunizma na zahod. Verjeli so v razkol med kapitalizmom in komunizmom in do medsebojnega obračuna, ki naj bi sledil po porazu Berlina in Tokia. Četniki, zlasti Mihailović, sploh niso dvomili, da jih Angloameričani ne bi sprejeli in zaščitili. Vendar so kljub vsemu še zmeraj sodelovali z Nemci. Niso bili slučajen sopotnik Nemcem ob umiku na zahod, temveč so jim služili za bočna varovanja, zaščitnice, izvidniške predhodnice in kot delovna sila za popraviljanje prometnic in objektov na njih (Latas, 1986: 748).

Slovenski četniki so se priključili srbskim četnikom, ki so se umikali na zahod. Prezelj pa je že pred tem razglasil, da do Nemcev nima drugih obveznosti kot to, da jih ne bo napadal. General Damjanović⁶³ je 29. aprila 1945 ukazal umik čez Sočo. Umikalo se je 20.000 četnikov in domobrancev. Prehod čez Sočo je olajševalo dejstvo, da so se partizanske enote z vsemi silami usmerile na Trst. Slovenski četniki pa so 2. maja sporočili, da so v Furlaniji, kjer so se srečali z enotami 8. britanske armade. Poveljniki jugoslovanskih enot so se v Moši sestali z britanskimi in se z njimi dogovorili, da gredo v notranjost Italije. Začel se je pohod, ki se je končal v taborišču Visco pri Palmanovi. Od tam so čez nekaj dni odšli naprej v Forli, kjer so ostali dva meseca. Tam so bile vse slovenske enote, tako četniki kot primorski domobranci, združeni pod Prezljevim poveljstvom. Nato so jih razporedili po britanskih zbirališčih za vojne ujetnike v okolici Neaplja. Leta 1947 so bili premeščeni v Nemčijo, zaradi prerazporeditve britanskih enot po podpisu mirovne pogodbe z Italijo. Od tam so jih začeli preseljevati v razne čezmorske dežele (Borštnik, 1998: 96-98).

---

⁶³ Miodrag Damjanović, general – Bil je šef kabineta kvislinške srbske vlade, potem pa komandant srbske državne straže in pomočnik Draže Mihailovića. Za komandanta tako imenovanega izpostavljenega dela štaba Draže Mihailovića (v Sloveniji) je bil postavljen 27. marca 1945 (Latas, 1986: 751). Mlakar pravi, da je bil Damjanović najvišji in edini četniški general v Sloveniji (Mlakar, 1990). Ni mi uspelo ugotoviti, zakaj Prezlja ne šteje za četniškega generala.

5. ČETNIŠKE ENOTE NA SLOVENSLEM

Oblikovanje četniških enot na Slovenskem lahko razdelimo v tri obdobja. To so obdobja prve, druge in tretje nacionalne ilegale. Na vsa tri obdobja je imel velik vpliv Mihailović, saj so se akcije formiranja enot začenjale predvsem na njegovo zahtevo. V prvi in drugi ilegali je tako pritiskal na Novaka, naj formira čim več četniških enot, v tretji ilegali pa je to zahteval od Prezlja.

5.1. Prva nacionalna ilegala – Štajerski bataljon

Novak je 1. maja 1942 objavil Mihailovićevo okrožnico, s katero je obvestil vojne obveznike, da morajo biti pripravljene za mobilizacijo, ki pa jo sme odrediti samo minister Mihailović. Novak je s pomočjo Slovenske zaveze in vseh legij začel pošiljati pozive za odhod v oborožene oddelke JVvD.

Takšen oddelek se je zbiral od 10. maja naprej in bil končno formiran v nedeljo 17. maja 1942 v Bizoviku pri Sv. Urhu. V odredu so bili zastopane vse politične skupine. Pripadniki odreda so bili člani SL, NL, Straže, glavačevcev in častniškega zbora. V odredu je bilo ob formiranju 17 pripadnikov. Od tega so bili trije častniki, dva podčastnika in dvanajst borcev. Za poveljnika je bil odrejen poročnik Milan Kranjc, za njegovega namestnika pa kapetan Dobrivoje Vasiljević - Iztok⁶⁴. Naloga odreda je bila odhod na Dolenjsko zaradi pridobivanja novih prostovoljcev, z izogibanjem neposrednih napadov na partizane. Od oborožitve so imeli 14 pušk, 6 ročnih bomb in 4 pištole (FG,1972:117). Odred je tako odšel na pot v noči 17./18. maja.

Partizani so izvedeli za zbirališče in 18. maja obkolili zbirališče, vendar v njem ni več bilo četnikov. Odšli so nekaj ur prej. Zajeli pa so 5 pristašev in organizatorjev prve ilegale, ki so se zbrali, da bi se pridružili odredu. V poročilu štaba II. grupe odredov z dne 19. maja 1942 je opisan tudi ta dogodek, kjer štab poroča, da so obsodili na smrt in ustrelili 5 belogardistov (Zbornik VI-2-96).

Prvo formacijsko ureditev so četniki izvedli po prihodu v tabor "Soča" pri Vodica, z nalogo zbiranja prostovoljcev iz Suhe krajine. Pridružili so se jim samo štirje novi borci. Moštvo je bilo razdeljeno na trojke. Postavljene so bile straže, dve trojki pa sta bili ves čas v okolici tabora (Korošec, 1993: 46).

---

⁶⁴ Med slovenskimi četniki so ves čas vojne delovali tudi srbski vojaki. O njih Brulc (1994: 42) pove, da "so bili izredno pogumni vojaki, disciplinirani, apolitični in so se prišli boriti za slovenske interese,...Skušali so govoriti in poveljevati v slovenščini, nosili so slovenski grb in zastavo."

Prvi spopad s partizani so četniki doživeli 25. maja. Tega dne so partizani Notranjskega odreda obkolili četniški tabor in ga napadli. Napad ni uspel, saj naj bi Vasiljević izvrstno organiziral obrambo in pognal partizane v beg (Korošec, 1993: 48). Obe strani pa naj bi imeli po enega ranjenega (Klanjšček in drugi, 1976: 323).

Ker je četniška ilegala bila odkrita, se je Kranjc odločil premakniti odred v tabor II⁶⁵ pri Žužemberku. Kljub temu, da naj bi v tem taboru čakalo 30 novih borcev, tam niso našli nikogar. Tako je odred 28. maja nadaljeval pohod preko Krke pri Dvoru v okolico Šentjošta pri Stopičah. Na poti so se jim v Gorjancih 2. junija priključili še štirje prostovoljci, ker sta pa jih dva zapustila v Žužemberku, je odred štel 23 mož. V teh dneh so partizani aktivneje začeli iskati četniški odred. Kranjc se je odločil, da bo odred zakrinkal v partizanski Štajerski bataljon.⁶⁶

Po Koroščevih navedbah naj bi odred izvedel 3 akcije proti Italijanom. Prva je bila 5. junija v Šmihelu pri Novem mestu, druga 9. junija napad na postojanko na Zajcu in tretja 19. junija napad na posadko na Ratežu.

Prva akcija pravzaprav ni bila napad, saj Korošec (1993: 73-74) pravi, da so bili Italijani predobro utrjeni in bi napad bil nesmiseln. So pa jih Italijani odkrili in streljali na njih, četniki pa so zbežali. Tudi druga akcija ni bila uspešna. Napadli naj bi italijansko patroljo, vendar je prišlo do krajšega spopada brez žrtev na eni ali drugi strani.

19. junija pa so četniki izvedli, skupaj s partizani, napad na Italijane na Ratežu. Za skupno akcijo je 15. junija prišel četnike prositi sam poveljnik Dolenjskega odreda Urban Velikonja. Napad ni uspel. Korošec (1993: 75-76) pravi, da so se zaradi neuspeha prvi umaknili partizani, četniki pa so jim krili umik in se nato tudi sami umaknili. Saje (1952: 287) pa zatrjuje, da je napad bil neuspešen zaradi umika četnikov, zaradi česar je akcija propadla. Četniki so tudi, po vsej verjetnosti, streljali na partizane.

Že pred tem so 15. junija četniki prispeli v okolico Prečne, kjer naj bi navezali stike s taborom v Šentjoštu. Priključila se jim je nova skupina in moštvo je naraslo na 72 ljudi. 21. in 22. junija je tako prišlo do reorganiziranja odreda. Moštvo je bilo razdeljeno v vojne trojke, komoro in posadne trojke. Namestnik poveljnika je postal

---

⁶⁵ Četniki so določili zbiralna mesta, kjer naj bi se zbirali prostovoljci, orožje in hrana. V vseh teh taborih so bili določeni poveljniki. Tabore so imeli za Suho krajino, Novo Mesto, Notranjsko, Mirensko dolino, Primskovo, Belo krajino in Kočevje. Novak se je zelo zanašal na vodje posameznih legij in teoretično je vse lepo delovalo, dejansko pa so četniki imeli velike težave zaradi skrivanja pred Italijani in partizani (Korošec, 1993: 49).

⁶⁶ Partizani so, pol leta prej, v resnici imeli formacijo s tem imenom tako, da se četnikom ni bilo težko pretvarjati. Imeli so partizanske oznake in se tudi pozdravljali po partizansko. Krinka je delovala celih šest tednov do 11. julija.

Drago Tomažič – Cigo, Vasiljević pa poveljnik komore. V naslednjih dneh so prihajali še novi borci in število borcev je naraslo na 83. Konec junija je s prihodom novih borcev moštvo naraslo na 109 ljudi. Imeli so tudi zdravnico, dr. Bernardo Rihar.

Ker so ljudje mislili, da prihajajo v partizanski bataljon, so četniki imeli težave pri ohranjanju svoje krinke. Nekaj prostovoljcev so odslovili z izgovorom, da odhajajo nazaj na Štajersko in sprejemajo samo Štajerce, nekaj pa so jih pobili kar v taboru. Pod krinko partizanstva so pobili tudi veliko partizanskih patrolj in kurirjev ter ostalih somišljenikov OF (Korošec, 1993: 78-79).

Četniki so pričakovali, da bodo v kratkem razkrinkani in da jih bodo partizani napadli. Zaradi tega so se premaknili v nov tabor na severni strani Zajčjega Vrha. Tabor je imel boljšo lego in možnosti za obrambo. Organizirali so zasede in "mrtve" straže, moštvo v taboru pa je bilo razdeljeno v dve napadalni skupini s po dvanajstimi bojnimi trojkami in posadno skupino. Napadalnima skupinama sta poveljevala Kranjc in Tomažič, posadni pa Vasiljević. Oprema četnikov je bila zelo pomanjkljiva (Korošec, 1993: 87).

4. julija so odred obiskali partizanski delegati, ki so šli na zasedanje v Kočevskem rogu (Korošec, 1993: 90). Očitno je, da partizani še niso sumili o identiteti Štajerskega bataljona. Kranjc naj bi jih želel aretirati, vendar tega ni upal. Sklepamo lahko, da tega ni storil, ker bi to očitno izdalo Štajerski bataljon in bi partizani pogrešali visoko delegacijo in storili vse, da odkrijejo krivce.

5. julija je odred obiskal član štaba Poveljstva Slovenije Franc Glavač. Četnikom je povedal, da so sestavni del redne JV in da služba v njem šteje za vojaški rok. Povedal je tudi, da so zveze z Mihailovičem in zavezniki odlične (Korošec, 1993: 93).

10. julija sta odred obiskala Novak in kapetan Janko Debeljak.⁶⁷ Istočasno je četniška patrolja zajela dva partizana, ki sta povedala, da se pripravljata partizanski napad na tabor⁶⁸. Četnike naj bi razkril partizan, ki mu je uspelo pobegniti iz tabora. Novak se je odločil, da zapriseže borce, nato pa bi pripravil načrt obrambe (Korošec, 1993: 94).

Četniška prisega je izgledala takole. Odred se je postrojil, slovenska in jugoslovanska zastava sta bili visoko na smreki. Kranjc je Novaku poročal o vojnem stanju odreda. Po pozdravu je Novak izvedel obhod odreda in nagovoril borce. Po Novakovem nagovoru je Kranjc prevzel poveljevanje, kurat je molil, borci so sneli kape in ponavljali besedilo prisega (Korošec, 1993: 94).

---

⁶⁷ Novak (1982:156) pravi, da je to bilo 9. julija.

⁶⁸ Napadli naj bi partizani Dolenjskega, Belokranjskega in Gorjanskega odreda. Bilo jih je okrog 400.

Samo besedilo četniške prisege pa se je glasilo: "Zaklinjam se na Boga in svojo čast, da bom vedno in povsod zvesto čuval svobodo svojega naroda; da bom branil idejo svobodne Jugoslavije in čuval pred nasiljem naših nasprotnikov svoj slovenski in srbski narod. Izpolnjeval bom zvesto vse naloge četništva – za kar mi Bog pomagaj!" (ARS II, fasc. 120A).

Kranjc je nato razdelil borce v tri skupine. Prvo je vodil sam, drugo Tomažič, tretja pa je z Novakom ostala v taboru. Prvi dve sta šli proti partizanom. Ponoči je Novak tabor zapustil, obrambo pa prevzel Vasiljević. Kranjčeva skupina je zapustila taborišče naslednjega dne proti Zajčjemu Vrhju, Tomažičeva pa proti Dolžu. Kranjc je v Zajčjem Vrhju naletel na partizane in vnel se je boj. Partizani so se začeli umikati, medtem pa se je vnel boj med Tomažičevo skupino in partizani v Dolžu. Četniki naj bi prizadejali partizanom velike izgube (Korošec, 1993: 95-98).

Saje (1952: 303) o tem spopadu pravi, da so partizani "iznenadili belogardistično patroljo, spremljajočo enajst jetnikov Povšetovega partizanskega voda, ki so [...] šli po vodo. Partizani so ujetnike brez boja rešili in ubili enega belogardista." Potem pa nadaljuje, da je ta boj opozoril okoliške četnike, da so se lahko pripravili na boj, odšli na položaje in čakali na pomoč. Dalje še citira dnevnik Roze Uhanove –Silve, kjer je zapisala, da so bili hudi boji in da je srečna, da so jih partizani spregledali.

Po bojih na Zajčjem Vrhju in Dolžu je Novak ukazal premik odreda, saj ne bi bilo več pametno ostati na enem mestu. Korošec (1993: 101-102) priznava, da so se na pohodu po Dolenjski še naprej posluževali krinke Štajerskega bataljona in ubijali ljudi, ki so jih pozdravljali kot partizane. To opravičuje z dejstvom, da so bili v hudi stiski.

16. julija so se četniki spopadli s partizani pri Prečni. Četniki so partizane pričakali v zasedi in pobili 17 partizanov, dva pa sta utonila v Temenici. Saje pravi, da je za takšne hude izgube kriva nepremišljenost mladih partizanov, ki so se hoteli maščevati zaradi četniških zločinov, ne da bi čakali noči in okrepitev (Saje, 1952: 305-306). Istočasno so Italijani bili v veliki ofenzivi proti partizanom, kar je tem onemogočalo, da bi se popolnoma posvetili razbitju četniškega odreda.

Tako se je četniški odred ustavil v gozdu nad Krko, pri Sv. Ani nasproti Smolenje vasi. Tu so se utaborili in utrjevali dva tedna. Hrano so kradli v gradu Otočec, nižje na Krki. Odred je takrat štel 180 pripadnikov.

10. avgusta se je s sporazumom z Italijani končala prva nacionalna ilegala. S tem sporazumom so jim Italijani obljubili orožje, hrano in moštvo v zameno za spisek

borcev. Tako je četniški odred, ki se je skrival pod partizanskim imenom, prešel v MVAC kot Legija smrti. Četnikov v vojaških enotah ni bilo več vse do naslednjega leta.

5.2. Druga nacionalna ilegala

Konec januarja 1943 se je začela ustanavljati druga nacionalna ilegala. Ta je imela več odredov. Odkrito so nosili srbska pokrivala – 'šajkače' s kraljevim grbom. Te so zamenjali s pokrivali MVAC samo, če je to bilo potrebno pri prvih srečanjih z Italijani.

5.2.1. Dolenjski (Centralni) odred

Novaku je konec januarja 1943 uspelo pridobiti 12 vaških stražarjev, bivših četnikov iz leta 1942 in borce iz SoL, NL in SL. Vsega skupaj se je zbralo 25 četnikov z bazo v Kraljevem grabnu pri Št. Joštu v Polhograjskih Dolomitih. Zaenkrat so bili v varstvu belogardistov pod njihovimi oznakami. VOS je zvedela za zbiranje četnikov in takoj obvestila vse enote na terenu. Takoj je bil izdan ukaz za njihovo uničenje (Ferenc, 2002: 13-16).

Odred je pod vodstvom Marjana Sterniša in Novaka krenil na pohod na Primorsko z nalogo pridobivati nove prostovoljce in razbijati partizanske vrste. Prišli so do Idrije, vendar brez vidnih uspehov. Ko so se vrnili, so pri Rovtah nad Vrhniko dočakali tri zavezniške radiotelegrafiste, ki so jih skupaj z nekaj materiala odvrgli Angleži.

Odred je nato po 18. marcu skupaj z Novakom odšel na pohod na Dolenjsko. Pri Vodicaх jih je odkrilo italijansko letalstvo, nato pa obstreljevalo italijansko topništvo. 27. marca so bili na Zaplazu v Čatežu, kjer so praznovali drugo obletnico ustoličenja kralja Petra II. Na Trebelnem so pod krinko, da so partizani, ujeli in zahrbtno ustrelili prvega partizana. Na tem pohodu so četniki pobili veliko partizanov. To je vzpodbujal tudi Novak, saj naj bi imel od Mihailovića navodilo, da s terena izpodrine komuniste (Ferenc, 2002: 30-32).

V začetku aprila se je odred ponovno vrnil v Polhograjske Dolomite. Pričeli so prihajati novi borci, predvsem iz italijanske internacije izpuščeni častniki bivše JV. Aprila je v odred prišel tudi Koprivica, ki je prevzel poveljstvo nad odredom. Odred je takrat štel okrog 100 borcev. Okrog 22. maja 1943 se je odred razdelil na Primorski, Gorenjski, Notranjski, Štajerski in Dolenjski odred. Odredi so tako mirno nabirali moči, saj partizanov ni bilo v bližini, Italijani pa so jih pustili pri miru.

Nato je Novak od Italijanov dobil svobodno ozemlje za četniške odrede na področju od Novega Mesta do meje z Nemci. Tako je odred konec junija krenil na

Dolenjsko. Na poti se jim je v Iški vasi pridružilo nekaj prostovoljcev iz Ljubljane. Tam so jih začeli obiskovati tudi italijanski častniki, ki so vzdrževali stike s četniki. Italijani so jim tudi dovažali hrano. Ilegale je bilo zaradi tega konec, borci pa so postali nejevoljni in jezni. Četniški bilten št. 7 z dne 6. junija 1943 navaja, da je bilo v Iški vasi že 400 borcev, da imajo dva gorska topa, dva minometa, 58 avtomatskih pušk, vsak borec pa ima puško in po 7 ročnih bomb (Ferenc, 2002: 100-105). Vse te številke so zelo pretirane.

Bolj realno je stanje odreda opisala skupina v Družinski vasi ujetih četnikov. Odred naj bi štel 120 mož, razdeljen pa je na 4 čete in mitralješko četo ter gardo, ki naj bi bila osebna straža poveljnika. Vsi naj bi imeli puške, v odredu je nekaj revolverjev, 6 ali 9 lahkih in 1 težki mitraljez. Vsak četnik naj bi nosil najmanj 5 ročnih bomb in imel do 200 nabojev (Ferenc, 2002: 135).

Nadaljnja pot Dolenjskega odreda je že opisana, kot usoda najpomembnejše enote druge nacionalne ilegale.

5.2.2. Gorenjski odred

Gorenjskemu odredu, ki je nastal z razdelitvijo Dolenjskega odreda po 22. maju 1943 je poveljeval poročnik Jože Hlebec – Krpan⁶⁹. Ob formiranju je štel vsega 8 četnikov. Naloga tega odreda je bila vzpostaviti stike s partizani na Gorenjskem in privabljeni v odred prostovoljce. Na Gorenjsko so krenili v začetku junija. Dvanajstega junija so v Brekovicah pri Jureču sklicali vaščane in jim zatrjevali, da ne kolaborirajo z okupatorjem. Na meji jih je nato zajela nemška obmejna straža, ki pa jih je spustila, ko je ugotovila, da gre za četnike. 17. junija so se četniki sestali s poljanskim rajonskim sekretarjem Milanom Žakljem. Dogovorili se niso o ničemer, saj eni drugim niso zaupali. Četniki so se tako vrnili v Polhograjske Dolomite. Ob kapitulaciji Italije so četniki Gorenjskega odreda pomagali partizanom pri odnašanju italijanskega orožja, v njihove enote pa niso hoteli prestopiti (Križnar, 2002: 380). Gorenjski odred je na koncu štel okrog 50 borcev. Novak ga je razpustil po zlomu v Grčaricah (Novak, 1982: 159).

5.2.3. Primorski odred

Primorski odred je prav tako nastal v Polhograjskih Dolomitih po 22. maju 1943. Poveljeval mu je poročnik Ratko Cotič – Vuk. Ves čas obstoja je odred dosegel število

---

⁶⁹ Hlebec je 1. decembra 1943 stopil v nemško službo in bil poveljnik policijskih zaporov v Ljubljani. Po vojni so ga obsodili na smrt, vendar je storil samomor 30. junija 1945 (Vidic, 1982: 36-42).

le tridesetih četnikov. Bojev ni izvajal. Ob kapitulaciji Italije so razoroževali italijanske vojake, vendar jih je Novak prav tako raje razpustil kot, da bi jih uničili Nemci ali partizani (Novak, 1982: 159 in Latas, 1983: 180).

5.2.4. Notranjski odred

Notranjski odred se je skupaj s Primorskim zadrževal v okolici Vrhnike. Poveljeval mu je poročnik Jože Saje, ki je po kapitulaciji Italije odšel z odredom v Ljubljano, kjer se je pridružil Nemcem, ki so odred nato vključili v vrste domobranstva. Tudi ta odred ni bil posebej pomemben za četniško gibanje. Niti po številu ljudi, ki jih je bilo okrog 60, niti po kakšnih bojnih akcijah (Latas, 1983: 190).

5.2.5. Ljubljanski odred

Ljubljanski odred je nastal ob koncu avgusta 1943, ko se je pri Dobrniču ločil od Dolenjskega odreda. V okolici Ljubljane je želel privabiti v svoje vrste čimveč novih borcev. Potem, ko odred ni uspel pravočasno pomagati četnikom v Grčaricah, se je v Ribnici pridružil belogardistom, kjer so od Italijanov dobili nekaj orožja. Na begu pred partizani pa se je Ljubljanski odred skupaj z belogardisti zatekel na Turjak, kjer pa so jih partizani 19. septembra 1943 porazili. Odred ni štel več kot 50 mož (Križnar, 2002: 382 in Latas, 1983: 189).

5.2.6. Štajerski odred

Štajerski odred je nastal v Polhograjskih Dolomitih v istem času kot Primorski in Gorenjski. Poveljeval mu je Marjan Sterniša, ki je skušal priti na Štajersko, kar pa mu ni uspelo. Sterniša navaja, da mu to ni uspelo zaradi spora med Novakom in belo gardo v Rovtahn, ki mu ni hotela poslati moštva (Ferenc, 2002: 40). Odred je imel samo 4 borce. Dosti več jih tudi ni rabil, saj ni imel bojnih ampak propagandne naloge. Tudi čas ukinitve ni znan, verjetno pa so se po neuspelem pohodu na Štajersko vrnili in priključili Dolenjskemu odredu, saj jih najdemo skupaj v Grčaricah.

5.3. Tretja nacionalna ilegala

Četniški odredi se po tragičnih dogodkih ob kapitulaciji Italije niso formirali vse do spomladi 1944. Četnike je v sklepnem obdobju vojne, vodilo, opremljalo in jim poveljevalo Glavno poveljstvo četniških odredov Slovenije. (glej organigram 5.1.)

Organigram 5.1. Formacija Glavnega poveljstva četniških odredov Slovenije

Vir: ARS II, fasc. 120A

V ožjem štabu so bili: komandant general Vauhnik⁷⁰, člana major Bitenc in podpolkovnik (Srb)⁷¹, Mihailovičev odposlanec⁷² in adjutant komandanta kapetan Pleš.

V obveščevalnem Štabu DOS so bili: podporočnik Bratko (verjetno Janežič), Ruprecht, 2 Ljubljancana in Rus (verjetno Srečko).

V intendanturi so bili: glavni intendant major Čokanin in poročnik Živko.

Kurirji so bili: Janez Kopač za Notranjski odred, Valuk za Soški odred, Cankar in Tarzan za Gorenjski odred, kurirji za Dolenjski odred pa so bili domobranci, na katere bi pač priložnostno naleteli (ARS II, fasc.120A).

Kot vidimo so se četniki tretje nacionalne ilegale zadeve lotili dosti bolj organizirano in premišljeno. Izdelali so tudi navodila za izvajanje bojevanja. Navodila so poimenovali Taktika četniškega bojevanja. Opredelili so predvsem svoje vojaške formacije in pripadajočo oborožitev posameznikov in enot (ARS II, fasc.120A).

Taktika najprej opredeli "edinice", ki so: bataljon, četa, vod, desetina, strelska skupina in posameznik.

1) Posameznik: ima puško, nož, 90 nabojev in 6 ročnih bomb;

2) Strelska skupina: so štirje možje: nadstrelec (vodja skupine) in trije strelci. Nadstrelec ima "avtomatski samokres" z dvajsetimi naboji;

3) Desetina: so 3 strelske skupine in oddelek puškomitraljeza – (PM). Na čelu je desetar, oborožen kot nadstrelec. PM oddelek ima 4000 nabojev, "merača" in 2 posameznika.

4) Vod: sestoji se iz treh desetin in dveh oddelkov težkih mitraljezov – (TM). Vodnik ima samokres, nož in daljnogled. TM ima 3000 nabojev.

⁷⁰ Verjetno gre za Vladimirja Vauhnika, ki je zamenjeval Prezlja, ko je ta bil v zaporu. Vendar je Vauhnik bil polkovnik in ne general. Seveda so to podatki nekega trenutnega stanja. Točnega datuma zapisa te formacije žal nisem ugotovil.

⁷¹ Ta seznam dopolni R.S. (1987: 135), ki pravi, da je drugi član bil major Savo Duduković, kot komandant Zahodne Slovenije. Bitenc je bil komandant Vzhodne Slovenije.

⁷² Najverjetneje je to bil Djoka Vujošević.

5) Četa: sestavljena je iz treh vodov in polvoda minometov –(MM) ali pa pehotnih topov s po 20 "razornih" in 10 korekturnih granat.

6) Bataljon: ima 3 čete in 20 bolničarjev.

Iz naštetega je možno videti predvideno oborožitev četniških enot do bataljona (glej tabelo 5.1):

Tabela 5.1. Oborožitev četniških enot do bataljona

	Puška	Ročna bomba	samokres	PM	TM	Top/MM	Moštvo
Posameznik	1	6	-	-	-	-	1
Strelnska skupina	4	24	1	-	-	-	4
Desetina	13	96	4	1	-	-	16
Vod	39	360	13	3	2	-	60
Četa	117	1737	40	9	6	2	193
Bataljon	351	3606	121	27	18	6	601

Vir: (ARS II, fasc. 120A)

Seveda je vse to bilo daleč od realnih zmogljivosti četniškega gibanja. Največji problem je bil kader, ki si ga plavogardisti nikakor niso mogli zagotoviti v želenem obsegu.

Konec julija 1944 so domobranci v svoje radijsko omrežje vključili tudi četniške odrede. Nemci bi naj zaradi tega izdali aretacijo za kapetana Kuharja, ki je zvezo tudi vzpostavil. Vendar jim je ta ušel in prešel v Notranjski četniški odred.

5.3.1. Soški (Primorski) odred

Nastanek Soškega odreda smo že predstavili in ga označili kot začetek tretje nacionalne ilegale. Odred ni predstavljal pomembne oborožene sile, dodatne težave pa je imel na terenu, saj mu vodje plavogardistov niso dovolili navezovanja stikov s srbskimi četniki, ki so konec julija 1944 prišli na Primorsko, SNVZ pa svojim borcem ni dopuščal stikov s četniki. Poveljnik Primorskega odreda je bil poročnik Debevc (Križnar, 2002: 385).

5.3.2. Mirenski (Dolenjski) odred

Janez Grum je v Ljubljani zbral okrog 80 beguncev pred partizani iz okolice Trebnjega. Potem, ko so se 27. februarja 1944 na Orlah pri Ljubljani razbežali pred Nemci, so se zbrali naslednji dan in ustanovili odred, ki ga je Janez Marn, kot poveljnik, poimenoval Mirenski četniški odred. Odred je krenil proti Čatežu in Trebnjem, kjer se je že 8. marca spopadel s pripadniki VOS-a, vendar je odred brez kakšnih večjih izgub

nadaljeval s pohodom. Mirenski odred je na svojem pohodu pobijal pripadnike OF, partizane in vse ostale partizanske pristaše. Odred se je zadrževal na območju mejnega pasu novomeško – grosupeljsko - stiškega okrožja. V stikih s prebivalci so se predstavljali kot redna JV.

26. junija 1944 se je Mirenski odred razdelil na večji katoliški del pod Marnovim poveljstvom in se poimenoval Dolenjski odred, manjši pa se je pod vodstvom Jožeta Sajeta poimenoval Notranjski odred. Do tega je prišlo zaradi svetovnonazorskih sporov. Dolenjski odred je tako štel še samo 60 mož (Kranjc, 1989: 86).

V začetku oktobra je odred skupaj z Gorenjskim odredom odšel na Gorenjsko. Pohod obeh odredov je vodil major Bitenc. Že 4. oktobra so četniki posegli v boj med partizani Šlandrove brigade in domobrancev v Cerkljah in Lahovčah. Četniki so partizanom udarili v hrbet in tako rešili domobrance. Po tem spopadu se je Bitenc sestel s poveljnikom varnostne službe na Bledu Aloisom Perstererjem, ki je četnike napotil v Predoslje pri Kranju, kjer jim je določil prosto cono (Križnar, 2002: 386-387).

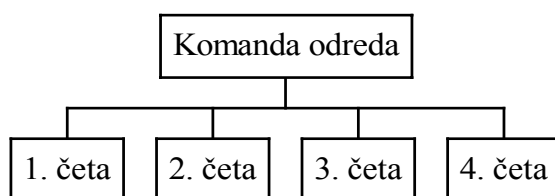
Vendar pa je v četniškem taboru prišlo do nesoglasij in Dolenjski odred se je vrnil v Dolomite in se nato napotil v okolico Višnje gore, kjer se je pripravljaj na zimo. Tu se je povezal z Nemci in nadaljeval svojo hajko na partizane.

Odred je dosegel končno število borcev nekaj čez 100. Bili so zelo dobro oboroženi. Marn je bil samosvoj človek in se tudi četniškemu poveljstvu ni nikdar do kraja podvrjel. Ob koncu vojne se je odred pridružil odhodu slovenskih četnikov na Primorsko, za Marnom pa se je izgubila vsaka sled⁷³ (Borštnik, 1998: 95).

5.3.3. Notranjski odred

Kot smo že rekli, je Notranjski odred nastal 26. junija 1944 z odcepitvijo od Mirenskega odreda na Lipoglavu (glej organigram 5.2.).

Organigram 5.2. Formacija Notranjskega odreda

Vir:ARS II, fasc.120A

⁷³ R.S. ugiba in pravi, da obstaja verjetnost, da so Marna "partizani umorili po nečloveškem mučenju" (R.S., 1987: 133).

V komandi odreda so bili: komandant Jože Saje - Gorjan, namestnik komandanta je bil Marko Hostar, član štaba je bil Jože Pleša, obveščevalec je bil Boris, intendant je bil Janez Saje, bolničar je bil Koman, kurir je bil Kopač in signalist je bil visok, mlad Ljubljčan.

Prvi četi, ki je štela 15-18 ljudi, je poveljeval Matija Merlak. Drugi četi je poveljeval Stane Vovk, štela pa je kakih 15 mož. Poveljnik tretje čete je bil Franc Kotar, štela je ravno tako kakih 15 mož. Četrta četi, za katero pa se ne ve število mož, je poveljeval Tomaž. Vidimo, da naj bi odred štel okrog 65 mož (ARS II, fasc.120A).

Odred se je najprej premaknil v Petkovec v Rovtahn. V poletju 1944 se je odred v glavnem gibal na področju nad Logatcem, v okolici Sv. Treh Kraljev in Idrije (R.S., 1987: 133).

1. septembra so postavili zasede partizanom, ki so se vračali z napada na domobrance nad Idrijo. Do bojev ni prišlo, ker so se partizani prej umaknili. 11. septembra je k odredu prispelo poveljstvo JV za Slovenijo s Prezljem na čelu. Notranjski odred so napadale enote partizanskega 9. korpusa vendar brezuspešno. Istega dne so četniki imeli dva mrtva in dva ranjena, ko se je četniška patrolja spopadla s partizansko. Patroljo je vodil narednik Arso, ki ga je Saje po tem spopadu nagnal iz odreda, Arso pa se je priključil Primorskemu odredu. Zaradi maščevanja so četniki v noči 12. na 13. septembra vdrli v Žiri, nekakšno "rdečo republiko". Po vpadu v Žiri so zasliševali vse vaščane, simpatizerja partizanov dr. Demšarja pa so umorili po neposrednem ukazu poročnika Sajeta (R.S., 1987: 139), Vidic (1982: 211) pa dodaja, da so umorili še dve terenski delavki OF in dva ranjena partizana.

Okrog 11. decembra se je odred odpravil na Dolenjsko, v okolico Višnje gore, kjer naj bi bile boljše prezimovalne možnosti. Tam se je že nahajal Dolenjski odred. Za božič 1944 so rešili 8 zavezniških letalcev. Te in druge zaveznike, skupaj 17, naj bi Notranjski odred z Marnovim posredovanjem predal Nemcem⁷⁴ (Križnar, 2002: 388).

---

⁷⁴ Usoda teh zaveznikov še danes buri duhove. Vse zaveznike so četniki imeli nameščene v svojem štabu nad Višnjo Goro. Srečko Rus, bivši četnik, pravi, da so februarja trije četniki odpeljali zaveznike na bolj varno lokacijo. Vse so zajeli Nemci, vendar so četnike že čez tri dni izpustili. Nadaljuje s trditvijo, da ve, da so Nemci izplačali Marnu 20.000 mark. Istočasno naj ne bi več preganjali pripadnike Dolenjskega odreda (Mekina, 2003: 25) Letalca Mercuries in Davies pa pravita, da so jih četniki pustili spat v vasi Sela pri Pancah, sami so se ponoči skrivoma izmuznili, Nemci pa so letalce nemoteno zajeli, ko so spali (Mekina, 2003: 26). Bitenc pa je na svojem sojenju aprila 1948 povedal, da so Nemci zajeli nekaj četnikov. V zameno za njih so od Prezlja zahtevali, da jim preda zaveznike. Prezelj se je s tem strinjal. Posrednik je bil Marn, ki je za to prejel od Nemcev tudi 20.000 mark (Mekina, 2003: 26).

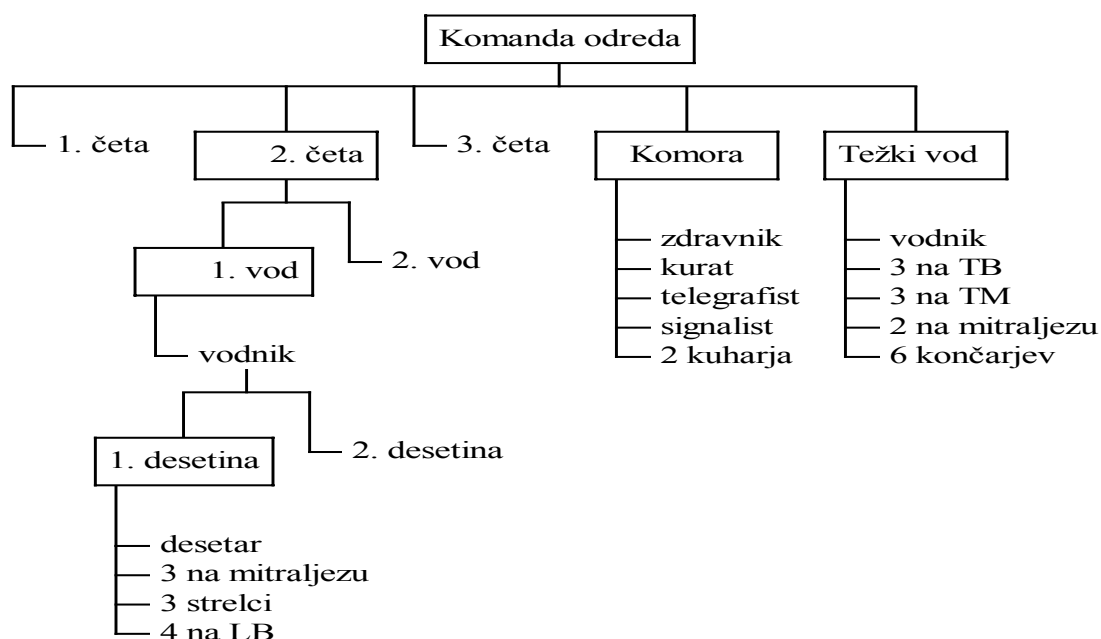
Sredi februarja 1945 se je odred vrnil na Notranjsko, kjer so v okolici Zaplane organizirali podoficirski tečaj.

Konec marca 1945 se je odred premaknil na Primorsko. Skupaj s Primorskim odredom in srbskimi četniki bi naj izvajali propagandne akcije v korist monarhije. Aprila 1945 se je odred po Vipavski dolini in preko Soče umaknil v Italijo, kjer se je predal zaveznikom.

5.3.4. Gorenjski odred

Najmočnejši odred, ki ga je formirala in nadzorovala SLS, je bil Gorenjski odred. Ustanovil ga je junija 1944 Milko Pirih, ki je pripeljal največ moštva iz domobranske postojanke v Dravljah, pridružili pa so se mu še nekateri Gorenjci. Zadrževal se je v okolici Št. Jošta nad Vrhniko. Formacija Gorenjskega odreda pa je izgledala tako (glej organigram 5.3.):

Organigram 5.3. Formacija Gorenjskega četniškega odreda

Vir:ARS II, fasc.120A

Komandant je imel četniško ime Gorenjc, adjutant je bil Jelenc. Odred je imel tri čete, komoro, in težki vod. Vsaka četa je imela dva voda. V vodu, ki mu je poveljeval vodnik, sta bili dve desetini, desetina je imela desetarja, 3 mitraljezce in 3 strelce ter 4 može na lahkih minometih (lahki bacač-LB). V komori so bili zdravnik, kurat, telegrafist, signalist in dva kuharja. V težkem vodu so bili vodnik, 3 može na težkem minometu, 3 na težkem mitraljezu in 2 mitraljezca ter 6 "končarjev". Sklepamo lahko,

da je takšna formacija ustrezala gverilskemu bojevanju, čeprav bi jih težki minometi in mitraljezi lahko ovirali pri hitrejših premikih in predvsem umikih. Težko orožje so tovorili na mulah.

Grmek (1995: 58) pravi, da je moštvo štelo preko 200 četnikov. Poznali so se samo po ilegalnih imenih, saj tako Nemci ali partizani niso mogli izvršiti maščevanja nad starši, ker niso poznali pravih imen. Moštvo je imelo ukaz, da ne smejo napadati Nemcev, razen v samoobrambi. Bali so se maščevanja Nemcev nad prebivalci vasi, v bližini katere bi četniki izvedli napad.

Odred je sodeloval v napadu na Žiri 13. septembra. Pridružili naj bi se jim tudi domobranci iz Horjula, ki so si na glave nadeli šajkače. Grmek (1995: 61-63) sicer omeni, da so ujeli 3 partizane, vendar ne pove kaj so z njimi storili. Predvidevamo lahko, da so jih ubili.

Teden dni kasneje so partizani Vojkove brigade in Dolomitskega odreda izvedli povračilni napad. Grmek (1995: 63) močno pretirava, ko pravi, da jih je napadlo "nekaj tisoč, očitno partizanov". Gorenjskemu odredu je na pomoč priskočil Notranjski odred in so tako napad odbili. Grmek (1995: 64) ocenjuje, da je padlo "vsaj 50 napadalcev in dva ducata naših". Petelin (1980: 398-399) pa pravi, da so partizani imeli skupno 2 ujeta, 4 padle in 15 ranjenih borcev. Partizanov pa je vsega skupaj bilo okrog 1100.

V začetku oktobra je odred odšel na Gorenjsko. V Zalogu so se člani patrolje spopadli s partizani Šlandrove brigade in imeli devet mrtvih.⁷⁵ Četniki so bili utrjeni v gostilni, partizani pa so jih oblegali. Boj je bil trd, vendar so se četniki in partizani med spopadom uspeli dogovoriti, da gostilno zapusti družina, ki je tam živela (Grmek, 1995: 70-75).

Odred je 17. oktobra zapustil Gorenjsko in se vrnil v Polhograjske Dolomite, nekateri četniki pa so pomagali domobrancem vzpostaviti nove postojanke potem, ko so jih partizani uničili. Potem so med njimi tudi ostali in prezimili (Križnar, 2002: 387).

Iz Dolomitov je 11. decembra odred odšel prezimovat v okolico Višnje Gore. Večjih akcij se ni več udeleževal. Gorenjski odred je končal svojo pot v zavezniškem ujetništvu.

---

⁷⁵ Dogodek opisuje Vidic (1982: 216-220) in se sprašuje, kdo je bil eden od treh preživelih četnikov, čigar identitete mu ni uspelo ugotoviti. Odgovor daje Grmek (1995: 70-75), ko pravi, da je on tisti.

5.3.5. Štajerski odred - Zmagoslavovi četniki

Četništvo na Štajerskem se je odvijalo pod drugačnimi pogoji kot drugo po Sloveniji. Nemci niso dovolili nobenih vojaških formacij na ozemlju, ki so ga zasedali. Prav tako je okupator izselil, aretiral, interniral ali pobil veliko število političnih in verskih voditeljev.

Četniki na Štajerskem so se začeli organizirati jeseni 1942. Jože Melaher - Zmagoslav⁷⁶ si je zamislil gverilsko formacijo, ki bi se borila proti okupatorju. Ker so se borili 'z vero v Boga' so imeli kar nekaj uspehov pri organizaciji, saj so ljudje v Slovenskih goricah zelo pobožni. Uspešni so bili tam, kjer OF ni prodrla s svojim tiskom, besedo in orožjem (Zupanič, 2000: 79).

Do poletja 1944 je Zmagoslav v celoti uspelo organizirati četniško organizacijo. Formirane naj bi bile tudi tri čete. Prva četa je delovala v okolišu Malečnika (tam je bil tudi Zmagoslavov glavni tabor), Pernice, Korene in Dvorjan. Druga četa je delovala v okolišu Spodnje Ščavnice do Ljutomera, Kapele, Ivanjcev in Gornje Radgone. Tretja četa je delovala v okolišu Zgornje Ščavnice, Benedikta, Sv. Trojice, Cerkvenjaka, Negove, Lenarta in Voličine. Vsaka četa naj bi štela 100-150 borcev, ki se med seboj niso srečevali. Na sestankih so se srečevali Zmagoslav in komandirji čet. Po večini so se četniki skrivali po hišah sorodnikov, zbirali pa so se ponoči (Harb⁷⁷ v Zupanič, 2000: 80).

V začetku leta 1944 so se priključili JV v Sloveniji pod imenom Štajerski odred. Zmagoslav je pripravil nekaj napadov na okupatorja. 13. oktobra 1944 so njegovi četniki napadli orožnike v Malečniku, 21. oktobra in 15. novembra pa orožniški postaji pri Svetem Juriju ob Ščavnici in pri Sveti Trojici. 19. novembra so v Sladkem vrhu izpraznili tovarniško blagajno in trafiko (Križnar, 2002: 388).

Spopadov med četniki in partizani ni bilo do 14. decembra 1944, ko je partizanska patrolja napadla skupino četnikov, ki so sestankovali v Tašnerjevi hiši v Partinju. Plava garda na Štajerskem je tako dobila tudi drugega nasprotnika. Čeprav spopadi med njimi

---

⁷⁶ Jože Melaher – Zmagoslav (1913-1993). Rojen na Pobrežju v Mariboru. Pred vojno deloval v slovenskih katoliških mladinskih organizacijah in v JRZ. V mesecih pred nemškim napadom je opozarjal na dejavnost pete kolone. Preprečil je namero, da bi za Hitlerjev rojstni dan po mariborskih gričih zažigali kresove. Po okupaciji je sodeloval z OF vendar je izstopil, ker mu niso bile všeč likvidacije Slovencev. 21. oktobra 1942 ga je aretiral Gestapo zaradi komunizma. Iz zapora je ušel in se skrival do spomladi 1943, ko je začel zbirati ubežnike iz nemške vojske in ustanovil četniško gibanje na Štajerskem. Po vojni je šel s svojimi četniki v Italijo, od oktobra 1949 pa je z družino živel v Clevelandu, kjer je leta 1993 tudi umrl (Melaher, 1995: 102-103).

⁷⁷ Ignacij Harb je preživel četnik Zmagoslavovega odreda, s katerim je avtorica opravila intervju.

in partizani niso bili številni, je kljub temu prihajalo do žrtev. Boj je potekal predvsem na propagandnem področju (Zupanič, 2000: 90-102).

Zaradi zaostritve odnosov s partizani se je Zmagoslav sestal z vodjem Štajerske domovinske zveze, Franzem Steindlom, v noči na 1. februar 1945. Dogovorila sta se o skupnem boju proti partizanom. Okupator je dopuščal dejavnost četnikov na območju med Malečnikom in Sveto Marjeto ob Pesnici in jih delno oskrboval ter jih vključil v svoje zavarovalne enote. Do takrat je odred štel 220 mož, nato pa je narasel na 400 borcev (Križnar, 2002: 388). Borci so se tega dejanja sramovali, saj do tedaj kolaboracije ni bilo (Zupanič, 2002: 105). Tako se je tudi Štajerski odred legaliziral.

Steindl je tedaj ocenil, da je Melaher razpolagal s skupno 90 mož, ki so večinoma dezertirali iz nemške vojske ali pa so bili vojaški obvezniki. Steindl je prav tako menil, da ima Melaher razpleteno mrežo kakšnih 500 zaupnikov, sicer pa je vojaško nepomemben. Lahko pa bi jih uporabili za boj proti partizanom, za kar bi Melaher dobil omejene količine orožja, obleke in hrane. Tudi mobilizacije mu ni bilo težko izpeljati glede na veliko število dezerterjev (K.F./Selin, 1978: 561-563).

Aprila 1945 je odred krenil proti Ljubljani, kjer naj bi se združil z drugimi četniki in se umaknil v Italijo. Okupator je odred ustavil v Domžalah in ga napotil na območje Zidani most – Laško, kjer naj bi sodelovali v obrambi tega prometno zelo pomembnega področja. Po ukazu o formiranju SNV pa so se preoblikovali v Tretjo planinsko brigado SNV (Križnar, 2002: 388).

Pred enotami NOV so se 8. maja 1945 začeli umikati iz Zidanega mosta skozi Laško, Celje, Vojnik, Šoštanj, Slovenj Gradec, Dravograd in se 12. maja oglasili angleški posadki v vasi Lansdorf blizu Št. Vida ob Glini. Angleži so jih napotili v Italijo, kamor so na angleških kamionih prispeli 14. maja (Melaher, 1995: 117).

Melaher (1995:118) pravi, da je odred imel v bojih skupno 121 mrtvih, vendar število ni popolno, ker se ne spomni vseh imen. Teh 121 četnikov naj bi bilo en del Zmagoslavove skupine, ki je pri umiku s Koroške v Italijo zaostal in ni več dohitel glavnine. Angleži so jih vrnil v Slovenijo 27. maja 1945 (Grum,1992:50).

Zmagoslavovi četniki niso bili ofenzivna vojaška organizacija, ampak so bili pripravljeni za gverilske akcije in samoobrambo (Grum, 1992: 50).

5.4. Neslovenske četniške enote na Slovenskem

V Sloveniji so se v zadnjem obdobju vojne znašli tudi pripadniki protikomunističnih enot iz Srbije. Mihailović je v svoji brzojavki, ki jo je v Slovenijo

poslal 1. oktobra 1944 napovedal, da se bo usoda četniških odredov odigrala v Ljubljanski kotlini (Grmek, 1995: 68). Razloge za to so četniki videli predvsem v neizbežnem vojaškem porazu na območju Srbije, Bosne in Hercegovine in Črne Gore, še zmeraj so upali na prihod zahodnih zaveznikov v Istro in Slovenijo, s katerimi bi se povezali in sčasoma povrnili izgubljene politične pozicije. Tako so četnike v Sloveniji okrepile četniške formacije, ki so začele prihajati konec leta 1944 in v začetku leta 1945. Prišli so tudi pripadniki »Srbskega prostovoljskega korpusa«, pod poveljstvom srbskega fašista Ljotića⁷⁸ (Latas, 1986: 750). Želeli so vzpostaviti mostišče na črti Ilirska Bistrica – Pivka – Kočevje in tako onemogočiti prodor partizanskih sil v Primorje.

Mihailović sam ni želel iz Bosne, kjer je imel štab, v Slovenijo, saj je imel informacije, da ga v Srbiji čakata ljudstvo in vojska.⁷⁹

Že takrat, ko je poslal 13 četnikov v Soški odred, je vojvoda Jevdjević v Postojno poslal iz Istre tudi 49 četnikov, ki so bili pod neposrednim nemškim poveljstvom in so delovali kot pomožne policijske sile. Verjetno so imeli nalogo preiti v ilegalo, ko bo čas za to (Kranjc, 1989:94).

Jevdjević je konec julija 1944 v okolico Ilirske Bistrice pripeljal tudi okrog 250 četnikov. To so bili borci Kraškega odreda. Ne po bojni vrednosti in ne po številu niso predstavljali pomembnejše vojaške formacije, vendar so bili politično nevarni, saj so s svojim delovanjem ovirali nastajajočo ljudsko oblast. Patruljirali so okoli Ilirske Bistrice, lovili partizanske kurirje, obveščevalce, aktiviste in terenske delavce OF, ter

---

⁷⁸ Dimitrije Mita Ljotić (1891-1945) je organiziral Srbske prostovoljske odred že septembra 1941 z neposredno podporo Nemcev. Januarja 1942 so imeli 3700 mož. To je bil strankarska vojska mladih profašističnih prostovoljcev iz predvojne Ljotičeve stranke "Jugoslovenski narodni pokret Zbor- Združena Borbena Organizacija Rada", ki so jo ustanovili 6. januarja 1935. Konec leta 1942 se je ta formacija preimenovala v Srbski prostovoljski korpus. Učinkovito so se borili proti partizanom, pa tudi proti četnikom. Čeprav so na začetku bili sovražno razpoloženi do četnikov, so se med seboj sčasoma sporazumeli v kolaboraciji z Nemci in protipartizanskem boju (Tomasevich, 1976: 109). Ljotić je ob koncu verjel, da bodo v Srbijo vkorakale sovjetske čete in da ni govora o izkrcanju zahodnih zaveznikov. Predvideval je, da se z zahodnimi zavezniki lahko sreča samo v Sloveniji. V prvih dneh novembra 1944 so prve enote prispele v Slovenijo in se razmestile na Notranjskem in Primorskem. Šteli so okrog 6.000 mož, Nemci pa so jih okrepili s srbskimi ujetniki iz svojih taborišč. Ljotić je 18. novembra obiskal tudi škofa Rožmana in generala Rupnika in začelo se je sodelovanje vseh protipartizanskih skupin na Slovenskem. Ljotić je umrl v prometni nesreči pri Ajdovščini 23. aprila 1945, ko se je peljal v štab vojvode Djujića. Vojaški poveljnik je bil general Kosta Mušicki, bivši kraljev pribočnik, ki so ga leta 1945 v Beogradu obsodili na smrt. Prostovoljski korpus pa je doletela enaka usoda, kot vse ostale kolaborante. Tri polke (2.400-2.700 mož) so vrnili iz Avstrije in so tragično končali v kočevskih jamah, dvema pa je uspelo priti v Italijo (N.K., 1976: 21-33).

⁷⁹ Partizani so konec decembra 1944 v zahodni Srbiji ujeli manjšo četniško skupino, ki je imela direktno radijsko zvezo z Mihailovićem in vse potrebne šifre. Tako so mu pod pretvezo, da so njegovi četniki pošiljali poročila, da se ljudje v Srbiji pripravljajo na oboroženo vstajo proti novi oblasti. Mihailović je nasedel tem poročilom, kar ga je stalo življenja (Tomasevich, 1976: 388-389).

jih izročali Nemcem. V začetku leta 1945 so jih okrepili še begunci iz Like in je odred porasel na okrog 1200 mož. Hud poraz so doživeli, ko so hoteli prodreti v notranjost Brkinov, a so jih zdesetkali partizani Istrskega odreda. Po tem porazu si Kraški odred ni več opomogel (Zadnik, 1975:40).

V začetku leta so v Slovenijo prispeli še pripadniki Dinarske četniške divizije, ki jo je vodil četniški vojvoda pop Momčilo Djujić. Ta divizija je doživela hud poraz med ofenzivo 8. korpusa NOV Jugoslavije v severni Dalmaciji v pozni jeseni 1944. Djujić je preko Reke v januarju 1945 prispel v Slovenijo s 4000 četniki in okrog 2000 družinskih članov in drugih civilistov. Tudi premike te formacije so spremljali teror, ropanje in ostala grozodejstva. Djujić je odkrito sodeloval z Nemci in ves jim čas izročal sestreljene angloameriške pilote⁸⁰ (Latas, 1986: 751).

Neposredno za Dinarsko divizijo je v Slovenijo prispel tudi ti. »samostojni« četniški odred polkovnika Aleksandra Nikolića z okrog 300 četniki (Kranjc, 1988: 96).

V začetku marca 1945 pa je prispela tudi najmočnejša skupina črnogorskih četnikov pod poveljstvom Pavla Djurišića, ki je štela 12.000 mož. Ta skupina je pripadala »Črnogorskemu prostovoljskemu korpusu«, ki ga je pomagal organizirati Ljotić (Kranjc, 1988: 96).

Vse protikomunistične formacije, ki so se znašle na Slovenskem ob koncu vojne, vključno s slovenskimi četniki, so bili v političnem pogledu pod vodstvom Ljotića, v vojaškem pa pod poveljstvom generala Damjanovića. Nemci pa so jim iz Nemčije pripeljali tudi patriarha srbske pravoslavne cerkve Gavriila in žičkega episkopa Velimirovića, ki naj bi skrbela za duhovno in moralno neoporečnost borcev proti partizanom.

Sklepamo lahko, da tudi zadnje zbiranje slovenskih in srbskih četniških formacij ni vplivalo na razvoj dogodkov in konec vojne v Sloveniji. Četniki so s prehodom Soče in predajo zaveznikom izvedli svoje zadnje vojaško dejanje, tistih 5.000, ki so se premikali proti Celovcu, pa so bili uničeni 15. maja 1945 v bojih pri Dravogradu ali pa vrnjeni v Slovenijo po vojni.

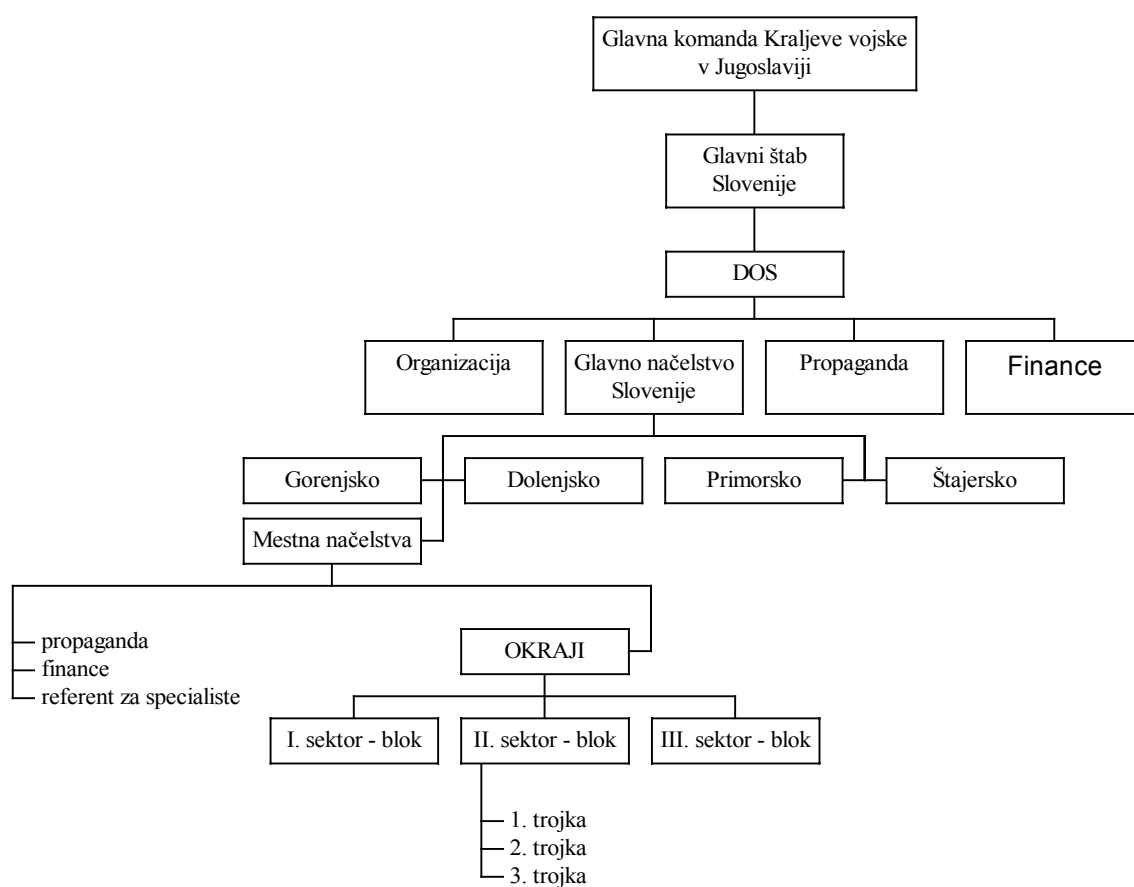
---

⁸⁰ Mihailovičevi delegati so januarja 1945 poročali, da je Djujićevo sodelovanje z Nemci preseglo vsakršno mero in da Djujić izroča padalce kar javno. Poročali so tudi, da ima v štabu nemškega kapetana, ki praktično poveljuje diviziji (Latas, 1986: 751).

6. PROPAGANDNA IN OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST ČETNIKOV

Vsaka oborožena formacija, posebej v vojni, mora za uspešno delovanje na bojnem polju imeti zagotovljeno tudi propagandno in obveščevalno dejavnost. Ker sta se tako propagandna kot obveščevalna dejavnost izvajali v okviru DOS-a potem, ko je ta bil ustanovljen, je potrebno razumeti ločenost teh dveh odsekov iste službe (glej organigram 6.1.).

Organigram 6.1. Organizacija DOS-a

Vir: ARS II, fasc. 120A

DOS je izvajala vse nebojne aktivnosti četniške ilegale in je bila trn v peti tako Nemcem kot OF. Omenili smo že aretacije četnikov 28. julija 1944. Iz organizacije DOS je razvidno, da je bila sestavljena iz propagandnega odseka, organizacijskega odseka (obveščevalnega) in odseka za finance. Na čelu DOS-a je bilo Glavno načelstvo Slovenije, v katerem so se usklajevale vse aktivnosti. Aktivnosti DOS-a so bile razdeljene po štirih pokrajinah, ki so imela svoja načelstva za Gorenjsko, Štajersko,

Primorsko in Dolenjsko. V mestih so bila organizirana mestna načelstva, kjer se je usklajevalo propagandno in obveščevalno delo, oddelek za finance pa je skrbel za denarno podlago akcij. Prav tako je v vsakem mestnem načelstvu deloval referent za specialiste, ki je izvajal usposabljanje novih aktivistov predvidenih za specialne naloge. Mestna načelstva so se označevala z velikimi tiskanimi črkami, kot so A, B, C itd. ne pa z imeni mest in so se označevali npr. 'Mestno načelstvo A'. Tako tudi dokumenti niso razkrivali mesta, v katerem so nastali. Mesta so bila razdeljena na okraje. Tako je recimo mesto Ljubljana bilo razdeljeno na 7 okrajev in sicer: Center, Vič, Šiška, Moste, Bežigrad, Rakovnik in Trnovo. Tudi okraji so bili označeni z velikimi tiskanimi črkami od A naprej, ki so predstavljale mesto, zraven pa je bila mala tiskana črka, prav tako od a naprej in so se označevali npr. 'Okrajno poveljstvo Bi'.⁸¹ Okraji so bili razdeljeni na 3 sektorje ali bloke, vsak sektor pa je organiziral trojke. (glej organigram 6.1.)

V Dnevnem povelju št. 35, ki ga je izdalo Mestno načelstvo E z dne 11.maja 1943, to isto načelstvo glede na akt Glavnega načelstva DOS str. pov. 790 odreja besedilo prisege, ki se glasi: "Prisegam pri Bogu Vsemogočnemu na svojo čast in vest, da bom zvest Kralju Petru II. in od njega postavljenim starešinam, ter da bom zaupane posle pri Državni obveščevalni službi zvesto, vestno in vdano vršil, ter da ne bom svojih sodelavcev in tega, kar bom pri delovanju zvedel, nikdar nikomur izdal. Če bom prelomil to prisego, naj me doleti smrt! Tako mi Bog pomagaj!" (ARS II, fasc. 120A).

Sama organizacija DOS-a bila zelo prepletena in nejasna tudi samim ilegalcem. Tisti, ki so bili določeni za obveščevalne naloge so večkrat posegli na propagandno področje in obratno. Načelstva so morala neprenehoma opozarjati podrejene na njihove naloge in jim prepovedovati ukvarjanje z drugimi nalogami.

6.1. Propagandna dejavnost

Četniki na Slovenskem so od samega začetka okupacije izvajali široko propagandno dejavnost in akcije. Propaganda je zajemala predvsem tiskanje propagandnih letakov in izdajanje propagandnih biltenov, časopisov, glasil itd.

Pravilno vodena in pravočasno dozirana propaganda je močno orožje in tega so se zavedali tudi četniki. Še pred ustanovitvijo Slovenske zaveze, je Emmer skupaj z Glavačem vodil ilegalno propagando v korist četništva. Zaradi obsežnosti in narave njegovega dela, ga je OF tudi dala usmrtiti. Pravzaprav so vse skupine iz

---

⁸¹ Da se je tako označevalo po navodilih, lahko samo sklepamo. V resnici so dokumenti večkrat pomanjkljivo opremljeni in ne moremo zagotoviti, da je označevanje res tako potekalo.

protikomunističnega tabora izvajale protikomunistično propagando. Skozi cel čas okupacije in vojne je četniška propaganda poveličevala domovino, boga in vero, kralja in Mihailovića. Ves čas so propagirali boj proti okupatorju, seveda ob pravem času, in stalni boj proti komunizmu. V tretji nacionalni ilegali so propagando sekcijo organizirali Jože Hrovat – Juš, Boris Končar in Milan Kravanja. Juš je postal šef propagandne sekcije za Ljubljansko pokrajino, Kravanja pa za mesto Ljubljana in okolico. Razširili so dejavno mrežo propagande, ki se v bistvu ni razlikovala od začetka vojne. V Ljubljani so organizirali dve ilegalni tiskarni. Prvo je vodil Končar, drugo pa Mate Perko. V teh dveh tiskarnah so tiskali četniško propagandno literaturo (Žitnik, 2001: 98-99). Takšno četniško propagando, ki pa skoraj nikoli ni odražala resničnega stanja, bomo ponazorili skozi nekaj primerov.⁸²

Eno od prvih glasil je bil "POBRATIM", že omenjene skupine, ki je imel podnaslov 'dokument časa'. Vsaka izdana številka je bila posvečena določeni ideji, ki so jo četniki zagovarjali vsaj načelno. Tako je bila 5. številka z dne 25. marca 1942 posvečena veliki jugoslovanski ideji ob 27. marcu (obletnica demonstracij po podpisu pristopa Jugoslavije k Trojnemu paktu), 8. številka z dne 28. aprila je bila posvečena slovanski skupnosti, 12. številka z dne 28. junija je bila posvečena Vidovdanu in Bitki na Kosovu (ARS II, fasc. 20).

Glasilo "SVOBODA ALI SMRT" je imelo podnaslov 'vojno-politično glasilo, pregled in kritika dogodkov'. Prva številka je izšla 12. aprila 1942. V njej četniki razložijo svoj pozdrav "Svoboda ali smrt" in kritizirajo partizanski pozdrav "Smrt fašizmu – svoboda narodu". Pravijo, da sovražniki Slovencev niso fašisti ali nacisti, temveč Nemci, Italijani in Madžari, pa najsi bodo fašisti, socialisti, nacisti ali komunisti. Zato je njihov sovražnik vsak Nемец, Italijan in Madžar in v svoje vrste sprejemajo samo Slovence, Hrvate in Srbe. Kljub temu pa v nadaljevanju čestitajo vodstvu KPS za osvoboditev sodelavke iz krempljev okupatorja. Hvalijo hrabre oddelke generala Mihailovića in junaške partizanske oddelke. V 3. številki z dne 18. aprila pa že napadejo OF in "Slovenskega poročevalca" zaradi napadov na Mihailovića in njegove odrede (ARS II, fasc. 20).

Glasilo "JUGOSLOVANSKI ČETNIK", ki ima na naslovni strani narisano obris Istre in Primorja, ki ga obsije sonce, v podnaslovu pove, da je glasilo Primorskega četniškega odreda JV. V prvi številki iz julija 1943 četniki nagovorijo Primorce in jih

---

⁸² Tudi Bajt pravi, da so članki v propagandnem tisku bili močno napinjeni. Kot primer navaja glasilo "Svoboda ali smrt" (Bajt, 1999: 315).

povabijo naj se pridružijo četniškim odredom, ki se bori za novo Jugoslavijo pod poveljstvom kralja z vero v Boga (ARS II, fasc. 20).

Tudi Gorenjski odred je izdajal glasilo "JUGOSLOVANSKI ČETNIK" s tem, da ima na naslovni strani človeško lobanjo s prekrizanimi kostmi in v podnaslovu dodatek – glasilo Gorenjskega četniškega odreda JV. V združenih 2. in 3. številki iz avgusta 1943 razloži svoj boj za združitev vseh Slovencev v okviru Jugoslavije, boj za sodelovanje v urejanju sveta in opiše četništvo kot misel in borbo kajti "četništvo živi v Vodnikovem kulturnem prerodu, v Prešernovem svobodnem in ponosnem Slovenstvu, v Levstikovih borbi za značajnost in poštenje, v Jenkovi in Gregorčičevi veliki ljubezni do slovanskega juga in v Cankarjevem iskanju socialne pravice" (ARS II, fasc. 20).

"BELI OREL" se predstavi v prvi številki z dne 20. oktobra 1944 kot 'klic slovenskih sinov svobodnih gora'. V tej številki naznani svojo sovražnost do Nemcev, do OF, ki naj bi jo podpirali Nemci in do Italijanov (kljub temu, da je Italija že zdavnaj kapitulirala). Prav tako opozori vse svoje pripadnike in pristaše ter somišljenike na previdnost pred gestapovskimi vohuni. V 2. številki z dne 26. oktobra 1944 ugotovi, da "na naših prostorih ni mogoča druga tvorba kakor Kraljevina Jugoslavija. To je upanje za vse prave Slovence." Prav tako četniki nagovorijo partizane, da so njihovi poveljniki kolaboranti, ki sodelujejo z okupatorjem in so prodali Primorsko. Svetujejo jim naj sami iztrebijo "komunistične tolovaje" in vstopijo v četniške odrede Kraljevine Jugoslavije. V 5. številki z dne 16. novembra 1944 pa napadejo tudi Rupnika, ki "uničuje slovenske pozitivne narodne sile v njihovem boju proti okupatorju in komunizmu".⁸³ Zadnjič je glasilo izšlo s 6. številko z dne 23. novembra 1944 (ARS II, fasc. 20).

"JUGOSLOVANSKI VOJAK NA POLOŽAJU" s podnaslovom 'Svoboda ali smrt' se predstavi v svoji 1. številki z dne 1. decembra 1944 kot "poučno zabaven list slovenskih vojakov JVvD", ki ga izdaja propagandni odsek⁸⁴ JVvD za Slovenijo. List predstavi vojaško – politični položaj na svetovnih in domačih bojiščih in dviga moralno borcev na zadnjih straneh s križanko in humorjem⁸⁵ (ARS II, fasc. 20).

Tudi Melaher je izdajal svoje glasilo "KRI IN ZEMLJA" s podnaslovom 'glasilo slovenskih četnikov'. V vsaki številki je poudaril, da so četniki podrejeni jugoslovanski vladi v Londonu. Prva številka je izšla 21. junija 1943. Melaher jo je napisal na roko, ko

---

⁸³ Iz tega časa je verjetno tudi letak, ki pravi: "Prečitaj in si zapomni! Kar poroča Rupnik, njegov Ljotičevski panduri in zasluženi ljubljanski časopisi, to je ostudna laž! Kajti četnikom ne dobavljajo orožja Nemci, temveč si ga oni sami pridobivajo v borbah proti partizanom" (ARS II, fasc. 120A).

⁸⁴ Rekli smo že, da je propagandni odsek skupaj z obveščevalnim tvoril DOS.

⁸⁵ Predvidevam, da je to bil tudi edini izvod, saj je datum prve številke že kar visok, pa tudi v ARS ni drugih izvodov.

se še je skrival. Pozneje je zapisal, da je bila posvečena Slovenski materi, ki naj da svojemu narodu dobre sinove in hčere Na prvi strani je dopisal: "Prepiši in daj naprej!". S tem načinom razpečevanja se je njegova beseda hitro širila in dosegla področja tudi izven Štajerske. Melaher (1995:110-111) pravi, da je četniško propagando razpredel po vsej Evropi. Nasilni mobiliziranci so jo nosili v Francijo, Belgijo, Norveško, Finsko, na rusko fronto, kjer so jo slovenski fantje lahko brali.

V 10. številki se izreče za združeno, avtonomno Slovenijo v federativni Jugoslaviji. Svoj program dopolni z zaključkom v vsakem glasilu: "Z vero v Boga za Kralja in Domovino".⁸⁶ Melaher je v glasilu napadal Nemce, vendar je vodil tudi pravo propagandno vojno z OF. V 14. številki z dne 20. februarja ugotovi, da sta se na ozemlju Jugoslavije razvili dve glavni in v bistvu in ciljih zelo različni uporni gibanji. Prvi so četniki, ki so podrejeni zakoniti in mednarodno priznani jugoslovanski vladi s kraljem Petrom II. in pod vojaškim poveljstvom ministra generala Mihailovića, druga pa je OF, kot komunistično ali partizansko gibanje, ki deluje po navodilih komunistične III. Internacionalne. Prav tako poudari, da četniki sprejemajo samo državljane Jugoslavije, OF pa vključuje Italijane, Nemce in Madžare, ker je partizanstvo mednarodno gibanje (ARS II, fasc. 20). Zadnja številka je izšla 30. marca 1945. Vsega skupaj je izšlo 43 števil. 1. januarja 1945 je Melaher izdal tudi glasilo slovenskih deklet in žena z naslovom "SLOVENKA SEM", kjer slovenske žene primerja s srbskimi, ki so zmeraj pomagale trpečemu narodu (Zupanič, 2000: 99).

Izhajala so tudi druga glasila, ki pa se v ničemer niso razlikovala od zgoraj opisanih. Pisali so o protiokupatorskem in protikomunističnem boju ter širili idejo vere, Boga, Kralja in Domovine. Ta glasila so bila : 'Spremite se, spremte', 'Resnici čast', 'Naša zemlja', 'Narodna edinst', 'Naprej zastava slave', 'Zarja svobode' itd.

Ves ta propagandni material je nastajal v odseku za propagando. Tudi Melaher je za svoja glasila dobival denar in informacije iz Ljubljane. Navodila in informacije so prihajale z višjih na nižje nivoje po načelu subordinacije. Glavno načelstvo je delilo denar in propagandni material ter navodila mestnim načelstvom, ta pa so vse to posredovala okrajnim načelstvom. Sklepamo lahko, da so se s tem želeli izogniti medsebojnemu poznavanju ilegalcev, kar bi lahko zelo škodovalo v primeru aretacij.

V Navodilu Glavnega načelstva Okrajnim vodjem, ki ga je to posredovalo preko mestnega načelnika⁸⁷ 'Mazovec Boža' in pomočnika 'Oven Kazimira' z dne 2. junija

---

⁸⁶ Tako so četniki po vsej Jugoslaviji zaključili svoje dokumente vseh vrst.

⁸⁷ Katero mestno načelstvo je to, iz dokumenta ni razvidno.

1944 lahko vidimo načela in organizacijo propagandnega delovanja. Navodilo najprej opredeli propagandnega referenta, za katerega pravi, da je to "tisti organ, ki skrbi za sodelovanje med propagandno in obveščevalno službo". Je v stalnih stikih s propagandnim vodstvom in od njega prejema direktiva za razpečevanje literature. Podrejen je tudi svojemu okrajnemu vodji, čigar navodila mora upoštevati. Vsak teden mora okrajnemu vodji pošiljati poročilo, ki bi moralo vsebovati:

- opis propagandnega materiala, ki ga je razdelil in njen učinek oz. kako se razvija propaganda v okraju;
- kakšne podatke želi propaganda od obveščevalne službe;
- predlagati kaj bi bilo dobro ukreniti;
- želje propagandistov pri omogočanju boljšega sodelovanja med propagandno in obveščevalno službo;
- spisek oseb, ki bi jih lahko vključili v službo.

Dodatno še opozorijo, da je pri delu "potrebno paziti na konspirativnost".

V nadaljevanju pa opredelijo dolžnosti okrajnega vodje na področju propagande.

Te dolžnosti so:

- obveščevalce, ki želijo ali pa niso sposobni za obveščevalno službo daje na razpolago propagandnemu vodstvu;
- zahteva od propagandnega referenta število izvodov, ki jih rabi za okrožje;
- poskrbi za podatke, ki jih potrebujejo v propagandni službi;
- pazi, da se ljudje iz propagande ne mešajo z obveščevalci.

Okrajni vodja mora prav tako pošiljati poročilo o propagandi na posebnem listu vsakih 14 dni. Poročilo bi moralo vsebovati:

- razvoj propagande v okraju, delovanje propagandnega referenta, literatura, ki je bila razdeljena in kakšen je bil odziv;
- nerednosti, ki so se pojavile;
- predlogi, želje;
- kakšna propaganda bi morala biti, kaj propaganda ne dela prav;
- kakšno je sodelovanje s propagandnim referentom.

V zaključku ponovno poudarja, da se propagande ne sme ovirati in naj se deluje konspirativno (ARS, fasc. 120A).

Konkreten primer za izvajanje propagandne dejavnosti nam predstavi Dnevno povelje okrajnega vodstva Ei št. 18/44⁸⁸ z dne 3. julija 1944, ki ga je podpisal 'Savin Sandi'. V njem lahko v delu, ki govori o propagandi zasledimo naslednje navodilo: "Po Ljubljani naj se govori, da je zaprtih 200 ljudi. Vsak dan naj se doda 8 – 10 novih. To so žrtve komunistov in Ljotičevske denunciacije. Predvsem komunistov. Ljudstvo mora o tem govoriti [...] Zaprto je toliko in toliko nacionalistov, ki so proti komunistom, za Kralja in za Jugoslavijo" (ARS II, fasc. 120A).

V Ljubljanski kroniki z dne 19. septembra 1944, lahko zasledimo naslednje poročilo: "Propaganda je pod kritiko. Ljudi ne briga Amerika, ampak dogodki doma. Ljudi zanima kdaj so Nemci koga in zakaj aretirali" (ARS II, fasc. 120A).

Sklepamo lahko, da je propaganda delovala, vendar ilegalci niso bili strokovnjaki na tem področju in niso pravilno izluščili pomembnih dogodkov in informacij. Zato so jih nadrejeni tudi neprenehoma opozarjali na konspirativnost in doslednost. Podobna situacija je bila v obveščevalni službi.

6.2 Obveščevalna dejavnost

Glavni propagandist in obveščevalec istočasno je bil Dušan Pleničar – Bratko.⁸⁹ Prav tako je tudi Juš bil glavni obveščevalec oz. načelnik DOS-a za Ljubljano (Žitnik, 2001: 99). Sklepamo lahko, da so se funkcije in področja delovanja zelo prepletala.

Kravanja (Žitnik, 2001:99-100) pravi, da so obveščevalci med ostalim rešili tudi novozelandskega pilota, ko so ga junija 1944 v sodelovanju s propagandisti odpeljali iz Ljubljane in predali v enega od odredov JVvD.⁹⁰ Glavni člani DOS-a so bili istočasno pripadnika Pobratima. Zato med njimi ni bila potrebna konspiracija, saj so si zaupali stoddstotno.

Tridesetega maja 1944 je Okrajno poveljstvo A izdalo Dnevno povelje številka 13/44, ki ga je podpisal okrajni vodja Smole. V njem lahko zasledimo da "DOS kot oddelek Poveljstva Kraljevske vojske v Sloveniji zanika istovetnost Narodne legije s Kraljevo jugoslovansko vojsko, četudi pripadniki iste delujejo v formacijah DOS, enako

---

⁸⁸ To je najverjetneje oznaka za 18. Dnevno povelje leta 1944.

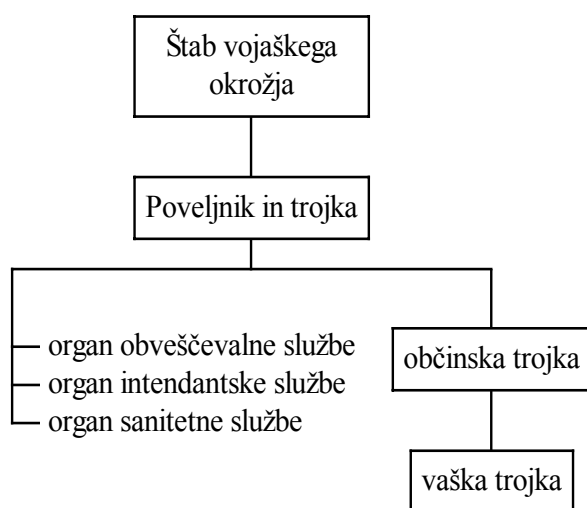
⁸⁹ Dušan Pleničar – Bratko (Litija 2.6.1921,- Enfield, Anglija 4.12.1992) Ob okupaciji je študiral pravo v Ljubljani. Do leta 1944 aktivni četniški ilegalec in vodja DOS-a in istočasno obveščevalne sekcije v DOS-u. Leta 1944 ga je aretiral Gestapo, vendar jim je ušel in se pridružil ilegali na terenu in tako tudi dočakal konec vojne. Z ženo se je naselil v Buryu v Veliki Britaniji. Urejal je Klic Triglava. Aktivno je sodeloval v političnih skupinah za vzpostavitev demokracije v Jugoslaviji. Sodeloval tudi na prvih demokratičnih volitvah v Sloveniji. Deloval je v katoliških krogih (Žitnik, 2001: 93-95).

⁹⁰ Seveda Kravanja ne pove kaj se je zgodilo s tem pilotom kasneje, sklepamo pa lahko, da je bil eden od tistih, ki so jih četniki prodali Nemcem.

kot pripadniki Slovenske ali Sokolske legije. V DOS-u se ne sme vršiti legijaštvo" (ARS II, fasc.120A).

Samo organizacijo obveščevalne službe nam predstavi Poveljstvo jugoslovanskih odredov za Slovenijo v Povelju številka 1, z dne 2. aprila 1943. Ljubljansko pokrajino razdeli na vojaška okrožja. Vsako vojaško okrožje formira štab vojaškega okrožja, ki je sestavljen iz poveljnika in trojke. Trojko si postavi poveljnik sam. Zraven tega ima organe za obveščevalno, intendantsko in sanitetno službo. Okrožja nato postavijo občinske trojke, te pa vaške trojke (glej organigram 6.2.). Očitno je, da ta organizacija ni mogla uspešno funkcionirati zaradi prevelike razdrobljenosti in neopredeljenosti sistema vodenja in poveljevanja. Ni se opredelilo niti število občinskih niti vaških trojk in sklepamo lahko, da je to bil vzrok za reorganizacijo ilegalnega delovanja in vzpostavitvev DOS-a.

Organigram 6.2. Organizacija obveščevalne službe pred ustanovitvijo DOS-a (2. aprila 1943)

Vir: ARS II, fasc. 120A

Čeprav se takšna organizacija obveščevalne službe ni obdržala, pa je dokument pomemben, ker nam razloži, kako se naj obveščevalna služba sploh organizira. Organizacija obveščevalne službe bi tako morala zagotavljati naslednje podatke:

- razmestitev zasedbenih enot;
- naziv teh enot;
- oboroženost in število vojakov;
- vojaški objekti, mostovi, železniške postaje, aerodromi z detajli (opis vojaške posadke; električne centrale; tovarne, ki delajo za vojaštvo; utrdbe, skladišča

orožja, opreme, hrane in streliva, motornih vozil, pogonskega materiala; vojaški transporti po železnicah in cestah);

- delovanje OF na ozemlju vojaškega okrožja, seznam najaktivnejših pristašev, koliko in kakšno orožje imajo, oborožene formacije, razmestitev enot, število moštva, morala in disciplina;
- delovanje narodnih manjšin na ozemlju vojaškega okrožja;
- seznam najaktivnejših članov nemške in italijanske manjšine
- delovanje ustaških agentov, njihovi sezname;
- podatki o MVAC na področju

Ti podatki se dostavljajo v nadrejeno poveljstvo enkrat mesečno, na zahtevo pa takoj.

Po reorganizaciji in ustanovitvi DOS-a je delo obveščevalcev postalo lažje in bolj pregledno. Vseeno pa so nadrejeni imeli težave pri uvajanju novih kadrov, kar lahko sklepamo iz nekaj naslednjih dokumentov. Tudi v obveščevalni službi so poročila šla po liniji poveljevanja navzgor, ukazi in povelja pa navzdol.

Iz Dnevnega povelja okrajnega poveljstva A, številka 14/44 z dne 8. junija 1944 izvemo, kako so ilegalci dobili svoje oznake za prepoznavanje. V njem zasledimo navodilo, naj se novinci na svojih poročilih ne podpisujejo s psevdonimom, pač pa s svojo šifro. Šifra pa se dobi tako, da se šifri organa, ki ga je navezal, doda ena črka. Če ima obveščevalec npr. šifro LA-83, potem ima njegov prvi novinec šifro LA-83-a, drugi LA-83-b itd. Novinec ne sme vedeti zakaj je njegova šifra takšna kot je. Ko novinec položi prisego in je dokončno vključen v obveščevalno službo dobi svojo šifro. Dalje v povelju vidimo, da je pri poročanju potrebno paziti na imena in pravilnost izpisov, saj so napake pogoste in neprijetne. Navede naj se tudi stanovanje človeka, ki se ga zasleduje, ulica in kje se nahaja ta ulica (ARS II, fasc.120A).

Obveščevalci so izdelovali situacijska poročila. V Situacijskem poročilu številka 2, ki ga je izdelalo vodstvo obveščevalne službe Okraja –D z dne 15. maja 1944 lahko zasledimo, da je DOS edini sovražnik OF, ki je v tem okraju v razpadu. "Dični gospodiči – ljubljanski policisti" patrolirajo le na promenadi, na stranske ceste pa zavijejo enkrat na tri mesece. Nekje za Bežigradom je tiskarna in DOS ji je na sledi. Tudi "hudi ofarji" pričakujejo invazijo Angloameričanov (ARS II, fasc.120A).

V Dnevem povelju številka 22/44 z dne 22. junija 1944 in ga je podpisal v.d. okrajnega vodje 'Boris Jug' sicer ne piše za kateri okraj gre, izvemo pa, da so obveščevalci dobili nove naloge in sicer:

- naj v obveščevalno službo pritegnejo čimveč fantov in deklet;
- naj se strogo držijo konspirativnosti in sicer z besedami: "Bodi človek brez videza skrivnosti; kar veš ti, vedo le tvoji predpostavljeni – in zato molči!";
- orožje bodo dobili le sposobni obveščevalci, ostali so "gobezdači in se hvalijo, jim ne gre zaupati orožja.";
- med četniki in DOS vsekakor obstaja zveza, kajti oni in DOS so važni za JV in jih družijo skupna ideja in vodstvo in če kdo želi v četniške odrede naj sporoči (ARS II, fasc. 120A).

Sklepamo lahko, da je četnikom primanjkovalo obveščevalcev, predvsem sposobnih in izurjenih ter da nekateri sploh niso poznali svojih nalog, kar nam dokazuje tudi Dnevno povelje okraja Ei, številka 20/44 z dne 20. julija 1944, kjer najdemo strogo definicijo Dnevnega povelja, ker nekateri obveščevalci ne poznajo bistva Dnevnega povelja. "Dnevno povelje ni čtivo za zabavo in kratek čas, temveč akt, ki ga mora vsa⁹¹ temeljito preštudirati in navodila specialno za njega izluščiti in se po njih ravnati." Dokument je podpisal 'Boris Logar' (ARS II, fasc. 120A).

Še v enem dokumentu lahko zasledimo notranje nepravilnosti in nespoštovanje navodil in ukazov za uspešno obveščevalno dejavnost. V dnevnem povelju številka 21/44 istega okraja in podpisnika z dne 26. julija lahko zasledimo kritiziranje podrejenih obveščevalcev. Obveščevalci se pozivajo naj ne širijo propagande. Za propagando obveščevalna služba ni primerna saj ima važnejše naloge. Obveščevalci prav tako naj ne sporočajo vesti svetovno-političnega značaja. Važna so sporočila o notranje-političnem, lokalnem položaju in to predvsem v Ljubljani (ARS II, fasc. 120A).

Če so podrejeni obveščevalci svojim nadrejenim res poročali o svetovnih dogodkih namesto o dogodkih v svojem področju delovanja, lahko sklepamo, da niso najbolje obvladali svojega dela in so nadrejenim povzročali resne preglavice.

Sklepamo lahko, da je četništvo tudi na tem področju pokazalo neizkušnost v ilegalnem delovanju. Tako v propagandnem kot obveščevalnem delu lahko zasledimo težave organiziranja in delovanja, kakor tudi vodenja in poveljevanja. Predvsem pa so očitne težave pri usposabljanju novincev, saj so se četniki morali sestajati v ilegali in se med seboj niso poznali. Verjetno pa si tudi niso najbolj zaupali, če upoštevamo, da so si pripadniki Pobratima lahko stoodstotno zaupali.

---

⁹¹ Podčrtano v originalu.

7. ODNOS MED ČETNIKI IN OSTALIMI VOJAŠKIMI FORMACIJAMI NA SLOVENSKEM

Tudi slovenski četniki so v času vojne vzpostavljali odnose z vsemi formacijami, ki so se nahajale na Slovenskem. Kot smo videli, je četništvo začelo z delovanjem na področju Ljubljanske province, kjer so četniki bili razpeti med ilegalo in legalo. Ker sami niso mogli obstati, so se zatekali po pomoč k vsem silam protikomunističnega tabora, saj jih je OF izločila iz protiokupatorskega boja in jih označila za narodne izdajalce. Že iz do sedaj povedanega, je lahko sklepati, zakaj je prihajalo do pojavov kolaboriranja z Italijani in ostalimi legaliziranimi oddelki protikomunističnega tabora.

Bolj zapleteni so bili odnosi z Nemci. Nemci niso dovolili oznanjanja zavezniške zmage in propagande proti Nemcem in so četnike občasno preganjali.

Odnos do OF in partizanov je od začetnega simpatiziranja prešel v odkrito sovražstvo in boj za preživetje. Partizani niso dovolili obstoj drugih vojaških formacij, ki bi se smele razglašati za protiokupatorske. Zato so jih odločno hoteli uničiti, četniki pa so se po pomoč zatekali ravno k tistim, proti katerim naj bi se borili. To je za njih bilo usodno.

7.1. Četniki in italijanska okupacijska oblast

Rekli smo že, da je prva nacionalna ilegala ugotovila, da njen obstoj ni možen brez zaščite italijanskega okupatorja. Tako je Legija smrti 29. julija 1942 sklenila dogovor z Italijani, da ji bodo ti dali orožje v zameno za spisek moštva. Čeprav so četniki druge ilegale zatrjevali, da ne sodelujejo z okupatorjem, niti z enotami MVAC, so se pred partizani ponovno zatekli k Italijanom. Tako se je Novak okrog 20. junija 1943 naskrivaj sestal z italijanskimi častniki, ki so mu dodelili ozemlje med Novim mestom in Krko na katerem bi lahko svobodno delovali. Italijani so tudi prihajali v četniške tabore, kjer so se dogovarjali o prihodnjih akcijah in načinu oskrbe s hrano in strelivom. Novak je skušal četnikom razložiti, da se Italijani obračajo proti Nemcem in zatekajo k zaveznikom, zato naj bi bilo dopustno sodelovanje z Italijani (Križnar, 2002: 378-383).

7.2. Četniki in nemška okupacijska oblast

V prvih mesecih po vdoru Nemcev v Ljubljansko provinco so predstavniki meščanskih strank nadaljevali s politiko lojalnosti okupatorju. Skupaj z Nemci so ustanovili domobranstvo. Za ilegalo v nemških načrtih ni bilo prostora. Tako so Nemci preganjali in zapirali tudi četnike. Na samem terenu pa ni prihajalo do spopadov med četniškimi odredi in Nemci. Četniki so imeli navodila, da se ob srečanju z Nemci predstavijo kot protikomunistični borci. Tako je tudi Mirenski četniški odred mirno preživel srečanje z Nemci. Nesporen dokaz za sodelovanje med četniki in Nemci pa je predaja zavezniških padalcev, ki so bili pri Notranjskem odredu. 19. januarja 1945 so jih predali Nemcem v zameno za izpustitev nekaterih četnikov iz nemških zaporov. Za ta izpust naj bi se dogovoril sam Prezelj z nemškimi oblastmi (Križnar, 2002: 387-384).

Tudi Štajerski odred se je z Nemci dogovoril o svobodnem delovanju na dodeljenem področju. Četniki so prav tako sodelovali ob umiku Nemcev in jim ščitili hrbet. Prav tako je Prezelj Nemcem zagotovil, da jih ne bo napadal.

Zaključimo lahko, da so četniki tudi z Nemci presegli meje samoobrambe in so prav zagotovo sodelovali z njimi, s čemer so svojemu gibanju povzročili veliko škodo.

7.3. Četniki in MVAC

Četniki so bili popolnoma odvisni od pomoči belogardistov, ki so jim pomagali pri premagovanju težav z Italijani. Tudi Mihailović je odobral enote MVAC, saj je govoril, da bodo v primernem trenutku prešle v ilegalo. Čeprav so meščanski politiki belogardiste imeli za svoje borce in jih tudi pripravili do nekaterih navideznih skupnih hajk z Italijani na četnike, so imeli četniki v beli gardi kar nekaj somišljenikov. Vendar so klerikalci ostro napadali četnike, saj so si hoteli zagotoviti svoj vpliv v MVAC. Italijani pa niso preprečevali stikov med četniki in MVAC, ampak so celo dovolili prehode v ilegalo pod pogojem, da se gre brez orožja in da se ve, kdo je šel v ilegalo. Seveda potem več ne moremo govoriti o ilegali.

Z belogardisti je četnike vezal protikomunizem. Politično pa so bili celo nasprotnih pogledov. Globoko v sebi so četniki obsojali belogardiste, saj so ti sodelovali z okupatorjem in delovali proti lastnemu narodu. Istočasno pa so jih razumeli, saj so smatrali, da belogardistov tudi ne bi bilo, če ne bi bilo OF. Ravno zaradi skupnega sovražnika, pa so morali sodelovati, čeprav obojim to ni bilo všeč. (Okoliš, 1997: 47)

7.4. Četniki in domobranci

Domobranstvo je uradno obsojalo četnike.⁹² Rekli smo pa že, da so se četniki na terenu zatekali po pomoč domobrancem in tako prehajali iz legale v ilegalo. Za domobrance so prav tako bili dobrodošli vsi protikomunisti, ne glede na politična prepričanja. Ugotovili smo tudi, da so ob prihodu Nemcev tudi četniki prešli pod njihov plašč zaščite v domobranstvu. Čeprav med domobranci in ilegalnimi četniki niso prevladovali dobri odnosi, so v primeru nastopanja skupnega sovražnika združili vrste in se borili z ramo ob rami.

Vpliv četništva je bil v domobranstvu kljub vsemu zelo velik, saj je veliko četnikov prehajalo v vrste domobrancev. Po drugi strani pa so domobranci poudarjali, da se ne borijo za Jugoslavijo, s kraljem ali brez njega. Prav tako so domobranci smatrali, da je četništvo nepotrebno igračkanje, saj ni predstavljalo nobene omembe vredne vojaške moči (Buda, 1978: 9-12).

R.S. (1987: 139) pa pravi, da "niso bili odnosi med četniki in domobranci v tistih časih nič kaj prijateljski. Med častniki je bilo celo opaziti odkrito neprijaznost, če ne še kaj več."

Četniki so pa računali na to, da bodo domobranci ob ugodnem trenutku prestopili v ilegalo. Tudi Mihailović ni nasprotoval domobrancem in jih ni obsojal zaradi odkrite kolaboracije. Štel jih je za oboroženo formacijo, ki bo pod njegovim poveljstvom, ko bodo razmere to narekovale (Križnar, 2002: 387).

7.5. Četniki in partizani

OF je od začetka želela v svoje vrste zvabiti vse sile, ki bi se borile proti okupatorju. Tako je bilo tudi s slovenskimi četniki. Vendar pa potem, ko so bili obveščeni o izdajstvu Mihailovića v Srbiji, pripadniki OF niso več želeli sodelovati s četniki. Ker se Novak ni hotel podrediti OF, so četnike razglasili za narodne izdajalce. Začel se je odločen boj proti četnikom na Slovenskem. Boj se je odvijal na propagandnem in vojaškem področju. OF je razglasila, da ne dovoljuje oboroženih formacij izven OF in da jih bo ostro preganjala. Tako se je tudi zgodilo. Čeprav so četniki nekajkrat poskušali navezati stike s partizani in doseči vsaj dogovor o nenapadanju, pa do tega nikoli ni prišlo. Novak je celo neposredno prosil zaveznike, naj

---

⁹² Štab Slovenskega domobranstva je pozimi leta 1944 izdalo okrožnico svojim poveljnikom "da bo vsak, ki bi med slovenskimi domobranci agitiral in pridobival za ilegalo, ali vstopil v ilegalo, postavljen pred sodišče in pred puško" (Tome, 1995:157).

mu pošljejo orožje za boj proti partizanom. Zavezniki so bili ogorčeni, partizani pa so imeli dokaz več, da so četniki sovražniki narodnoosvobodilnim težnjam slovenskega naroda. Partizani so četnike na Slovenskem obravnavali kot kolaborante in sovražnike naroda.

8. VZROKI ZA NEUSPEH ČETNIŠTVA NA SLOVENSKEM

Iz naslova poglavja je razvidno, da četnikom na Slovenskem ni uspelo razviti svojega gibanja v vojaške formacije večjega pomena. Vendar pa se ne moremo zadovoljiti z znanim dejstvom, temveč skušati analizirati vzroke neuspeha. Še pred tem pa seveda moramo dokazati, da je četništvo bilo res neuspešno. To lahko storimo s pomočjo nekaterih pokazateljev, ki sami po sebi govorijo v prid tega, da četništvo ni uspelo.

Prvi pokazatelj, ki je tudi osnova za vse ostale pokazatelje, je enostavno ta, da je bilo četništvo leta 1945 vojaško in politično poraženo. Četniki so bili ali pobiti ali pa so pobegnili v tujino.

Drugi pokazatelj je ta, da se je četništvo kot vojaška formacija na Slovenskih tleh pojavilo šele maja 1942. To pa je bilo že celo leto po okupaciji. Medtem se je narodnoosvobodilno gibanje že v polni meri razmahnilo in prevzelo monopol nad odporom proti okupatorju.

Tretji pokazatelj je ta, da četniki niso nikoli predstavljali pomembne vojaške formacije na Slovenskem. V vseh letih vojne niso v svoje vrste zvalili večjega števila borcev. Tako je prva ilegala zbrala okrog 180 borcev, druga ilegala je imela okrog 300 borcev, tretja nacionalna ilegala pa je zbrala okrog 650 borcev. Prištejemo še lahko nekaj somišljenikov in pa DOS, vendar se številka bistveno ne spremeni.

Četrty pokazatelj je ta, da so vse tri ilegale končale v legalih. Četniki niso zmogli obstati brez okupatorjeve pomoči.

Peti pokazatelj je ta, da so se četniški odredi formirali zmeraj na zahtevo ministra Mihailovića in ko so slovenski meščanski voditelji pričakovali izkrcanje zaveznikov v Istri in Primorju. Takrat se je organizirala ilegala, ki bi naj sprejela zaveznike kot uradna kraljeva vojska. Ko se to ni zgodilo, so politiki pozabili na četnike in podprli legalizirane oddelke.

Šesti pokazatelj je ta, da četniki niso izvedli nobene pomembnejše bojne akcije. Skozi cel čas vojne so bežali pred partizani in se pred njimi skrivali, v spopade pa so se spuščali, ko ni bilo drugega izhoda. V vojaškem smislu so bili nepomembni.

Novak (1982: 154) je v svojem poročilu za poveljnike legij napisal, da "voditelji niso bili dovolj borbeni in so se dolgo upirali zahtevam Slovenske komande za formiranje vojaških edinic na terenu, s čemer smo izgubili dragocen čas v začetku

1942." Neposredno obtoži SLS in Slovensko zavezo. Prav tako naj bi delegati iz Slovenske zaveze v njegovem štabu delovali zahrbtno in celo izdajali Italijanom premike odredov. Prav tako obtoži Peterlina in vodstvo Slovenske zaveze zaradi poraza pri Grčaricah. Na koncu za neuspeh delno okrivi tudi samega sebe, saj naj bi z zaupanjem, ki ga je izkazal Slovenski zavezi in SLS, četništvu bolj škodil kot koristil (Novak, 1982: 158-160).

Grum (1994: 70) pravi, da je kriva italijanska internacija jugoslovanskih častnikov, saj naj bi ti predstavljali jedro četništva. Med tistimi, ki so ostali in SLS pa je prihajalo do razumljivih trenj, saj so častniki bili jugoslovansko in centralistično usmerjeni, SLS pa dosledno slovensko. Za trenja je bilo večkrat krivo tudi 'kaplarsko' in vzvišeno obnašanje častnikov do slovenskih fantov, ki so tako izgubljali voljo do boja za kralja. To se je ponavljalo tudi v domobranstvu, kjer so jugoslovanski častniki bili nepriljubljeni. Prav tako naj bi na vzdušje zelo negativno vplivalo legaliziranje vseh četniških odredov. Zato je bilo stališče vodstva SL logično: "Četniška ilegala bo skušala prej ali slej postati pri Italijanah legalna. Zato je pošiljanje vojakov iz legalnih vaških straž vanjo nesmisel" (Grum, 1994: 70).

Vidimo, da so vzroki za neuspeh četništva vsebinsko zelo globoki in prepleteni. Sedaj pa skušajmo opredeliti osnovne vzroke za neuspeh in dokončen zlom četništva na Slovenskem. Vzrokov je vsekakor več in tudi dogodki na svetovnih bojiščih so vplivali na usodo četnikov pri nas. Vsekakor pa so odločitve zaveznikov, da prenehajo s podpiranjem četništva, izzvali četniki sami s svojim odnosom do okupatorja, ostalih kolaborantov in partizanov. Opredelili bomo samo neposredne vzroke, ki so vplivali na neuspeh plave garde.

1. Četniki na Slovenskem so bili neposredno povezani in odvisni od ukazov Mihailovića in s tem postali del uradne kraljeve vojske v domovini. Po sporu med četniki in partizani v Srbiji, se je ta spor prenesel na Slovensko. Tako so slovenski partizani odkrito začeli napadati 'narodne izdajalce' in jim napovedali boj na življenje in smrt. VOS in Narodna zaščita sta aktivno izvajali boj proti plavi gardi in jo vseskozi že v koreninah uničevala. S svojo propagando je OF učinkovito omejevala moč četnikov in izkoriščala stike okupatorja s četniki. Z izrabo nekih sestavin kolaboracije v propagandne namene, je OF dosegla velike uspehe pri razkrinkanju četniškega početja. Narodnoosvobodilno gibanje je četnike popolnoma zasenčilo in porazilo tako na vojaškem kot propagandnem področju.

Zaradi Mihailovića so četniki ostali tudi brez politične in vojaške podpore zaveznikov, kar je vsekakor pripomoglo k neuspehu četništva.

2. Program OF je bil široko zastavljen in OF je v svoje vrste sprejemala najširše plasti ljudstva. OF je razglašala takojšen in odločen boj in upor proti okupatorju. To je bilo sprejemljivo za večino svobodomiselnih ljudi. Četniki pa so v nasprotju s tem razglašali čakanje primerne trenutka in da žrtve niso potrebne za vsako ceno. To pa je za ljudi pomenilo, da bi se morali sprijazniti z usodo in živeti pod okupatorjevim terorjem. Prav tako so četniki razglašali boj za kralja in Veliko Jugoslavijo. Preprosti ljudje v kraljevini niso dobro živeli in jim ni bilo do tega, da bi se po vojni vrnil isti režim. Spomniti se je treba 2. zasedanja AVNOJ-a, na katerem je bil sprejet sklep, da se kralju prepove vrnitev v domovino. Tudi večina Slovencev je bila proti kralju in so želeli novo, boljšo in enakopravnejšo državno ureditev, ki je četniki niso bili sposobni zagotoviti. Sicer so tudi četniki razglašali, da bo nova Jugoslavija boljša, federativna in demokratična, vendar so vse počeli v imenu kralja, kar pa je imelo negativen učinek. Ljudje so videli, da se samo partizani borijo proti okupatorju, česar za četnike ni bilo mogoče reči. Četniki so, predvsem Marn, na veliko ropali in ubijali nedolžne ljudi in s tem delali neposredno škodo četniškemu gibanju.
3. Četništvo je zagovarjalo obnovo buržoazne Kraljevine Jugoslavije, s Srbijo na čelu. Zagovarjali so unitarizem in nacionalni šovinizem. To pa ni bilo pogodu, razen nekaterim, niti slovenskim političnim voditeljem. Četništvo je ostalo predvsem vojaška organizacija brez prave politične podpore. Slovenski meščanski voditelji so četnike izrabljali samo za boj proti partizanom in kot garancijo v primeru zmage in prihoda zaveznikov. Vso svojo podporo so raje dali beli gardi in domobrancem, ki so jih smatrali za svojo slovensko vojsko.
4. Vzroke za neuspeh nosi tudi neprestani prikriti boj med četniki in SLS. V vseh obdobjih vojne in v vseh nepartizanskih oboroženih formacijah je potekal notranji boj med katoliškim in liberalnim taborom za prestiž in prevlado. Veliko več uspeha so v tem boju dosegli v katoliškem taboru, saj jih je podpirala takrat zelo močna in vplivna SLS. Videli smo, da so v katoliškem taboru obljubljali četnikom pomoč v ljudstvu, vendar jim nikoli niso dali omembe vrednega števila borcev. Tudi v Slovenski zavezi četniki niso dosegli svojih vojaških namenov, prav zaradi "nagajanja" teh skupin. Videli smo tudi, da je Novak obupal nad katoliškim taborom, ki je celo pripravljajl njegov umor. Nič boljše se ni dogajalo Prezlju.

Pripadniki katoliškega tabora so bili dosti močnejši in so ovirali razraščanje četništva, saj so po vojni nameravali prevzeti oblast. Že v prvi ilegali zasledimo, da je bila popolnoma odvisna od pripadnikov katoliškega tabora, ki so si v formaciji tudi pridobili važnejše pozicije. V drugi ilegali so zelo neradi sodelovali in so jo omejevali. Prav tako so četnike prepustili njihovi usodi v Grčaricah. Tudi pri tretji ilegali smo videli, da je samo Notranjski odred bil liberalen, ostale pa so (razen Zmagoslavovega, ki je bil samostojen) vodili pripadniki katoliškega tabora.

Vse razmere, ki so vladale na področju Slovenije, na širšem jugoslovanskem prostoru in svetovnih bojiščih, so se od okupacije dalje razvijale tako, da niso dopuščale niti najmanjše možnosti za uspeh četništva.

9. PREVERJANJE HIPOTEZ

HIPOTEZA 1

Četništvo je srbski zgodovinski pojav. Med drugo svetovno vojno je četništvo predstavljal in vodil polkovnik, kasneje general, Draža Mihailović. Četništvo je bilo razvito predvsem v krajih naseljenih s srbskim prebivalstvom. Zaradi tega je bil slovenski prostor za četništvo obrobne pomena.

To hipotezo lahko potrdim le delno. Četništvo se pojavi v Srbiji kot oblika gverilskega bojevanja Srbov proti nadoblasti Turkov v drugi polovici 19. stoletja in je srbski zgodovinski pojav. Tudi danes še živi. Med drugo svetovno vojno je tradicije četništva prevzel Draža Mihailović, čeprav to četniško gibanje ni imelo neposredne povezave s predvojnimi četništvom. Z izbiro imena svojemu gibanju je želel pridobiti čimveč prebivalstva, ki bi se mu pridružilo v odporu proti okupatorju. Četništvo se je razvilo v krajih naseljenih s srbskim prebivalstvom, kot zbiranje za boj proti okupatorju ali pa kot odgovor na ustaško divjanje v NDH. Vendar pa tudi slovenski prostor ni bil povsem obrobne pomena za četništvo. Mihailović je želel, da se četništvo razvije tudi na Slovenskem, čeprav mu to ni uspelo v želenem obsegu. Prav tako se je slovenski prostor pokazal za zelo pomembnega ob koncu vojne, saj naj bi se v Ljubljanski kotlini odločala usoda četništva. Slovenija je postala most do tako želenega srečanja z zavezniki in zadnja ovira silam NOV.

HIPOTEZA 2

Četništvo v Sloveniji ni dobilo močnega političnega zaledja. Ker se je napajalo iz nasprotujočih si meščanskih političnih sil, se ni razvilo v širšem obsegu in je ostalo šibko.

To hipotezo lahko v celoti potrdim. Četništvo na Slovenskem je ostalo brez političnega zaledja, saj slovenskim meščanskim politikom ni bila všeč ideja unitaristične in prosrbske Jugoslavije, ki so jo četniki propagirali. Same četniške odrede so popolnjevali s prostovoljci iz različnih političnih sil, kar je pripeljalo do večjih medsebojnih preprirov in trenj, ter delitve na klerikalce in liberalce v samih četniških odredih. Kot smo videli se je Notranjski odred odcepil od Mirenskega ravno zaradi različnih političnih prepričanj in usmeritev. Četništvo je zato ostalo šibko, saj so politiki podpirali tiste oborožene formacije, za katere so bili prepričani, da jih bodo imeli pod svojim nadzorom.

HIPOTEZA 3

Zaradi svojih oznanjenih ciljev boja za srbskega kralja in obnovo monarhije ter sodelovanja s kolaboranti je bilo četništvo na Slovenskem v odkritem boju s partizani, z ostalimi kolaborantskimi skupinami pa je živelo v prikritem rivalstvu in medsebojnem nezaupanju.

Tudi to hipotezo lahko v celoti potrdim, saj so slovenski partizani takoj po sporu med partizani in četniki v Srbiji odkrito nastopili proti slovenskim četnikom in jih odločno preganjali. Zraven tega so tudi slovenski četniki iz ilegale kmalu prešli pod okrilje okupatorja, kar je dodatno vzpodbudilo in upravičilo partizanski boj proti četnikom. Tudi četniki so partizane smatrali za najnevarnejšega sovražnika, saj so imeli popolnoma različni predstavi o povojni Sloveniji in Jugoslaviji. Zaradi teh ideoloških in političnih razlik so oboji neusmiljeno obračunavali z nasprotnikom.

Prav tako so ostale protikomunistične in kolaborantske skupine z nezaupanjem gledale na četništvo, saj jim ni bilo všeč niti njihovo obnašanje, še manj pa cilji za, katere so se četniki borili. Te skupine so kljub temu, da so odkrito kolaborirale z okupatorjem, v mislih in tajnih načrtih ustvarjale neko novo in samostojnejšo Slovenijo z večjimi pravicami. Zato s četniki niso sodelovale z veseljem, ampak so jim to narekovale okoliščine.

10. ZAKLJUČEK

Po neslavnem zlomu Jugoslovanske vojske in okupaciji Jugoslavije in Slovenije aprila 1941 so se za slovenski narod začeli časi najtežje preizkušnje. Nemci so vršili teror najhujše vrste na svojem okupacijskem območju, Madžari se niso obotavljali z začetkom madžarizacije in tudi Italijani so začeli z izvajanjem raznarodovalne politike. V teh razmerah se je odločala usoda Slovencev.

OF je takoj pričela z aktivnostmi mobilizacije najširših ljudskih množic, saj so se meščanske stranke in njeni voditelji preveč obotavljali z organiziranjem slovenskega naroda. Namesto z nepokorščino okupatorju in bojem za osvoboditev so hoteli slovenski narod zaščititi s poslušnim sodelovanjem, ki je hitro preraslo v odkrito kolaboracijo, ki je presegala okvire zagotavljanja preživetja naroda.

Ker je OF jasno in odločno rekla, da bodo vsi okupatorjevi sodelavci kaznovani za svoje početje, se je večina meščanskih političnih sil zatekla po pomoč in zaščito k okupatorju, ki je z veseljem oborožil kolaborantske oborožene formacije. Začela se je bratomorna vojna, ki je pustila krvave sledi v zgodovini Slovencev in je še danes jabolko spora med preživeli borci obeh strani in njihovih političnih ali krvnih potomcev.

Ena od vojaških formacij, ki so se borile proti partizanskim enotam, so bili četniki. Četniki izhajajo iz časa srbskih bojev za osvoboditev izpod turškega jarma in predstavlja svetlo zgodovino srbskega svobodoljubnega naroda. V času NOB-a je četnike vodil in predstavljal Draža Mihailović, ki je v simbolu četništva iskal moč in zaupanje srbskega naroda pri odporu proti okupatorju. V njegovih idejah in ciljih je prevladovalo velikosrbstvo, vdanost srbskemu kralju in vera v Veliko Srbijo.

Tudi predstavniki begunske vlade in kralj so mu zaupali in verjeli, da bo njegova četniška vojska del protifašistične koalicije in ga v ta namen povišali v čin general in postavili za ministra vojske, mornarice in letalstva v domovini. Ker se je pa istočasno v Srbiji pojavil nek drug vir vojaške moči, ki se je boril proti okupatorju, istočasno pa se ni boril za vrnitev kralja in Srbijo, ampak za osvoboditev in boljšo državo, je Mihailović v teh 'rdečih četnikih' videl večjega sovražnika kot v Nemcih. To ga je pripeljalo do kolaboracije z okupatorjem in postavilo na smetišče zgodovine.

Tudi v Sloveniji je delovala skupina četnikov pod poveljstvom majorja Karla Novaka, ki je bil poveljnik JVvD v Sloveniji in neposredno podrejen Mihailoviću. Od

njega je dobival navodila, ukaze in denar za ustanavljanje četniških odredov na Slovenskem. Vendar so se spori med partizani in četniki v Srbiji prenesli tudi v Slovenijo in oboji so postali smrtni sovražniki.

Ker so se četniki borili za kralja in srbsko Jugoslavijo, nikakor niso mogli prepričati slovenskih meščanskih političnih sil za večjo pomoč pri ustanavljanju slovenske kraljeve vojske. Ideje velikosrbstva in umiranje za kralja jim ni preveč dišalo. Ker so imeli navodila begunske vlade, da upoštevajo Mihailovića, kot ministra vlade so se navidezno strinjali in podrejali tej politiki, v praksi pa so celo zavirali in onemogočali rast nacionalne ilegale in svoje interese ščitili pod okriljem okupatorja.

Četniki so v Sloveniji, kot vojaška formacija v ilegali, delovali v treh obdobjih. Vsa tri obdobja so zaznamovali boj proti enotam NOV, iskanje novih pripadnikov in propagandne akcije za kralja in domovino ter prehod iz ilegalo v legalo s sporazumom z okupatorjem. Četniki sicer niso sodelovali z okupatorjem tako očitno kot enote MVAC in domobranci. Javno so celo obsojali kolaboracijo. Vendar so stike z okupatorjem vzdrževali njihovi poveljniki in to skrivali pred svojim moštvom. Marsikaterega četnika je hudo razočaralo, ko je ugotovil, da je pripadnik kolaborantske vojaške formacije.

Kljub temu, da so na ves glas oznanjali boj za osvoboditev, se razglašali za borce za svobodo in zaščito pred komunizmom, so njihova prizadevanja proti okupatorju ostala neuresničena. Bili pa so dosledni borci proti enotam NOV in komunizmu. Velike so razlike med tistim kar so razglašali in tistim kar so storili. Razen nekaj bojev proti okupatorju, ki so jih izvedli na začetku prve ilegale in Melaherjevi četniki na Štajerskem, se niso borili niti proti okupatorju slovenskega ozemlja, niti proti kakršnikoli vojaški formaciji držav Trojnega pakta za skupno zmago sil protifašistične koalicije.

Osnovni četniški cilj je bila obnova kraljevine in kot predpogoj uničenje partizanskega gibanja. Zaradi tega se je usoda poigrala z njimi in jih postavila ob bok tistim, proti katerim bi se morali boriti. Z bojem proti partizanom so izgubili vsako podporo močnih zaveznikov protifašistične koalicije. Četniki niso prepoznali pomembnosti časa v katerem so se znašli. Vrtinec nenadnih zgodovinskih zasukov in megla v odnosih med velikimi svetovnimi silami jih je pripeljal med izdajalce lastnega naroda. Njihova vera in upanje, da zahodni zavezniki ne bodo dovolili prevlade komunističnih sil, je v tistem času bila preuranjena. Še ob koncu vojne so verjeli, da jih bodo zavezniki pričakali kot soborce. Niso razumeli dejstva, da so zaigrali vso zaupanje, ki so ga na začetku imeli. Njihovo sovraštvo do komunizma jim je zameglilo

presojo. Zahodni zavezniki so trezno doumeli, da je največji sovražnik celotnega človeštva v tistem času bil fašizem. Trenja med zahodom in vzhodom so se pojavila po vojni, ko je bilo za četnike prepozno. Taktiziranje z vsemi vpletenimi silami in čakanje na ugoden trenutek se ni izkazalo kot pravilna opcija.

Usoda se je s četniki na Slovenskem res poigrala. Ob prebiranju virov in literature sem večkrat občutil sočustvovanje s temi ljudmi. Njihova naivnost ni imela meja. Velika večina je šla v četniške formacije z resnično željo po boju proti okupatorju. Resnično so ljubili Slovenijo in slovenski narod. Vendar sta ljubezen do srbskega kralja in starega jugoslovanskega režima ter sovraštvo do partizanov bila večja od njihove zmožnosti pravilne presoje pomembnosti zgodovinskih prelomnih trenutkov. Ves čas me je spremljal občutek, da so nosilci četniškega gibanja bili predvsem ljudje, ki so bili kakorkoli povezani s kraljevino in Srbijo: častniki, trgovci, bankirji, veliki obrtniki, ki so kakorkoli dobro sodelovali s srbskimi kapitalisti in vlado ter od tega imeli neposredno materialno ali statusno korist. Velika večina slovenskih ljudi pa ni gojila simpatij do prejšnje države.

Vsekakor pa čutim tudi spoštovanje do teh ljudi, čeprav je več kot očitno, da so se napačno odločili in borili za napačno stvar. V tistih časih je bilo vse megleno, vse strani so razglašale boj za svobodo slovenskega naroda in boljši jutri. Odločitev ni bilo lahko sprejemati. Tudi njihova tragična usoda je bila dovolj kruta, da človeku ne more biti vseeno. Le kako so se počutili četniki v Grčaricah, ko so videli, da jih partizani napadajo skupaj z Italijani? In kako so se počutili, ko so ti isti Italijani lahko zapustili Slovenijo brez kazni, čeprav so dve leti ubijali, požigali in internirali? In kako so se počutili, ko so ob koncu vojne morali bežati iz domovine skupaj z okupatorjem? Politične odločitve na najvišjih nivojih se praviloma poigrajo z usodo navadnega človeka. In s četniki na Slovenskem so se poigrali prav vsi in vse.

11. VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

- ARS – oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II, (nekdanji Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani), fond AS 1902, Zbirka tiskov nasprotnikov NOB in tiskov politične sredine, fascikel 20
- ARS – oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II, fond AS 1914, Četniško poveljstvo za Slovenijo, fascikel 120A

Objavljeni viri

- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, Tom XIV, knjiga 1, Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića 1941-1942, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1981
- Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni narodov Jugoslavije, VI. del, Boji v Sloveniji 1941-1945, knjige 1-17, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja in Partizanska knjiga, Ljubljana, 1952-1986

Knjige

- Bajt, Aleksander (1999): Bermanov dosje, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana
- Borštnik, Pavle (1998): Pozabljena zgodba slovenske nacionalne ilegale, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana
- Ferenc, Tone (2002): Dies irae: četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943, Modrijan založba d.o.o., Ljubljana
- Grmek, Franc (1995): Orli pod Triglavom, Založba Ilex-Impex d.o.o., Ljubljana
- Jan, Ivan (1994): Odstrte zavese II, Društvo piscev zgodovine NOB, Ljubljana
- Jan, Ivan (1995): Korenine zla – Odstrte zavese I, Samozaložba, Ljubljana
- K.F./Marko Selin (1978): Nič več strogo zaupno, II, Partizanska knjiga, Ljubljana
- Klanjšček Zdravko, Ferenc Tone, Ferlež Ivan, Mikuž Metod, Nedog Alenka, Novak Jože, Stepančič Miroslav, Stiplovšek Miroslav (1976): Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Ljubljana

- Korošec, Ivan (1993): Prva nacionalna ilegala "Štajerski bataljon", Ilex-Impex d.o.o., Ljubljana
- Lešnik Doroteja, Tomc Gregor (1995): Rdeče in črno, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
- Mikuž, Metod (1960-1973): Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, knjige 1-5, Cankarjeva založba, Ljubljana
- Petelin, Stanko (1980): Vojkova brigada, Založba Borec, Ljubljana
- Saje, Franček (1952): Belogardizem, Slovenski knjižni zavod v Ljubljani, Ljubljana
- Šušterič, Uroš (2000): Od Ljubljane do Ravne gore, Pogledi, Kragujevac
- Švajncer, Janez J. (1991): Vojna in vojaška zgodovina Slovencev, Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, Ljubljana
- Tomasevich, Jozo (1979): Četnici u drugom svjetskom ratu 1941-1945, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb
- Vidic, Jože (1982): Po sledovih črne roke, Založba Borec, Ljubljana
- Vodusek Starič, Jera (1994): "Dosje" Mačkovšek, Viri/ Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana
- Žitnik Davorin (2001): Zbornik pričevanj o slovenski nacionalni ilegali 1941-1945, samozaložba, Ljubljana
- Živković, Dušan (2000): Kontroverze četničke organizacije Dragoljuba – Draže Mihailovića (1941-1945), Stručna knjiga, Beograd

Diplomski deli

- Kranjc, Stanislav (1989): Četništvo na Slovenskem 1941-1945, diplomska naloga, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Hinje
- Zupanič, Katja (2000): Četništvo na Štajerskem, diplomska naloga, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor

Članki

- Barker, Elizabeth (1979): "Britanska medvojna politika v Jugoslaviji". Tabor, 10-11, str. 252-264, Buenos Aires

- Biber, Dušan (1989): "Neuspeh neke misije". Borec, 10-11, str. 1065-1091, Ljubljana
- Bjelajac, Slavko (1984): "Novakovo poročanje". Tabor, 9-10, str. 137-139, Buenos Aires
- Brulc, Tone (1994): "Ivan Korošec: Prva nacionalna ilegala: Štajerski bataljon". Tabor, 1-2, str. 38-44, Buenos Aires
- Buda, Stane (1978): "Četništvo in domobranstvo". Tabor, 1-2, str. 9-12, Buenos Aires
- FG (1972): "Prvi slovenski ilegalni pokret". Tabor, 5-6, str. 114-123, Buenos Aires
- Glušič, Andrej (1966): "Namesto sveče na Dražin grob". Tabor, 10, str. 273-281, Buenos Aires
- Grum, Janez (1992): "Jože Melaher – Zmagoslav". Zaveza, 6, 49-50, Ljubljana
- Grum, Janez (1993): "Padec Grčarič". Zaveza, 10, str. 57-60, Ljubljana
- Grum, Janez (1994): "Zakaj ni četniška ilegala v letih 1942/43 dosegla večjega razmaha?". Zaveza, 12, str. 68-71, Ljubljana
- Križnar, Ivan (2002): "Nekaj podatkov o četnikih na Slovenskem". Borec, 598-602, str. 373-390, Ljubljana
- Latas, Branko (1983): "Četnici Draže Mihailovića u Sloveniji – plava garda 1941-1943.godine". Vojnoistorijski glasnik, 3, str.163-191, Beograd
- Latas, Branko (1986): "Poraz in uničenje četniške kontrarevolucije v sklepnem obdobju vojne". Borec, 12, str. 748-758, Ljubljana
- Melaher, Jože (1995): "Četniki na Štajerskem". v Grmek: Beli orli pod Triglavom, str. 102-118, Ljubljana
- Mekina, Igor (2003): "Izdaja zaveznikov za 20.000 Rajhsmark". Mladina, 42, str. 22-26, Ljubljana
- Mihajlov, Mihajlo (1975): "Tragedija generala Mihajlovića". Tabor, 4-5, str. 98-104, Buenos Aires
- Mlakar, Boris (1990): "Četnik Zmagoslav ni bil general". Nedeljski dnevnik, 8. 7., str. 7
- Mrvič, Irena (1989): "Primer Janeza Marna – Črtomira Mraka". Borec, 10-11, str. 113-122, Ljubljana

- N.K. (1976): "Delo srbskih prostovoljcev v Sloveniji". Tabor, 1-2, str. 21-34, Buenos Aires
- Novak, Karel (1982): "Odporniško gibanje v Sloveniji 1941-1943". Tabor, 9-10, str. 153-160, Buenos Aires
- Okoliš, Stane (1997): "Ali se ne bi smeli upreti?". Zaveza, 26, str. 43-48, Ljubljana
- Roberts, William R. (1974): "Tito, Mihajlović in zavezniki". Tabor, 1-2, str. 45-102, Buenos Aires
- R.P. (1970): "Jugoslavija 1941-1945". Tabor, 8-11, (v nadaljevanjih), Buenos Aires
- R.S. (1987): "Četniški 'vdor' v Žiri". Tabor, 5-6. str. 131-140, Buenos Aires
- Sladič, Jože (1974): "Za 30-letnico Grčaric". Tabor, 1-11, (v nadaljevanjih), Buenos Aires
- Tabor (1972): "Italijanska kupacija Slovenije". 8, str. 201, Buenos Aires
- Zadnik, Maks (1975): "Proti četnikom in nedičevcem". Naša obramba, 11, str. 40-41, Ljubljana
- Zaveza (1991): "Slovenska zaveza – njena misel in politika". Pogovor z zgodovinarjem mag. Borisom Mlakarjem, 3, str. 8-14, Ljubljana

Enciklopedije in priročniki

- Enciklopedija Slovenije, knjige 1-16, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1987-2002
- Vojna enciklopedija, knjige 1-10, Redakcija vojne enciklopedije, Beograd, 1970-1975
- Bučar Bojko, Šabič Zlatko, Brglez Milan (2002): Navodila za pisanje – seminarske naloge in diplomska dela, FDV, Ljubljana